NEDERLANDSCH-INDIË

AARDRIJKSKUNDIG LEESBOEK

DOOR

J. L. HOOFTMAN EN K. G. HOUWEN
HOOFDEN VAN SCHOLEN TE 'S-GRAVENHAGE

GEÏLLUSTREERD DOOR W. K. DE BRUIN
ONDERWIJZER TE 'S-GRAVENHAGE

TWEEDE DEELTJE B
JAVA EN BUITENBEZITTINGEN

ACHTSTE, HERZIENE DRUK

BIJ J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG, 1920

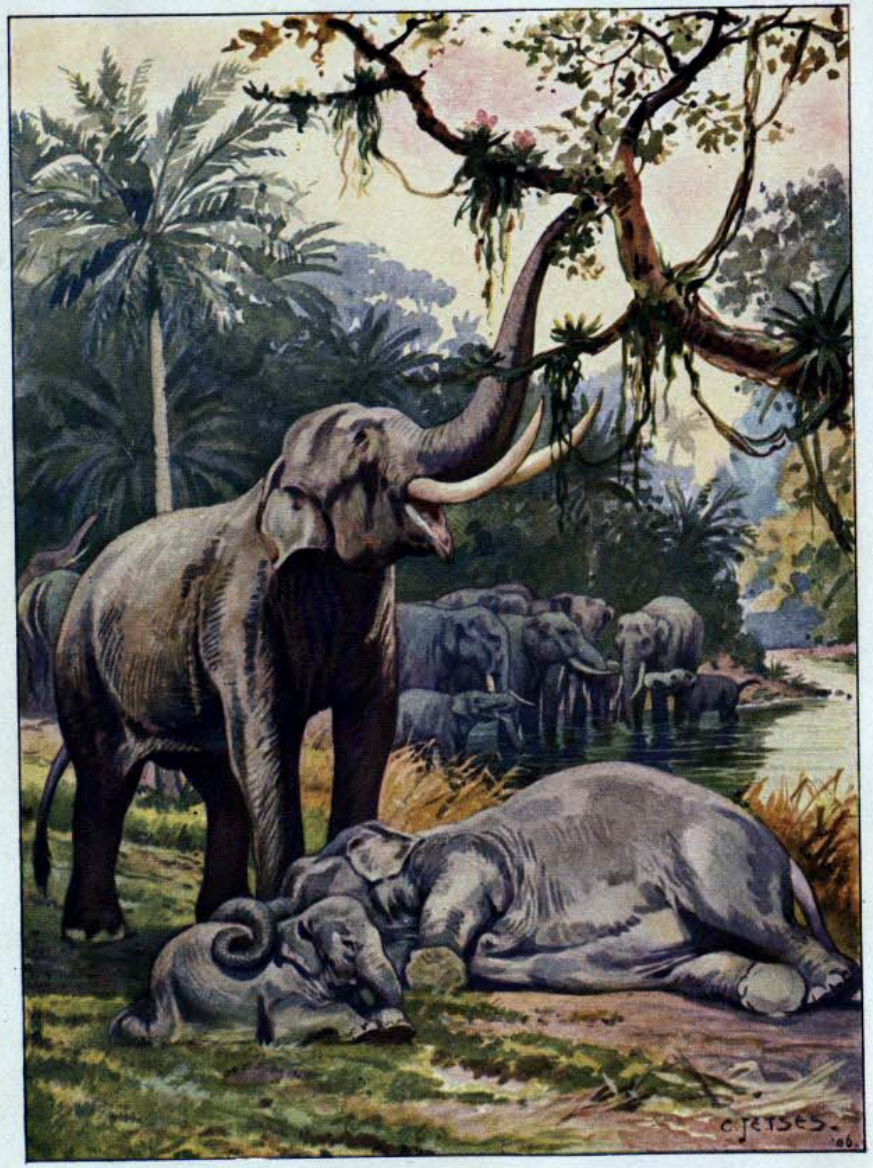

Hooftman en Houwen, Nederlandsch-Indië, II B.

In een Sumatrasch woud.

Groningen, J. B. Wolters.

NEDERLANDSCH-INDIË.

AARDRIJKSKUNDIG LEESBOEK

DOOR

J. L. HOOFTMAN EN K. G. HOUWEN,
HOOFDEN VAN SCHOLEN TE 'S-GRAVENHAGE.

GEÏLLUSTREERD DOOR W. K. DE BRUIN,
ONDERWIJZER TE 'S-GRAVENHAGE.

TWEEDE DEELTJE B. — JAVA EN BUITENBEZITTINGEN.

ACHTSTE, HERZIENE DRUK.

O.L. SCHOOL ASPEREN Z.H.

f 0,75

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG, 1920.

BOEKDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

VOORBERICHT.

Na de behandeling van Nederland moet bij het onderwijs in de Aardrijkskunde de grootste aandacht gewijd worden aan Nederlandsch-Indië.

Het groote belang, dat ons land heeft bij het bezit zijner overzeesche Koloniën, legt die plicht aan het onderwijs op. Wij hebben daarom getracht, door dit werkje de schooljeugd iets nader te brengen tot land en volk van Nederlandsch-Indië.

Het is een leer-leesboek voor de hoogste klasse der lagere school en voor herhalingsscholen. Dáár toch is een leer-leesboek onzes inziens op zijn plaats. De leerling moet er worden voorbereid op eigen beenen te staan, uit eigen oogen te zien; de onderwijzer moet er meer dan in de vorige klassen op den achtergrond treden en den leerling zijn krachten ook laten beproeven, wat nieuws te leeren uit het leesboek, dat later het voornaamste middel zal zijn, om zijn kennis uit te breiden. In de hoogere klassen moet een belangrijke plaats naast de gewone leesboeken worden ingeruimd aan goede leer-leesboeken en een over onze bezittingen mag er o. i. niet ontbreken.

Natuurlijk hebben we vele bronnen moeten raadplegen; zoo zijn o. a. eenige lesjes geheel of gedeeltelijk bewerkt naar JUNGHUHN. Eenige illustraties mochten wij ontleenen aan platen of schilderijen van het Koloniaal Museum.

Wij hopen, dat ons werkje voor het onderwijs bruikbaar zal worden bevonden en houden ons voor welwillende opmerkingen aanbevolen.

's-GRAVENHAGE, September 1904.

J. L. HOOFTMAN.
K. G. HOUWEN.

VOOR DEN TWEEDEN EN DERDEN DRUK.

Dat ons werkje in de schoolwereld gunstig ontvangen is en door velen zeer welwillend werd beoordeeld, verheugt ons. We hebben een dankbaar gebruik gemaakt van verschillende op- en aanmerkingen.

Bij dezen tweeden druk hebben wij ook het voornaamste van land en volk uit de Buitenbezittingen behandeld.

De uitgever besloot, in overleg met ons, het boekje te splitsen in twee stukjes. Hierdoor zijn de deeltjes van niet te grooten omvang geworden en alle ongeveer even groot.

Het geheele werkje bestaat nu uit:

I. De reis naar Indië.
IIA. Java.
IIB. Java (vervolg) en de Buitenbezittingen.

Wij hopen, dat het werkje veel moge bijdragen tot verhoogde belangstelling van ons volk in het heerlijke Indië, eene belangstelling, die reeds op de school moet worden gewekt.

Moge deze nieuwe druk even welwillend worden ontvangen als de eerste.

Voor op- en aanmerkingen houden wij ons opnieuw aanbevolen.

's-GRAVENHAGE, 1908.

J. L. HOOFTMAN.
K. G. HOUWEN.

VOOR DEN VIERDEN DRUK.

Van belangstellende opmerkingen, die ons door gebruikers werden toegezonden, hebben wij een dankbaar gebruik gemaakt. Overigens zijn die veranderingen aangebracht, welke door gewijzigde omstandigheden noodzakelijk waren geworden.

Zooals ons uit verschillende brieven blijkt, neemt de belangstelling op de school voor onze schoone bezittingen toe. Het verheugt ons, als ons werkje hiertoe iets kan bijdragen.

Opnieuw bevelen wij het voor ons onderwijs aan.

's-GRAVENHAGE, September 1911. DE SCHRIJVERS.

VOOR DEN VIJFDEN DRUK.

Deze druk is gelijk aan den vorigen.

1913. DE SCHRIJVERS.

VOOR DEN ZESDEN EN ZEVENDEN DRUK.

Verschillende veranderingen zijn noodig gebleken, vooral door gewijzigde omstandigheden in de Buitenbezittingen, zooals de pacificatie van Atjeh en de grootere beteekenis van Bandjermasin, van Zuid-Celebes en de zich snel uitbreidende rubber-cultuur. Ook hebben wij het wenschelijk geacht, de zending iets uitvoeriger te behandelen. In verband daarmede zijn twee hoofdstukken gesplitst en is het aantal platen vermeerderd.

Daar er nog weinig eenheid bestaat in de spelling der Indische namen, hebben wij die van P. R. BOS' schoolatlas gevolgd.

's-GRAVENHAGE, 1916—1917. DE SCHRIJVERS.

VOOR DEN ACHTSTEN DRUK.

Wij hebben een dankbaar gebruik gemaakt van aanwijzingen, die wij van eenige Indische collega's ontvingen, vooral van de heeren A. VAN WITZENBURG, oud-schoolhoofd in Indië en A. C. DEENICK te Ambon.

's-GRAVENHAGE, Jan. 1920. DE SCHRIJVERS.

I. WAJANG EN GAMELAN.

In de gezellige voorgalerij van het landhuis van den heer Meijer, zat de heer Schippers met zijn gastheer nog eens het uitstapje te bespreken naar Java's zuidkust, waarvan zij voor een paar dagen waren teruggekeerd, toen plotseling door de avondstilte het diepe, melodieuse geluid van een gong klonk.

„Wat is dat?" vroeg de Heer Schippers verwonderd.

„Een verrassing, vriend. Je moet weten, dat ik dikwijls voor de kampongbewoners, die op de onderneming werken, de wajang laat vertoonen. Ik meende, dat je zoo'n voorstelling ook wel eens zoudt willen bijwonen. En nu zijn de slagen op de gong het sein, dat zoo straks de vertooning zal aanvangen."

„Wel, daar heb je mij waarlijk een groot genoegen mee gedaan. Ik heb zooveel van dat volksfeest gehoord, dat ik er werkelijk nieuwsgierig naar ben. De Javanen houden heel veel van de wajang, hé?"

„O ja, ze zijn er verzot op en ze getroosten zich gaarne een

lange wandeling, om van de partij te kunnen wezen. Deze avond is voor hen de prettigste van de week," zei de gastheer. „Kijk maar eens, van alle kanten komen ze al opzetten."

Tusschen het groen vertoonden zich allerwegen kleine lichtjes, die zich als dwarrelende, gouden sterren op en neer bewogen. 't Waren de lantaarntjes en kleine fakkels, waarmede de kampongbewoners hun pad verlichtten. Onhoorbaar naderden ze van alle kanten. Nabij het landhuis gekomen, doofden ze hun lichten en begaven zich naar het gebouw, waarin de voorstelling zou worden gegeven en waar ook reeds spoedig de twee vrienden verschenen. Met belangstelling sloeg de heer Schippers alles gade. Hij verwonderde zich ten hoogste over de stilte, die bij de aanwezigheid van zooveel menschen heerschte. Zwijgend hurkten de Javanen neder; ze joelden niet, geen lach of scherts weerklonk; eerbiedig wachtte een ieder op hetgeen zou volgen.

„Hoe dikwijls hebben de menschen al niet dezelfde verhalen gehoord en toch toonen ze steeds de grootste belangstelling. Straks zul je eens zien, hoe ze met open mond zitten te luisteren," zei de gastheer.

De gamelan liet nu haar vreemdsoortige muziek hooren, die wel eenige overeenkomst vertoonde met een klokkenspel.

„Ons orkest bestaat buiten den directeur uit twaalf menschen, die muziek maken op verschillende instrumenten."

„Wat vreemde zijn er bij," zei de heer Schippers; „geheel andere dan in Nederland."

„Ja, daar heb je gelijk aan. Zie, de directeur zit op een stoel en bespeelt de rebab."

„'t Lijkt wel wat op een kleine violoncel," meende de heer Schippers.

„Zeker, wel iets, maar het instrument heeft slechts twee snaren, die over een halve kokosschaal zijn gespannen. Hierop speelt de directeur de melodie, welke de andere instrumenten navolgen."

„Eigenaardig vind ik die slaginstrumenten," zei de heer Schippers.

„Deze hier," vervolgde de gastheer, „is de bonang en bestaat uit een langwerpig vierkant rek op pooten, waarin een tiental

ketels in twee rijen op slap gespannen koorden rusten. Het instrument wordt met zware houten stokken bespeeld, die aan het dikste einde van een lederen omkleedsel voorzien zijn."

„En dat instrument daar doet me telkens denken aan een glasharmonica," zei de heer Schippers.

„Daar lijkt het heusch wel op, maar in plaats van glaasjes heb je hier blokjes van djatihout."

„'t Is een klagend geluid, dat de gamelan maakt en, naar me dunkt, vrij eentonig," meende de heer Schippers.

Wajang en gamelan.

„Dat heb ik vroeger ook meermalen gedacht, doch hoe meer men de muziek hoort, des te beter gaat men ze begrijpen. Straks zul je wel hooren, dat ze niet altijd eentonig is. Waar in Indië een openbare vermakelijkheid wordt gehouden, ontbreekt ze zelden. Bij elk huwelijk maakt ze muziek; krijgt een dessa bezoek van een resident of een regent, de gamelan roept hem het welkom toe."

Honderden menschen waren in het gebouw neergehurkt. In het

midden hing een groot wit kleed, versierd met een rooden rand en slechts spaarzaam verlicht door een olielamp. Aan de eene zijde van het doek waren de vrouwen en kinderen gezeten, aan den anderen kant had de man plaats genomen, die de voorstelling leidde, de dalang. Bij hem zaten de gamelanspelers en verder naar achteren aan de linkerzijde de jonge lieden en rechts de mannen. Daar zaten ze, de honderden, in gespannen aandacht de geschiedenis volgende, die door den dalang werd verteld en waarvan de verschillende personen door poppen werden voorgesteld, die, beschenen door de olielamp, een schaduw op het witte scherm wierpen.

Wat wanstaltige vormen hadden ze! Ze waren gemaakt van buffelleer en ongeveer twee voet groot. Ze hadden beweegbare gewrichten en konden daardoor allerlei potsierlijke bewegingen uitvoeren. Sommige waren verguld of verzilverd. De armen en de handen waren verbazend lang en dun; de aangezichten liepen bij velen zoo spits toe, als bij een vogel; bij andere waren ze afgerond en hadden kolossale neuzen en verschrikkelijke slagtanden! De oogen waren nu eens nauw en langwerpig, dan weder groot en rond; de eene pop had een verbazend gerekten hals, de andere een monsterachtigen buik; een derde een gekromde ruggegraat; kortom, bijna alle poppen stelden misvormde wezens voor. Een uitroep van vreugde klonk niet zelden door het gebouw, als zoo'n wanstaltige pop te voorschijn kwam. De vrouwen zagen natuurlijk alleen de schaduwen, doch de mannen konden alle bewegingen van den dalang gadeslaan en ook de poppen zelf beschouwen. Met glinsterende oogen en onvermoeide aandacht volgden de Javanen de geschiedenis van het begin tot het einde, die door den dalang op een zangerigen toon werd voorgedragen, nu en dan zacht begeleid door de gamelan.

„Ik begrijp er niets van!" fluisterde de heer Schippers.

„Straks vertel ik er je wel het een en ander van," zei de gastheer.

Eindelijk weerklonk door het gebouw een verschrikkelijk lawaai; de gamelanspelers deden als om strijd hun instrumenten klinken, waarmee ze krijgsmuziek trachtten na te bootsen.

„Zie nu eens, hoe de menschen de geschiedenis meeleven," en

de heer Schippers zag, hoe de anders zoo stille Javanen opgewonden werden bij den strijd, dien de dalang zijn poppen liet voeren. Nu en dan barstten allen in een hartelijk gelach uit, als de geschiedenis met een kwinkslag gekruid werd.

Toen de beide heeren een half uurtje de voorstelling hadden bijgewoond, verwijderden zij zich zachtjes en begaven zich wederom naar de veranda, waar ze in de schommelstoelen nog eenige oogenblikken over de wajang bleven praten.

„Ik wil gaarne gelooven, dat je er weinig van hebt begrepen," zei de gastheer tot den heer Schippers, „en daarom zal ik je nog het een en ander er van vertellen. De wajang-vertooningen behandelen onderwerpen uit den zeer ouden tijd toen, zooals de Javanen meenen, de goden met de menschen op aarde verkeerden. De geschiedenissen, waarin, zooals je begrijpt, veel over strijd voorkomt van de helden uit de grijze oudheid, brengen zoowel de vorsten als de eenvoudige dessalieden in verrukking. Ze zijn dol op een wajangvertooning en bij elke gebeurtenis van belang wordt ze gehouden. Geloof maar, dat de Javanen zich niet gelukkig zouden gevoelen, als bij hun huwelijk de wajang achterwege bleef. Geen enkel feest wordt gevierd, of deze voorstelling is een der hoofdnummers van 't programma. Vele dessa's hebben een dalang en deze geniet de algemeene achting en verdient goed geld. Bovendien is hij van verschillende werkzaamheden in het dorp vrijgesteld.

Ik heb vergeten om het je te wijzen, maar naast den dalang was een koperen bekken geplaatst, waarin enkele der toeschouwers spijzen nederlegden, een offer aan de goden. Als straks de voorstelling is afgeloopen, neemt de vertooner een en ander mede en laat het zich goed smaken. Onze dalang is in de leer geweest bij iemand, die met de oude geschiedenissen goed bekend scheen te wezen en een meester in zijn vak was. Reeds eenige jaren treedt hij hier op als de tooneeldirecteur en 'k moet zeggen, hij weet het publiek steeds uitstekend te vermaken.

Je hebt wel gezien, dat voor den dalang twee pisangstammen waren gelegd, die dezelfde lengte hadden als het kleed? Nu, hierin worden de poppen met ijzeren pennen gestoken. De lamp kan hij

heen en weer bewegen en daardoor kan hij de schaduwen naar links of rechts verplaatsen en is het hem mogelijk, ze kleiner of grooter te doen worden. De dalang moet ook met de muziek goed op de hoogte zijn, daar zijn voordracht, zooals je hebt gehoord, afgewisseld wordt door gezangen, die door de tonen van de gamelan worden begeleid."

Wordt de wajang bij een aanzienlijk hoofd gespeeld, dan treden er niet zelden ook meisjes op, die allerlei dansen uitvoeren en de voorstelling van tijd tot tijd door gezang afwisselen."

„Eerlijk gezegd, ik vond de voorstelling niet mooi," zei de heer Schippers.

„Dat wil ik gelooven," vervolgde de heer Meijer. „Ze is in alle opzichten ook nog vreemd voor je.

„Zoo'n avond komt het er voor den tooneeldirecteur nog al op aan," zei de heer Schippers.

„Dat zal waar zijn, doch ook de gamelanspelers zijn uren achtereen druk in de weer."

Eindelijk zweeg de muziek. De voorstelling was afgeloopen; de instrumenten werden weder in de voorgalerij van het landhuis gebracht; de inlanders ontstaken hun fakkels of lantaarntjes en spoedden zich, dankbaar en voldaan, naar hun kampongs.

II. DE KOFFIE.

„Heb je al met de koffiecultuur kennis gemaakt?" vroeg de heer Meijer aan zijn gast.

„Dat is te zeggen, ik ben wel eens door koffietuinen gereden, doch heb nog geen bepaalde aandacht geschonken aan de cultuur."

„Dan heb ik je een voorstel te doen. Morgen brengen we een bezoek aan mijn buurman, die administrateur is van een koffie-onderneming. Ik heb een paar zaken met hem te bespreken. Het komt morgen nog al goed uit; ik heb het dan niet druk en kan wel gemist worden. 't Loopt tegen het einde van September en dan

zijn de koffietuinen op het mooist. Het is echter onmogelijk, om er met een rijtuig naar toe te gaan. Houd je van paardrijden?"

„Ik heb wel eens enkele malen op een ros gezeten, doch een ruiter ben ik niet."

„O," zei de gastheer geruststellend, „ik heb een mak beestje op stal, dat geen dolle sprongen zal maken. Het zal je wel bevallen."

„Ik ben zeer verlangend, om eens met een koffietuin kennis te maken. Wordt er hier nog al wat koffie en thee gekweekt?"

„De koffie is nog een hoofdproduct. Ze heeft op de markt een goeden naam. De Preanger-koffie wordt tegenwoordig bijna even duur betaald als de Menado-, de Padang- en de Brazilie-koffie, doch de hoeveelheid, die op de veilingen komt, vermindert van jaar tot jaar; de cultuur gaat langzamerhand achteruit. Wat de thee betreft, die cultuur breidt zich zeer uit. Ons product is wel niet zoo edel als de Chineesche thee, maar vindt toch in Europa veel aftrek. Overmorgen zal ik je mijn tuinen eens laten zien. Beide cultures vereischen zeer veel arbeid en . . . 't is soms moeilijk, om de noodige werkkrachten te krijgen."

Den volgenden ochtend kwamen de bedienden reeds te halfzes voor het landhuis met twee fraaie paarden. Spoedig hadden de beide vrienden, in een luchtig pak gestoken, hun rossen bestegen en onder gezelligen kout reden ze langs een weg, die dwars door de frissche theetuinen voerde. Op sommige plaatsen ging het steil naar boven. Waren ze op het hoogste punt gekomen, dan breidde zich aan alle kanten een overheerlijk panorama uit. In de verte hooge bergen; zoover het oog reikte prachtige tuinen, afgewisseld hier en daar door uitgestrekte bosschen. Onwillekeurig hielden ze dan een oogenblik stil, om hun oogen eens den kost te geven en zich te verlustigen in den prachtigen aanblik van deze schoone natuur.

Overal waren de koelies druk aan den arbeid. Langs den weg bewogen zich tal van inlandsche vrouwen en meisjes, die groote manden bij zich hadden, waarmede ze zich naar de tuinen begaven, welke dien dag aan de beurt waren, om geplukt te worden. Na ongeveer anderhalf uur gereden te hebben, bereikte men het

doel der reis en werden de beide ruiters door den heer Berends, administrateur eener koffieonderneming, hartelijk welkom geheeten. Een bediende bracht de paarden naar den stal en de drie heeren begaven zich naar de veranda van het fraaie landhuis, waar ze plaats namen in gemakkelijke schommelstoelen. Nadat ze over verschillende zaken hadden gesproken en eenige ververschingen gebruikt, vroeg de heer Berends: „Heeft u lust, mijn tuinen eens te zien?"

„Zeer gaarne," antwoordde de heer Schippers.

Na een geurige havanna te hebben opgestoken, verlieten ze het landhuis.

„Het heeft wàt moeite gekost, om hier koffietuinen aan te leggen, dat verzeker ik u. Een jaar of wat geleden was deze geheele streek nog één oerwoud. Allereerst moesten de dikke stammen worden gekapt en opgeruimd. Sommige hebben we verbrand, doch dat ging niet gemakkelijk, omdat het zware hout zoo vochtig was. Andere hebben we vervoerd; dat is in zoo'n heet land met een hellend terrein een reuzenwerk en . . . kost heel wat geld.

Na het opruimen der stammen en het harde alang-alang, moest de bodem gezuiverd worden van wortels en stronken. Zie, een paar forsche boomen hebben we hier en daar laten staan, want de koffieboomen hebben wel veel warmte noodig, doch kunnen ook schaduw niet ontberen, om zich te ontwikkelen. Nadat de grond met ploeg en patjol goed was bewerkt, moest het terrein, dat tegen de berghelling gelegen was, terrasvormig worden aangelegd."

„U heeft dus van uw tuinen een reuzentrap gemaakt?" vroeg de heer Schippers.

„Ja zeker, en dat is noodig, want anders zou bij een hevige regenbui, waarvan we hier nog al eens kunnen genieten, de bovenste laag aarde geheel en al wegspoelen. Eenige jaren hebben we gewerkt, om het terrein in orde te krijgen. Al dien tijd moesten kapitalen worden uitgegeven en van oogsten was natuurlijk nog geen sprake.

Daar heb je nu onze kweekbedden. Ze zijn geheel overdekt, want de kleine plantjes, die zich uit de zaden of boonen ontwikkelen, moeten voor de felle zonnestralen en hevige regenbuien

beschut worden. Op afstanden van acht à tien c.M. van elkander worden de zaden diep in den grond gelegd. We zorgen goed voor geregelde besproeiing en ook aan het wieden wordt nauwgezet de hand gehouden. Binnen zes weken volgt in den regel de ontkieming. Langzaam zwellen de zaden en springen eindelijk open. De

kleine plantjes blijven bijna een jaar op de kweekbedden en worden langzamerhand gewend aan de vrije open lucht. Door ze in de laatste maanden geleidelijk aan hun beschutting te onttrekken, hardt men ze. De flinkste planten worden voorzichtig uit den grond gelicht, nadat men deze eerst nog eens begoten heeft. Zoodoende plakt de aarde beter en blijft er aan de wortels een flinke kluit zitten.

Het overplanten mag nooit geschieden, als de lucht onbewolkt is; de felle zonnestralen zouden de teere plantjes veel kwaad doen.

In den regel beginnen we er in den middag mee en we kiezen daarvoor het begin van den regentijd, dan is begieting overbodig en wordt dus veel werk uitgespaard. Het is de grootste kunst, om de plantjes zoo in de kuilen te poten, dat men op een tuin het grootst aantal boomen krijgt en ze elkander bij de verdere ontwikkeling niet hinderen. We zorgen altijd, dat we stekken in overvloed hebben, zoodat we flinke, gezonde planten kunnen uitzoeken."

„U treft het wel, mijnheer Schippers," ging de directeur voort, „de tuinen staan thans in vollen bloei. Drie malen per jaar heeft men een bloeitijd, doch nu zijn ze op het mooist."

De wandelaars waren op een zeer hoog gedeelte van den weg gekomen, vanwaar ze de geheele onderneming konden overzien.

„Wat een prachtig gezicht en wat een heerlijke geur!" riep de heer Schippers opgetogen uit. „Kolossaal, wat een bloemen! 't Is, of een toovenaar elken boom met zijn staf heeft aangeraakt. Die groote boomen, met roode bloemen, zijn zeker dadaps, is het niet?"

„Juist, we planten ze hier en daar tusschen de koffieboompjes; ze schieten veel gauwer op dan de planten, die ze voor de brandende zonnestralen moeten beschermen.

Laten we nu eens verder wandelen, dan kan u met de volwassen koffieboompjes van nabij kennis maken. Zie, daar heeft u nu een tuin. Hij bestaat uit vele lange bedden, door smalle paadjes gescheiden. Ze zijn bezet met koffiestruiken, die zoo geplant zijn, dat ze elkander niet hinderen."

„Ik dacht, dat ze veel hooger werden," zei de heer Schippers.

„Ja, als we ze maar lieten groeien, dan zouden ze wel tien meter hoog opschieten, maar daar het plukken der vruchten dan te moeilijk zou worden, houden we ze maar wat lager bij den grond. Er is in zoo'n tuin veel te doen, dat verzeker ik u. 't Is maar altijd weer: snoeien, gieten, wieden, plukken enz. Niet zelden kom ik werkkrachten te kort. Honderden inlanders verdienen op mijn onderneming een flink stuk geld."

„Wat aardige bloempjes zijn het toch," zei de heer Schippers.

„Wacht, ik zal u een takje afsnijden, dan kan u ze eens goed bezien."

De bloesems zaten kransgewijze in de oksels der bladeren.

„Wat een aangename geur," zei de heer Schippers. „Ze doet me herinneren aan de jasmijn. Sommige menschen vinden dien geur verschrikkelijk, doch ik houd er wel van."

„Kijk, die bloempjes beginnen al een roestkleur te krijgen. Of ze ook los zitten, hé?" De directeur schudde het takje een weinig heen en weer en tal van bloesems vielen er af. Het leven van zoo'n bloem is al heel kort en duurt gewoonlijk niet langer dan één, hoogstens twee etmalen.

„Ziet u wel, dat aan hetzelfde takje ook reeds twee kransen vruchten zitten? Die zien er nog groen uit, doch deze beginnen al wat rood te worden. Allerhande kleuren doorloopen ze van groen tot donkerrood toe en als deze kleur zich vertoont, vallen de vruchten gemakkelijk af en moeten ze geplukt worden."

„Ze hebben, dunkt me, wel wat van kersen," meende de heer Schippers.

„Ja, wel iets, maar het steeltje ontbreekt en ook zijn ze niet zoo rond. Ze komen meer overeen met de in Nederland wel bekende kersappeltjes. Als de bloesem afgevallen is, duurt het nog wel een half jaar, voor de vruchten rijp zijn."

„Kan men ze ook eten?"

„'t Wordt niet gedaan, het vruchtvleesch is eenigszins zoetsappig van smaak, doch heeft voor ons in het geheel geen waarde. 't Is ons te doen, om de zaden of boonen, die van binnen in de vrucht zitten, bijna altijd twee aan twee bij elkaar.

We houden er drie oogsten op na," zei de directeur verder, „doch ze loopen bijna in elkaar; elken dag zijn de pluksters druk in de weer en het schijnt wel, dat ze hoe langer hoe handiger met haar werk worden. Kijk, daar heb je den pluk in vollen gang."

De wandelaars waren genaderd tot een grooten tuin, waar tal van vrouwen en meisjes bezig waren, de boomen van hun rijpe, roode vruchten te ontdoen, die op groote, platte manden werden gelegd. Wat een gezellige drukte heerschte hier! Ondanks de

warmte klonk op verschillende plaatsen een lied, terwijl hier en daar een druk gesprek werd gevoerd.

„Straks begeven ze zich met haar gevulde manden naar de loods daar ginds, waar de hoeveelheid wordt gemeten en het plukloon wordt uitbetaald. Geld bij de visch! Sommige vrouwen verdienen wel een gulden daags en dat is voor een inlander een som van belang."

„Wat moet er nu nog met die bessen gebeuren?" vroeg de heer Schippers belangstellend.

„De geplukte vruchten worden eerst in groote hoopen gezet: de vleezige omhulsels beginnen dan door de broeiing, die er ontstaat, te bersten. Vroeger werden de vruchten daarna in gemetselde bakken gestampt, waardoor boonen, hoornschil en vruchtvleesch van elkaar gescheiden werden, doch tegenwoordig geschiedt dit machinaal. Verder moeten de boonen nog gesorteerd worden en daarna worden ze in jutezakken gepakt, die een pikol of $61^3/_4$ K.G. bevatten, naar Batavia gezonden en daar op de veilingen verkocht. Vandaar worden ze naar verschillende landen vervoerd, het meest evenwel naar het moederland."

Al keuvelende waren de heeren het landhuis genaderd, waar ze nog eenige oogenblikken toefden.

„Keurig zien uw tuinen er uit," zei de heer Schippers; „een rijke oogst zal u wel beloonen voor al uw moeiten en zorgen."

„Ik mag hopen, dat uw voorspelling uitkomt," antwoordde de gastheer, „doch ik vrees. De oogst is de laatste jaren steeds tegengevallen en alle pogingen, om de verschillende ziekten, die de planten teisteren en de vele insecten, die de bladeren en bloemen vernielen, te bestrijden, baten maar weinig. Daarom gaan we op enkele tuinen de koffie vervangen door cacao en planten we ook veel rubberboomen aan."

Eindelijk kwamen de paarden weer voor en werd de terugtocht aanvaard.

———

III. DE KINA EN DE RUBBER.

„De Preanger-Regentschappen schijnen toch een welvarende residentie te zijn," zei de heer Schippers. „Wat een cultuurprodukten levert deze vruchtbare streek niet op: rijst, koffie, thee . . ."

„Ja, en vergeet de kina maar niet, die mag tegenwoordig ook wel genoemd worden en dan neemt ook de rubbercultuur een hooge vlucht. Heb je wel eens een kina-plantsoen gezien?" vroeg de heer Meijer.

„Neen," antwoordde de heer Schippers; „dat is een produkt, waarvan ik al heel weinig weet, en even onbekend is me de rubber."

„Hier in de nabijheid wordt ze niet gekweekt, maar wel verder naar het Oosten en in het Zuiden van de residentie. Ik ben een keer of wat te Bandoeng geweest en, zooals je weet, ligt de Tangkoeban-Prahoe ongeveer vijftien paal ten N. van deze plaats. Met een vriend heb ik eens een bezoek gebracht aan den krater van dien vulkaan. De weg naar Lembang biedt een aangename afwisseling aan, daar hij achtereenvolgens loopt tusschen sawah's, theetuinen, en kina-aanplantingen. Terugkeerende hadden we telkens het heerlijke gezicht op de vlakte van Bandoeng. Toen we bij Lembang waren gekomen, sloegen we den weg in, welke naar het monument van Junghuhn leidt, die in 1864 in dit plaatsje is overleden. Deze beroemde reiziger heeft den eersten stoot gegeven aan de cultuur van kina op Java. De kina behoort eigenlijk in Zuid-Amerika thuis op de hellingen van het Andes-gebergte.

Volgens een overlevering leed een Indiaan aan hevige koorts en hulpeloos lag hij in de wildernis. Een brandende dorst kwelde hem; met moeite sleepte hij zich voort naar een plas in de nabijheid. Toen hij van het water gedronken had, dat bitter smaakte, voelde hij langzamerhand zijn krachten weer toenemen. Thuisgekomen baarde het verhaal van zijn wedervaren geen gering opzien. Men stelde een onderzoek in, en 't bleek, dat de bittere smaak te danken was aan den bast van een boom, die in den plas lag, gelijksoortig aan veel andere boomen in de nabijheid. Er wordt verder verteld, dat de vrouw van den onderkoning in Peru in 't jaar 1636 lijdende was aan koorts en, nadat men haar

poeder, verkregen uit den bast van den kinaboom, had toegediend, was al spoedig beterschap te bemerken.

Toen de Europeanen met het geneesmiddel bekend werden, hebben ze veel onderzoekingen gedaan en deden ze hun best, om den kinaboom naar elders over te brengen, wat evenwel niet gemakkelijk ging, omdat de bewoners van Zuid-Amerika daarvan niet gediend waren. Nederland bleef niet achter en hoopte in Indië een geschikt oord te hebben voor kina-plantsoenen. De bekende Junghuhn werd met een onderzoek belast; hij haalde zijn vriend Hasskarl, die te Dusseldorf bij den handel werkzaam was, over, om te trachten in Zuid-Amerika zaden van den kinaboom te verkrijgen. Deze had zooveel liefde voor de natuur, dat hij, ondanks de daaraan verbonden gevaren, gaarne het aanbod van Junghuhn aannam. Ruim een jaar lang zwierf hij in het Andes-gebergte rond, soms doordringende tot een hoogte van 15000 voet boven zee. Het gelukte hem, in alle stilte eenige kisten veilig en wel de kust te doen bereiken en zoo kwamen ze in Indië, waar tal van proefnemingen zijn genomen onder leiding van Junghuhn en anderen. Het resultaat is geweest, dat in deze residentie nu groote kinatuinen zijn, vooral bij Lembang en verder in 't Zuiden. Java is nu het voornaamste kinaland der wereld. Te midden van de vele plantsoenen bij Lembang is een hooge, witte obelisk geplaatst als herinnering aan den man, aan wien Indië zooveel te danken heeft.

De kinaboom draagt bloemen, die wel eenige overeenkomst toonen met onze seringen. Soms zijn ze wit, maar ook wel violet en rood. De kleur en vorm der bladeren is zeer verschillend. Sommige zijn licht-, andere donkergroen. Het is natuurlijk om den bast te doen, dien men verkrijgt door de boomen te rooien en dan te schillen. Als hij lang genoeg aan de zon is blootgesteld en voldoende gedroogd, wordt hij in een houten bak tot gruis gestampt en verzonden naar de fabrieken, waar de kinine, het bekende koortswerende geneesmiddel wordt bereid. Te Bandoeng, dus te midden der kinatuinen, heeft men ook zoo'n fabriek opgericht, maar de meeste kinine wordt gefabriceerd in Duitschland, terwijl Amsterdam de hoofdmarkt der wereld is voor kinabast.

De kina is langzamerhand een der hoofdprodukten van de

Preanger geworden, doch schijnt te zullen worden overvleugeld door de rubber."

„Van dat produkt weet ik ook weinig," zei de heer Schippers.

„Tegenwoordig is er zoo veel vraag naar dit artikel, dat de cultuur op groote schaal wordt uitgebreid," ging de heer Meijer voort.

„Het vaderland van de rubber is eigenlijk het stroomgebied van de Amazonenrivier in Brazilië. De Pararubber is reeds lang bekend en ook de Congostaat heeft veel jaren aanzienlijke hoeveelheden geleverd."

„Komt dit produkt niet in vloeibaren toestand uit de boomen?" vroeg de heer Schippers.

„Ja, het is niets anders dan het melksap der rubberboomen, dat door toevoeging van andere stoffen stremt en dan geschikt is, om er allerlei voorwerpen van te vervaardigen. Van deze boomsoorten is vooral de Braziliaansche Hevea bekend. Brazilië wilde evenwel van uitvoer van planten of zaden niets weten. 't Was weer dezelfde geschiedenis als met de kina. Ondernemende mannen rustten echter niet, voordat de zaden in Indië waren ingevoerd. Het bleek al spoedig, dat de Indische bodem zeer geschikt was en overal maar vooral op Sumatra zijn in de laatste jaren rubbertuinen aangelegd. Daar de vraag naar het artikel hoe langer, hoe grooter wordt, is het aantal ondernemingen snel uitgebreid. De boomen kunnen eerst 4 à 5 jaar na de planting getapt worden. Gedurende al dien tijd verkrijgen de rubberplanters geen produkt. Er moet dus heel wat kapitaal worden uitgegeven, vóór men oogsten kan.

De bast van den boom bevat het melksap, waarom het te doen is. Er worden daarom insnijdingen gemaakt; dit moet op een verstandige wijze geschieden, om de boomen niet te veel te beschadigen. Druppelsgewijze komt het melksap te voorschijn; in ijzeren schaaltjes vangt men het op. Daarna wordt het goed gezuiverd. Door bijvoeging van bepaalde stoffen wordt het vast en veerkrachtig en door nog enkele bewerkingen kan men het een zeer verschillenden graad van hardheid bezorgen. Als men bij het aftappen op een verstandige wijze te werk gaat, ondervinden de boomen geen schade en kunnen ze meermalen zoo'n aderlating

Het aftappen van rubber.

ondergaan. Groot is de vraag naar rubber; legio is het aantal artikelen, dat er van gemaakt wordt en steeds doet men nieuwe ontdekkingen.

Denk maar aan de banden voor rijtuigen, fietsen en automobielen,

aan overschoenen, waterdichte overjassen, helmhoeden, vloermatten, schokbrekers voor stoombooten en rijtuigen, slangen voor gas- en waterleiding, lucht- en waterkussens, ballen voor verschillende spelen, allerlei chirurgische instrumenten, biljartbanden enz. Bestuurbare luchtballons, toestellen voor draadlooze telegraphie, kabels voor telegraaf en electrisch licht kunnen het zonder rubber niet stellen. Voor de uitrusting van een modern oorlogsschip heeft men voor veel duizenden guldens er van noodig. Zelfs denkt men er aan, in de groote steden, het asphalt der straten te vervangen door rubber; in Londen nam men reeds proeven, die aanvankelijk goed geslaagd zijn. De lijst is groot en nog lang niet compleet. De rubber-cultuur schijnt een hooge vlucht te zullen nemen. Te Batavia is men voor een paar jaar begonnen met een rubbermarkt, die hoe langer hoe drukker wordt.

IV. EEN THEEONDERNEMING.

„'t Is wel zonderling, dat je nu al met een koffieplantage hebt kennis gemaakt en mijn theetuinen nog niet nauwkeurig hebt nagegaan," zei de heer Meijer den volgenden dag aan het ontbijt.

„Enfin, de omstandigheden hebben er toe geleid. 'k Stel je voor, om vandaag de thee maar eens te bestudeeren."

„Is die cultuur al lang op Java?" vroeg de heer Schippers.

„Ik zal je 't een en ander er van vertellen. Het vaderland der plant is China, waar reeds eeuwen en eeuwen thee gedronken werd, terwijl men ze in Europa nog niet kende. Een Italiaansch schrijver schreef in het laatst der zestiende eeuw: „De Chineezen bezitten een plant, waaruit zij aan aangenamen drank persen, dien zij in plaats van wijn gebruiken." De Hollanders zijn de eersten geweest, die de thee uit het verre Oosten naar Europa brachten. Eerst in het laatst der zeventiende eeuw werd de drank eenigszins bekend. En thans? Hoe zouden wij het wel stellen zonder ons kopje thee?

Op Java is de theeheester uit Japan en China overgebracht

omstreeks 1825, doch het duurde nog vele jaren, voordat theetuinen werden aangelegd. Een halve eeuw geleden was het hier een geheel ander gezicht. Overal strekten zich groote bosschen uit, afgewisseld door uitgebreide alang-alangvelden. Je hebt van mijn buurman reeds gehoord, wat moeite en schatten het heeft gekost, om den bodem voor de cultuur in orde te brengen. Wij hebben ook een groote opruiming moeten houden. Het meeste hout hebben we aan de vlammen prijsgegeven. Jaren lang hebben we onvermoeid gewerkt, om ons doel te bereiken."

„En je bent geslaagd, nietwaar?" vroeg de heer Schippers lachende.

„Ja, we kunnen zeer tevreden zijn. Maar komaan, waarde gast, laten we nu samen eens de tuinen gaan bezien. Zie je wel, ze zijn overal zoo aangelegd als bij de koffieondernemingen."

„Maar de dadaps ontbreken," vervolgde de heer Schippers.

„We hebben geen schaduwboomen noodig. Zie, daar heb je nu het zaad van de thee," zei de directeur, terwijl hij zijn gast eenige kleine, zwarte knikkertjes vertoonde. „We houden er ook kweekbedden op na! Kijk, daar heb je er een, waar de inlanders net bezig zijn het zaad aan den bodem toe te vertrouwen. Ze gebruiken een lange lat, waaraan kleine tandjes zijn bevestigd. Het toestel lijkt wel eenigszins op het onderste deel van een groote hark. Hiermee steken ze de gaten in den bodem. Als de planten zich krachtig ontwikkeld hebben, brengen wij ze over naar de theetuinen."

„Dus 't gaat hier net eender als bij uw buurman."

„Zeker, beide cultures komen in veel opzichten overeen. Bij de koffie is het evenwel om de vruchten te doen; wij moeten krachtige, flinke bladeren trachten te krijgen."

„Nu, ik moet zeggen, dat alles er keurig uitziet," zei de heer Schippers. „Nergens is tusschen de heesters onkruid te bekennen."

„Neen, dat zal waar zijn, aan het wieden wordt nauwgezet de hand gehouden; dat onkruid onttrekt maar kracht aan den bodem en we willen die liever aan onze theeplanten ten goede doen komen."

Tusschen de struiken bewogen zich een aantal vrouwen, die druk bezig waren met plukken. Haar bonte kleederen staken zeer scherp af bij het groen, waarmede het geheele landschap was overgoten. Tal van mannen waren druk in de weer, om de verschillende perken van onkruid te zuiveren. Ze schenen niet veel last te hebben van de warmte, want overal klonk hun lach:

ze hadden blijkbaar schik in hun werk.

„Die menschen gevoelen zich gelukkig," zei de administrateur; „zorgen kennen ze niet; ze verdienen een behoorlijk daggeld en kunnen het geheele jaar door werken, terwijl de arbeid niet zwaar is. In zoo'n onderneming is veel te doen, dat verzeker ik je. Niet alleen moet voor een geregelde aanplanting zorg worden gedragen, doch het onderhoud der verschillende tuinen houdt ook tal van handen bezig; het onkruid tiert welig en moet voortdurend bestreden worden. Wij doen ons uiterste best, om de planten met de meeste zorg te behandelen, want daarvan hangt grootendeels het gehalte der thee af."

Op eenigen afstand waren tal van mannen bezig, om den grond tot op een aanmerkelijke diepte los te maken. Hun patjols flikkerden telkens in de lucht, wanneer ze weer een nieuwe rij onder handen namen.

„Ook moeten we er voor zorgen," zei de gastheer, „dat de theeplanten op gezette tijden gesnoeid worden."

„Wat een verschil met het koffieveld," zei de heer Schippers; „daar is een schat van bloemen, hier een zee van groen."

„Wij houden niet van bloemen," zei de directeur lachende; „we hebben alleen oog voor de bladeren en daarom wordt de theeplant, als ze eenigszins is opgeschoten, getopt; de top wordt er afgesneden, om den groei der bladeren zooveel mogelijk te bevorderen. Laat men de plant aan zich zelve over, dan wordt ze een boom van 15 voet lengte, doch wij laten haar in den regel niet veel hooger worden dan 3 à 4 voet. Zie, hier zijn een paar perken, waar we krachtige planten laten groeien en bloeien! 't Zijn wel aardige bloempjes, die daar uit de bladoksels uitspruiten, hé? En hoe vindt je den geur? Heerlijk hé?"

„Een bouquet van theebloemen zou in de huiskamer een goed figuur maken; niet alleen boeien ze het oog, maar ze verspreiden ook een heerlijken geur, lang niet zoo sterk als de koffiebloesem," antwoordde de heer Schippers.

„We houden de bloemen evenwel niet, om er bouquetten van te maken, maar alleen, om theezaad te verkrijgen. Zie je die vrucht daar? Ze heeft wel iets van een groene aardbei, hé? Nu, daarin ontwikkelen zich de drie zaden.

Maar wat dunk je, willen we den terugtocht aanvaarden, ik krijg het al weer warm," zei de directeur. „Laten we nu naar huis gaan, om wat uit te rusten van de wandeling, dan heb je van middag gelegenheid, om te zien, wat er gebeurt, als de pluk is afgeloopen."

Des namiddags bewogen zich tientallen vrouwen en kinderen, voorzien van groote, gevulde manden, in de richting der fabriek. Sommige vrouwen werden vergezeld door haar mannen, die de behulpzame hand boden, om het zware vrachtje te torsen. In de fabriek was het een bont gewoel en een drukte van belang;

vrouwen, mannen en kinderen krioelden er door elkander. Ieder wachtte zijn beurt af, om voor de mandoers te verschijnen, die achter groote tafels stonden. Wat een gekakel en geduw! In weinige oogenblikken was de hoeveelheid theebladeren, die werd overgereikt, gewogen en het loon uitgekeerd, dat natuurlijk afhankelijk was van het gewicht der geplukte bladeren. Ieder kreeg naar gelang van zijn hoeveelheid een aantal bamboestaafjes, die bij den kassier tegen klinkende munt konden worden ingewisseld.

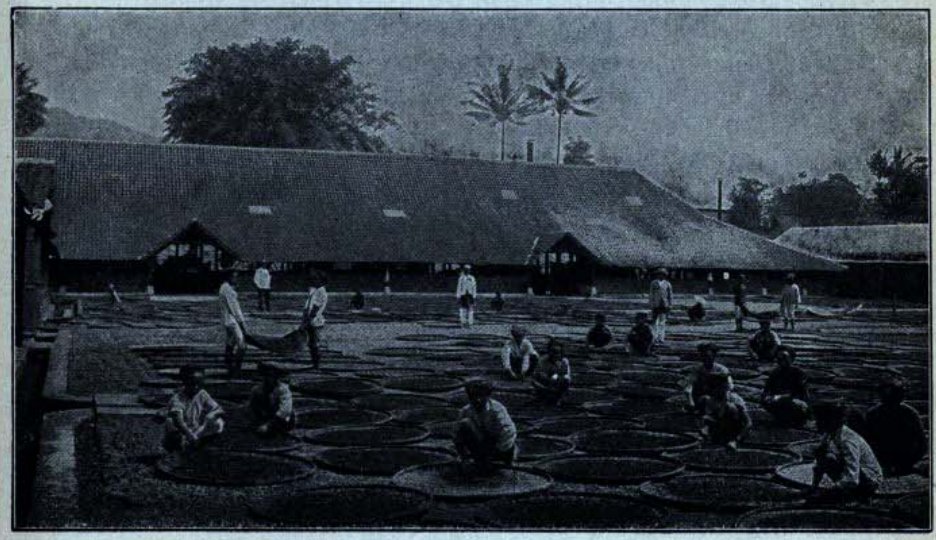

Uitleggen der theebladeren.

Verbazend vlug wisten de mandoers en de kassiers de vele menschen te bedienen, zoodat het slechts kort duurde, of allen waren met hun verdiende loon op weg naar hun kampong.

Den volgenden morgen bracht de heer Schippers een bezoek aan de groote fabriek. De bladeren, die den vorigen dag waren geplukt, lagen op groote bamboeborden uitgespreid, om de lucht er op te laten inwerken.

„Als ze voldoende verflenst zijn, krijgen ze 't een oogenblik

benauwd," zei de directeur, „want dan worden ze onder die rolmachines gekneusd. Daarna worden ze opnieuw aan de lucht blootgesteld en eindelijk gedroogd. Vroeger plaatste men de bladeren in de zon, doch tegenwoordig gebruikt men droogmachines. Daarna kan het produkt vervoerd worden." „Kijk," zei de gastheer, „daar heb je nu drie verschillende soorten van thee. Dit is „Pecco", welke uitsluitend bereid wordt uit de topblaadjes der planten; deze soort is „Soechon", die van de volgende blaadjes verkregen wordt. Uit de grovere bladen bereiden wij deze soort, de „Congo".

En in deze afdeeling," zeide hij, terwijl ze een ander vertrek binnentraden, „zijn tal van werklieden bezig met het inpakken."

Een der opzichters was zoo vriendelijk den heer Schippers enkele bijzonderheden te vertellen. „De thee moet goed droog blijven, anders gaat de geur verloren en dan zouden de menschen in Holland ons product niet lusten. In die loods daar worden de kisten gemaakt; van binnen beslaan we zé met theelood, dat we uit Engeland betrekken. Deze kist is geheel gevuld, zooals u ziet. We leggen er nu een vel zilverpapier op, om de thee goed te beveiligen. De kisten worden verder nog gepakt in stroopapier, terwijl dit bestreken wordt met vernis, om elk waterdeeltje het binnendringen te beletten."

„Je ziet, waarde vriend, dat de emballage nog al met zorg moet geschieden," zei de directeur.

„Als het vernis opgedroogd is, voorzien we de kist ten overvloede nog met een vlechtwerk van rotanvezels en . . ." vervolgde hij lachende, „we bootsen gaarne de Chineezen na: nog een paar Chineesche figuren er op geschilderd en ze kan worden verzonden naar de veiling. De naam der onderneming, die der theesoort en het jaar, waarin ze geoogst is, komen op de kist te staan."

De beide heeren begaven zich wederom naar het landhuis, waar ze in de heerlijke veranda nog wat bleven keuvelen over de thee.

„Ons product," zei de gastheer, „wordt van jaar tot jaar beter en de opbrengst in de Preanger neemt ook gestadig toe. De Chineesche thee heet nog altijd de beste, doch ik vind ze flauw van smaak. Ik heb wel eens hooren beweren, dat de Chineezen hun thee geurig maken, door ze te vermengen met gedroogde, aromatische bloemen. Onze soorten zijn, geloof me, veel pittiger en vallen dan ook meer en meer in den smaak. Het aantal theeondernemingen wordt op Java gaandeweg uitgebreid; thans zijn er in onze residentie alleen meer dan vijftig. Duizenden gezinnen vinden hun bestaan in deze cultuur."

Eenige dagen later keerde de heer Schippers weer geheel hersteld huiswaarts. Hoe goed hij het in de Preanger ook gehad had, hoe dankbaar hij die schoone streek ook was voor zijn herkregen gezondheid, het was toch: „Oost, west — thuis best."

V. SOERABAJA.

BESTUUR. — SUIKER.

„Als je nu straks met je werk klaar bent, zal ik een brief van neef Henri voorlezen, dien ik vanmorgen ontvangen heb," zei de heer Schippers, toen de familie op een prachtigen avond in de achtergalerij zat.

„O heerlijk," riep Piet uit, „neef zal zeker wat over zijn reis vertellen. Is hij nu al in zijn nieuwe betrekking?"

„Wel, neen, jongen. Deze brief is geschreven uit Soerabaja. Maar ben je al klaar? We kunnen dan neef zelf aan het woord laten."

„Ik al lang, pa," zei Willem, „en Piet zit maar wat voor zijn pleizier te lezen. U kunt dus wel beginnen."

„Goed. Moeder wil me eerst nog wel een kopje thee inschenken, om de keel vochtig te houden. Mooi zoo; luistert nu maar."

SOERABAJA.

Waarde familie,

Zooals ge ziet, ben ik al op reis naar mijn nieuwe betrekking te Tondano. Door de vele bezigheden in den laatsten tijd heb ik u nog niet geschreven, hoe ik de reis zal maken. Daar ik niet veel haast heb, om op mijn standplaats te komen, behoefde ik

niet de kortste route te kiezen, maar kon ik van de gelegenheid gebruik maken, om tevens iets van de Molukken te zien.

Ik heb het nu zóó uitgerekend, dat ik een dag of zes hier te Soerabaja ben, vóór de boot, waarop ik passage besproken heb, vertrekt. Die dagen gebruik ik, om het een en ander van Java's Oosthoek te zien.

Dan ga ik met de „Coen" van de Paketvaartmaatschappij over Makasar, Banda, Ambon, Ternate naar Menado. De weg van Makasar, door de straat van Makasar naar Menado, is wel veel korter, maar de langere zeereis trekt mij zeer aan. Ik zal U over het merkwaardigste, dat ik zie, later eens schrijven en zoo wil ik U thans iets over Soerabaja vertellen.

Over mijn vertrek uit Poerworedjo zal ik maar zwijgen. U kunt zich dat zoo voorstellen: afscheid nemen van vrienden en kennissen; inpakken van boeken en allerlei kleine zaken, die men graag houdt en verkoopen van grootere voorwerpen, zooals mijn luie stoel, boekenkast enz.

De reis naar Soerabaja ging al heel gemakkelijk, per spoortrein langs Djokjakarta, Soerakarta en Madioen. Vóór mijn vertrek ging ik nog een afscheidsbezoek brengen aan den resident te Magelang en den regent.

„Hé pa, daar heb ik al meer over hooren spreken, maar welk verschil is er toch tusschen resident en regent?"

„Dan moet ik de lezing maar even afbreken, om je dat duidelijk te maken.

Je weet, dat aan het hoofd van het Indische bestuur de Gouverneur-Generaal staat; hij wordt bijgestaan door 6 directeuren, die we bij de ministers in het vaderland kunnen vergelijken. Aan het hoofd van iedere residentie, waarin Java verdeeld is, staat een resident; die is zooveel als de commissaris der Koningin in onze provinciën. Zoover is het gemakkelijk te begrijpen, hé? Maar let nu eens goed op.

Vóór het Nederlandsch gezag op Java gevestigd was, regeerden hier verschillende vorstjes. De Javanen hadden voor hen de grootste achting, ja zelfs een slaafschen eerbied. Heel aardig heeft de

Nederlandsche regeering daarvan gebruik gemaakt door verschillende nakomelingen van die vorsten als regeeringsambtenaren aan te stellen, onder den titel van regent. Iedere residentie heeft verschillende regentschappen en de regent zorgt daar, dat alles geschiedt, zooals de resident het heeft bevolen. Zóó is hij de tusschenpersoon tusschen de bevolking en het Nederlandsch bestuur. Je begrijpt, dat er veel van hem afhangt; deugt hij niet, of is hij in zijn hart tegen het Nederlandsch bestuur, dan is het zeer moeilijk, de zaken goed te laten gaan. Daarom wordt de regent aangesteld door den Gouverneur-Generaal en al kiest deze zooveel mogelijk steeds uit hetzelfde aanzienlijke geslacht, hij zorgt toch in de eerste plaats een bekwaam, vertrouwd persoon te nemen. Onder den regent zijn de wedono's of districthoofden werkzaam, die namens hem regeeren in de districten of onderdeelen van een regentschap.

Wedono met gevolg.

Als zoo'n wedono uitgaat, wordt hem steeds door zijn dienaars den blauwen pajong met twee gouden randen nagedragen, als teeken zijner waardigheid. De regent heeft een pajong met drie gouden randen en vergulden knop, maar de resident voert een geheel vergulden pajong. Dàt maakt indruk op de bevolking; want

de Javanen hechten evenals alle Oostersche volken heel veel aan uiterlijk vertoon.

De regenten vormen dus met de wedono's en met de dorpshoofden in iedere dessa het inlandsch bestuur. De resident is een deel van het Nederlandsch bestuur, dat aangeeft, hoe en wat er gedaan moet worden en toekijkt, of het werkelijk gebeurt.

Kan ik nu den brief vervolgen, ja? Dan zullen we eens hooren, wat neef van Soerabaja te vertellen heeft."

Wat een verschil tusschen Batavia en Soerabaja! Men merkt dadelijk aan alles, dat men hier in een echte koopstad is. 't Is dan ook de voornaamste handelsstad van Indië. Ze is gebouwd langs de Kali-Mas, een van de monden der Brantas. Net als te Batavia is de monding eigenlijk een lang, recht kanaal. Daarlangs staan in een lange rij kantoren, pakhuizen, winkeltjes van scheepsbenoodigdheden en herbergen, waar matrozen van allerlei landen, Hollanders, Engelschen, Duitschers, Chineezen, Japanneezen en Maleiers, zich ophouden. Men kan zich haast verbeelden in een Hollandsche havenstad te zijn, vooral ook door een echt vaderlandsche ophaalbrug, die de beide oevers verbindt.

Daarbij komt nog het hamergetik en 't gedreun van machines, dat u uit tal van fabrieken tegenklinkt. Want Soerabaja is ook een industrieplaats. Bij de haven vindt men bijvoorbeeld het marine-etablissement, met scheepshellingen en droogdok; verder fabrieken voor machines, vooral voor de suikerindustrie en de scheepvaart. Zooals ik hoorde, werken er veel inlandsche werklieden, die voor de Europeanen niet behoeven onder te doen. Dat had ik zoo niet van de Javanen gedacht, die toch landbouwers in hun hart zijn.

In de handelswijk is het verbazend druk. Onophoudelijk rijden hooggeladen vrachtkarren, door buffels getrokken, wagens met paardjes en handkarren door elkander. En daartusschen woelen en haasten zich honderden menschen. Precies als in onze Europeesche handelssteden heeft ieder haast, om zijn zaken te doen.

De rivier is steeds bedekt met stoombootjes, schuiten en prauwen, die hun goederen op den wal lossen of bezig zijn te laden.

Soerabaja heeft nu een ruime haven, zooals Tandjok Priok is; vroeger moesten de groote booten en schepen op de reede blijven liggen. Vooral in de Chineesche wijk is het soms benauwend druk; veel drukker dan wij te Batavia zagen. Bij de overdekte markt, de Pasar Glap, waar honderden Chineesche en inlandsche kooplieden hun waren aanbieden, moet ge werkelijk oppassen, om niet door een kar te worden aangereden.

Soerabaja heeft evenwel ook rustiger wijken; men kan evenals

Kali Mas te Soerabaja.

te Batavia spreken van de nieuwe stad, Simpang, waar veel villa's van Europeanen tusschen het groen verscholen liggen, maar 't is er niet zoo groot, zoo uitgestrekt, en niet zoo deftig.

„Is Soerabaja grooter dan Batavia, pa?" vroeg Piet.

„Neen, jongen. Batavia heeft grooter uitgestrektheid en meer inwoners. Ook wonen hier meer Europeanen."

„Hoe komt dat zoo, pa? Te Soerabaja zullen toch zeker meer kooplieden zijn?"

„Daar heb je wel gelijk aan, maar hier wonen weer veel ambtenaren. Denk maar eens, wat groote regeeringsbureaux er zijn en wat wonen hier een officieren en ook kooplieden. Batavia is tegelijk het Amsterdam en Den Haag van Java, Soerabaja het Rotterdam."

„En dan zou Buitenzorg wel vergeleken kunnen worden bij Het Loo," meende Willem.

„Dat is goed gevonden, vent, maar nu zal ik den brief weer vervolgen, hé?"

Ik schreef u, dat hier veel machines voor de suikerindustrie gemaakt worden. Dit staat in verband met de vele suikerondernemingen, die men in de lage streken langs de straat van Madoera vindt. Ik maakte hier kennis met den administrateur van zoo'n onderneming en heb daardoor de cultuur en de bereiding van dat gewas eens kunnen gadeslaan. De jongens zullen er zeker wel wat van willen hooren.

Het suikerriet dan verlangt, evenals de rijst, een vochtigen, lagen bodem; de velden zijn daarom omgeven door flinke slooten en de jonge stekken worden in een natten grond geplant. Vooraf is de bodem goed omgewerkt; vroeger gebeurde dat door een ploeg, door buffels getrokken, maar tegenwoordig wordt hij met de patjol losgemaakt, waardoor de grond dieper bewerkt wordt. Dat is wel noodig, want suikerriet put den grond zeer uit, zoo zelfs, dat iedere akker maar om de drie jaar voor de suikercultuur wordt gebruikt.

De stekken groeien betrekkelijk langzaam en zijn na ongeveer een jaar tot vollen wasdom gekomen; dan hebben ze een hoogte van tusschen 3 en 4 M. bereikt. Zoo vond ik het riet op de onderneming, die ik bezocht en op verschillende plaatsen was de oogst in vollen gang. Dat hooge riet met groote pluimen leverde een fraai gezicht op en deed denken aan het oeverriet van onze vaderlandsche slooten en vaarten.

De administrateur vertelde mij, dat het met den suikerbouw

Het suikerriet.

echter niet steeds voor den wind gaat, want de plant heeft heel wat vijanden, of beter misschien vrienden, die erg belust zijn op het zoete vocht. Zoo kunnen de wilde zwijnen geduchte verwoestingen

aanrichten, maar ook muizen, ratten en witte mieren kunnen in een veld met suikerriet leelijk huishouden, terwijl eindelijk een ziekte de planten soms geheel vernielt. Ge kunt dus begrijpen, dat mijn administrateur wel in zijn nopjes was, dat zijn land er zoo mooi uitzag.

Op de velden, waar geoogst werd, heerschte heel wat bedrijvigheid. Tal van inlanders waren bezig met sterke kapmessen de zware rietstengels vlak bij den grond af te snijden; anderen

Transport vrachtwagens met suiker.

kapten er de bladeren en de bovenste groene toppen af, waarna de rietstokken op karren werden geladen, om naar de fabriek te worden gebracht. Die toppen, zoo vertelde men mij, dienen weer als stekken voor nieuwe planten; de nog groene bladeren worden smakelijk door de buffels gegeten.

In de fabriek was het werk in vollen gang, 't was nu de maaltijd, zei de directeur: van Mei tot October. Den overigen tijd staat de fabriek stil, zoodat de machines dan goed kunnen worden nagezien en hersteld.

Het aangevoerde riet wordt tusschen zware walsen dadelijk uitgeperst, want bleef het lang in de zon liggen, dan zou het drogen en dus belangrijk minder opleveren. Het sap ondergaat nu verschillende bewerkingen: zoo wordt het gekookt en verdampt, waardoor men bruine suiker verkrijgt. Deze ruwe suiker wordt naar Europa gevoerd en daar in suikerraffinaderijen tot witte gezuiverd. Tegenwoordig begint men ook op Java de suiker te raffineeren. 't Is de kunst maar, om zoo veel en zoo zuiver mogelijk suiker te krijgen, zei de directeur en aan de groote fabrieken is daarom een scheikundige verbonden.

In het kantoor liet men mij een teekening zien, waarop de fabriek in haar vroegeren toestand was afgebeeld. Wat een verschil; in plaats van de zware stalen walsen slechts een heel eenvoudigen molen, die door buffels in beweging werd gebracht. Dat heeft de concurrentie gedaan; toen de suikerindustrie in Europa zulk een hooge vlucht ging nemen, moesten wij hier wel alle middelen inspannen, om niet overvleugeld te worden en nog altijd is men aan 't zoeken naar verbetering.

Ziezoo, nu heb ik de neefjes eens op de hoogte gebracht van een cultuur, die voor Java van groot belang is. Morgen ga ik een ouden schoolmakker te Malang opzoeken. Als ik er den tijd nog voor heb, vóór de boot vertrekt, zal ik over dat gedeelte van den „Oosthoek" nog wat schrijven. Ik ga dus nu eindigen en zend u allen vele groeten van uw neef Henri Hoogland.

„'t Is toch wel aardig, dat neef ook een ander deel van Java eens bezoekt," zei Willem, toen vader den brief voorgelezen had, „nu hooren wij ook eens iets van die streken. 't Is echt leuk, zoo den heelen bouw en de bewerking van de suiker te zien, daar zou ik ook wel zin aan hebben."

„Nu jongen, wij zullen den rijstbouw eens gaan zien, dat is ook interessant en we behoeven er niet ver voor van huis te gaan;

Piet kan ook van de partij zijn, als hij niet tegen wat loopen opziet."

Nu, dat namen de jongens aan. Na een poosje over koetjes en kalfjes te hebben gepraat, kwam het gesprek toch onwillekeurig weer op de suiker.

„Wordt er op Java veel suikerriet verbouwd, pa?"

„Ja Piet, heel wat zelfs. Ik zal maar buiten rekening laten de suiker, die de Javaan voor eigen gebruik kweekt op zijn erf; dat heeft voor den handel natuurlijk geen beteekenis. Maar wat de eigenlijke ondernemingen aangaat, is Java het tweede suikerland van de geheele wereld; alleen Cuba levert meer."

„Neef schreef, dat de concurrentie gemaakt heeft, dat de suikerindustrie hier zoo is verbeterd, dat begrijp ik niet goed," zei Willem.

„Wel jongen, die vraag had ik al verwacht. Ik wil je er daarom iets van zeggen. Vroeger kreeg men de suiker bijna uitsluitend van het suikerriet; men wist wel, dat ook andere planten suiker bevatten, doch legde zich niet op de bereiding toe. Het is Napoleon geweest, die daaraan den stoot heeft gegeven. Je weet, dat hij het Continentaalstelsel uitvaardigde, om zijn vijand Engeland te treffen. Daardoor werd iedere uitvoer uit dat land of met Engelsche schepen verboden in het deel van Europa, dat onder zijn invloed stond; en zoo konden tal van artikelen bijna niet meer verkregen worden. Herinner je je dat nog uit de geschiedenis?"

„Ja zeker," viel Piet in; „en toen gingen de menschen eikels branden, omdat ze geen koffie meer hadden."

„Zeker, maar toen ging men zich ook toeleggen op het bereiden van suiker uit suikerbieten, en dit ging zoo goed, dat de bietenbouw zeer sterk toenam, ook nadat het continentaalstelsel al lang weer was opgeheven. Zoo ontstond er in vele landen een groote suikerindustrie, b.v. in Duitschland en ook in ons land, je weet wel, in Noord-Brabant vooral."

„Ja ja, nu begrijp ik het," zei Willem, „en waar concurrentie is, moet men zorgen voor goede waar, anders wordt men door zijn concurrent van de markt verdrongen."

„Knap gezegd, Wim, dat gevaar liepen werkelijk onze Indische suikerfabrikanten. Maar nu eindigen we, hoor!"

VI. DE RIJST.

Elken avond zaten de kinderen, als het huiswerk klaar was, in een kring om vader heen, die dan vertelde van alles, wat hij tijdens zijn verblijf te Soekaboemi had gezien.

„U heeft ons nog bijna niets verteld van de rijst," zei Willem op een avond.

„Neen jongen, dat is ook waar, maar met opzet heb ik daarmee gewacht. Moe en ik hebben een plannetje gemaakt. Als je trek hebt, gaan we de volgende week eens een dagje naar buiten. We zullen een dessa bezoeken, die te midden van rijstvelden ligt en 'k heb dan een goede gelegenheid, om je van de rijstcultuur een en ander te vertellen."

Dat behoefde vader geen tweemaal te zeggen. Een dagje naar buiten gaan, dat vonden de kinderen heerlijk!

Op den bepaalden dag begaven zij zich naar het station, vroeg genoeg, om den eersten trein te kunnen nemen. Deze voerde hen naar een kleine halte tusschen Batavia en Buitenzorg. Daar stapten ze uit en wandelden langzaam langs een heerlijken weg naar de kleine dessa, die in de verte geheel in het groen verscholen lag.

„Zie, daar heb je al rijstvelden," riep vader, terwijl hij op een uitgestrekte wateroppervlakte wees.

„Nu wil u ons wat wijs maken," zei kleine Marietje. „Daar geloof ik niets van!" Doch de twee jongens hadden op school reeds meermalen over den rijstbouw hooren spreken.

„Wat is dit nu, vader, een tegal, een gaga of een sawah?" vroeg Piet.

„Wel, dat zal Willem je wel vertellen, die weet het zeker al?"

„Om u de waarheid te zeggen, vader, het is me nog niet recht duidelijk, wat het verschil is tusschen die onderscheidene rijstvelden!"

„Komaan moeder, we gaan hier onder deze boomen maar eens eenige oogenblikken zitten, u trakteert ons dan en ik zal de kinderen een en ander vertellen.

De rijst is het belangrijkste gewas in Indië. Wel een derde van

alle menschen der aarde voeden zich elken dag er mee. Het meest wordt zij, behalve in 't Westen van den Archipel, verbouwd in China, Voor- en Achter-Indië, Japan, Afrika en de zuidelijke staten van Noord-Amerika, ja, ook heeft men in sommige streken van Europa den rijstbouw ingevoerd, zooals in de Povlakte, de vlakte van Napels, op Sicilië en in het Zuiden van Spanje. Je begrijpt, wat het zeggen wil, als de oogst mislukt, maar gelukkig gebeurt dit bijna nooit over geheel Java tegelijk. Eenige jaren geleden kwam in China van den rijstbouw weinig terecht. Een verschrikkelijke hongersnood teisterde toen het reusachtige land en vele duizenden Chineezen zijn van gebrek omgekomen.

Rijstaar.

In Zuid-Java zijn nog enkele dunbevolkte streken, waar de rijst op eenvoudige manier verbouwd wordt. De bewoners steken, nadat ze het bosch en het riet zooveel mogelijk uitgeroeid hebben, met een stok gaten in den grond en werpen in elk gat een paar korrels. Daarna worden de gaten dichtgemaakt en is het werk afgeloopen. Aan wieden wordt niet gedacht, aan besproeien evenmin. Zoodra de rijsthalmen volwassen zijn, wordt er geoogst, doch de uitkomst is zeer wisselvallig. Het volgende jaar wordt evenzoo gehandeld, totdat de grond uitgeput is. In plaats van den bodem goed te verzorgen en door bemesten nieuwe kracht te schenken, wordt er eenvoudig een ander terrein opgezocht. Het is dus niets anders dan roofbouw. Zulke rijstvelden noemt men gaga's. Op Java komt die manier van rijstverbouwen niet veel voor.

Op plaatsen, waar men geen water krijgen kan, in meer bevolkte streken, gaat men op een andere wijze te werk. Daar gaan de Javanen den grond goed bewerken en daarna de rijst

zaaien. De bodem krijgt echter geen andere besproeiing dan door den regen en daarom noemt men deze velden, tegals, droge rijstvelden. Daar evenwel de rijstplant geregeld behoefte heeft aan veel vocht, mislukt de oogst niet zelden, wanneer de regen lang uitblijft. Die meren, welke we nu hiernaast zien, zijn de zoogenaamde sawah's of natte rijstvelden, die veel arbeid van de Javanen vorderen. Kijk nu maar eens goed uit je oogen, dan merk je wel, dat de verschillende meertjes niet alle even hoog liggen."

„'t Is net een trap, vader, waarvan de meertjes de treden vormen," riep Willem.

„Zeker jongen, je ziet wel, dat ze onderling door dijkjes gescheiden zijn."

„Wat een mannen zijn daar werkzaam!" zei Willem.

„Daar is een gat in het dijkje," riep kleine Marietje, „het water stroomt er door. Ze zullen het zeker willen stoppen."

„Dan zouden ze wel werk hebben," meende Willem, „want overal zijn gaten in de dijkjes, zie maar, dáár en dáár; veel te veel om te tellen."

„Neen Marietje," vervolgde vader, „die gaten laten de Javanen stil in de dijkjes blijven en straks zul je wel begrijpen waarom! De mannen zien alleen maar, of de dijken goed stevig zijn en alle planten worden er zorgvuldig uit verwijderd, om muizen en ander ongedierte te beletten, er huis te houden; want deze dieren zouden veel kunnen bederven."

Overal ontdekten de kinderen nu kleine watervalletjes, die schitterden in den hellen zonneschijn. Vader vertelde verder.

„De rijstvelden moeten zeer langen tijd onder water staan en dit moet voortdurend ververscht worden. Nu zorgen de Javanen er voor, dat ze het water eerst uit beken en rivieren over de hoogstgelegen rijstvelden brengen. Dat is een heele kunst, waarin de eenvoudige inlanders het evenwel zeer ver gebracht hebben. Van de bovenste velden zakt het nu geleidelijk naar de lagere en aan den voet van de sawah's vereenigt zich al het water tot een klein beekje, dat naar een rivier stroomt."

„Wat een werk is het geweest, vader, om al die velden terras-

vormig aan te leggen en de waterleidingen overal in orde te brengen."

„Zeker is het dat en je begrijpt, dat de aanleg een kostbare geschiedenis is. Door het aanbrengen van dammetjes in de rivieren en in de gegraven zijkanaaltjes, kunnen de Javanen het water brengen en houden, waar ze het willen hebben. Tegen den regentijd wordt met het bewerken der rijstvelden begonnen. Allereerst worden ze geploegd, waarvoor een kleine ploeg wordt gebruikt, dien een karbouw door den natten grond trekt. Waar ze niet kunnen ploegen, gebruiken de Javanen wel een eenvoudige patjol of spade.

Na het ploegen wordt de grond onder water gezet en daarna maken de inlanders met een kleine eg de kluiten fijn. Vervolgens worden de akkers in vakjes verdeeld, onderling door dijkjes gescheiden, waarin kleine openingen overblijven. Zorgvuldig wordt er voor gewaakt, dat deze waterkeeringen in goeden staat blijven.

Ik heb je in mijn brieven geschreven over kweekbedden, die men bij de koffie- en de theecultuur noodig heeft. Nu, bij den rijstbouw kan men die ook niet missen. Een deel der velden wordt bestemd, om kleine plantjes te kweeken, die later op de sawah's worden overgeplant. De Javanen noemen deze kweekbedden bibit-akkers. De rijstkorrels komen reeds na een dag of vijf tot ont-

Bij Malang.

Groningen,
J. B. Wolters.

Hoofman en Houwen,
Nederlandsch-Indië, II B.

kieming. Zoo nu en dan laat men de bedden droogloopen, om na een paar dagen het water weder toe te laten. Na een veertig tot zestig dagen zijn de rijstplantjes genoeg opgeschoten, om verplant te kunnen worden. Dan begint de drukte eerst! De vrouw van den landbouwer noodigt vrouwen en meisjes, die tot haar familie of kennissen behooren, uit, om te helpen bij het overplanten. Eveneens worden de mannen in hun drukken arbeid bijgestaan door vrienden, familieleden of buren. Zij trekken de padiplantjes uit de kweekbedden en binden ze in bossen, om ze daarna over de sawah's te verdeelen. Het planten geschiedt door de vrouwen en de meisjes in kuiltjes, die door de mannen gemaakt zijn. Kijk nu maar eens voor je, dan zie je ginds veel vrouwen aan den arbeid. Willen we er eens naar toe wandelen? We kunnen dan zien, wat ze doen."

't Was een drukte van belang op het veld! Wat hadden de vrouwen en meisjes een schik! Telkens klonk er een hartelijke lach! Bloemen waren in het haar gestoken en het gezicht hadden ze besmeerd met een wit blanketsel. Op het hoofd droegen ze een grooten, verlakten hoed, om beschut te zijn tegen de zonnestralen.

Ze zagen wel wat vreemd op, toen ze een blanke familie in de nabijheid ontdekten, doch onmiddellijk zetten ze haar werk voort. Ze drukten de rijstplantjes met de vingers in den vochtigen, weeken grond en liepen al plantende achteruit, zoodat ze steeds naast elkander bleven en de sawah's met rijen plantjes bedekt werden.

„Brandt daar iets?" vroeg Willem.

„Ik heb je wel eens verteld in mijn brieven, dat de Javanen aan geesten gelooven, nietwaar? Welnu, ze branden gedurende de werkzaamheden op het veld wierook en uit de richting van den rook meenen ze te kunnen opmaken, of de oogst gunstig zal zijn."

„De rook schijnt zeker den goeden kant uit te gaan," zei Willem, „want het volkje heeft nog al pret."

Eindelijk werd het werk op het veld gestaakt. 't Was tien uur in den morgen.

„Houden ze nu al op met werken, vader?" vroeg Marie.

„Ja kind, het water wordt reeds te warm. Het overplanten geschiedt alleen in de vroege ochtenduren."

Nadat de familie de dessa had bezocht en ze kennis had gemaakt met een rijstschuur, werd de terugtocht aanvaard.

„Als we thuis zijn," zei vader, „zal ik je over de rijst nog veel meer vertellen. Ik ben warm geworden van al dat wandelen en praten."

's Avonds zaten de kinderen in een kring om vader heen, die zijn vertelling vervolgde.

„Om de geesten gunstig voor zich te stemmen, gebruiken de Javanen na het overplanten gedurende veertig dagen geen zout in het eten."

„Wat zijn die menschen toch bijgeloovig," zei Willem.

„Ja jongen, daar zal ik je nog meer van vertellen. Als het planten is afgeloopen, mogen de Javanen tot den oogsttijd geen vuilnis verbranden, na vier uur des namiddags. Ook zullen ze dan geen rijst stampen, want . . . er zou zeker ziekte in het gewas komen, als ze het deden. De inlanders handelen in alle opzichten naar de oude gewoonte of de adat en zouden niet gaarne er van afwijken.

Na het overplanten laat men gedurende een paar dagen geen water op de sawah's toe, die daardoor langzamerhand droogloopen. Het duurt niet lang, of de jonge plantjes beginnen van lieverlede een groene kleur te krijgen. Die lichtgroene sawah's doen me telkens denken aan de korenvelden in Nederland, als de plantjes zich boven den grond vertoonen. De padi schiet al hooger en hooger op; langzamerhand houdt de watertoevoer op en beginnen de halmen aren te krijgen.

De vrouwen hebben er intusschen voor gezorgd, dat de velden geregeld van onkruid werden gezuiverd.

Thans breekt er voor de Javanen een drukke tijd aan, want vele vijanden bedreigen zijn gewas. De musschen kunnen den landbouwer in Nederland wel eens radeloos maken om de brutaliteit, waarmede ze een aanval op zijn korenvelden doen, hier zijn

het de rijstvogeltjes, die in geheele troepen neerstrijken op de sawah's, om zich te goed doen aan de heerlijke korrels.

Om deze vijanden te verontrusten en te verdrijven, plaatst men hier en daar kleine wachthuisjes. Kijk, hier heb je een afbeelding er van! Deze wachthuisjes worden onderling verbonden met touwen, waaraan lapjes, poppetjes, belletjes en nog andere voorwerpen hangen. De draden worden, als het noodig is, door den jongen, die in zoo'n huisje de wacht houdt, in beweging gebracht en dan gaan de vijanden op de vlucht! Ook plaatst de Javaan wel groote ratels op hooge bamboezen staken. Ze worden

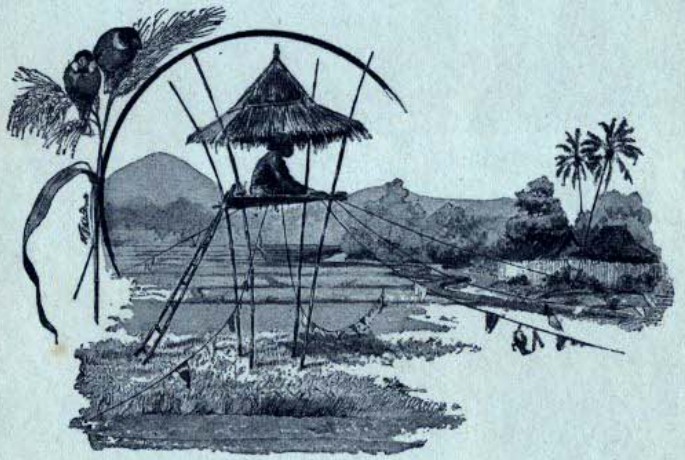

door den wind bewogen en hun geluid verdrijft de ongenoode gasten.

Maar gevaarlijker zijn nog de wilde varkens, die niet zelden groote verwoestingen aanrichten. Menig dier moet evenwel zijn snood bedrijf met den dood betalen.

Eindelijk is de tijd van oogsten aangebroken: de sawah's prijken met een schat van gele halmen, terwijl de pluimen door de vele zware korrels naar beneden buigen.

De oogsttijd is de belangrijkste tijd van het jaar. Dezelfde personen, die bij het planten hun diensten hebben bewezen, worden

ook thans weder uitgenoodigd de behulpzame hand te bieden. Een man, die de Javanen in vele zaken raad verschaft, de moedin of geestelijke der dessa, wordt geraadpleegd en hij bepaalt den dag, waarop de oogst kan aanvangen.

Dit is een feestdag! Met muziek voorop, trekt de zingende menigte, wederom met bloemen versierd, naar de sawah's. Ieder

Koloniaal Museum, Haarlem.

Het oogsten van de rijst.

deelt in de feestelijke stemming. Als men de rijstvelden heeft bereikt, treedt de moedin naar voren. Hij loopt met brandend padi-stroo rond en onder het prevelen van verschillende gebeden zoekt hij twee even groote, flink ontwikkelde aren. Deze moeten dienst doen als rijstbruid en bruidegom. Ze worden samengebonden, toegesproken en met dezelfde witte verf besmeerd, waarmede de vrouwen haar gezicht blanketten. Verder versiert men ze met

bloemen en beschut ze door bladeren tegen de felle zonnestralen. Met een maaltijd wordt het bruiloftsfeest gevierd en onmiddellijk daarna begint men met het snijden der halmen. Dit geschiedt bijna uitsluitend door de vrouwen. Met een eigenaardig mesje, ani-ani genaamd, snijden ze halm voor halm."

„Maar vader, waarom gebruiken ze daarvoor geen sikkel, zooals in Nederland bij het oogsten van het koren; dat zou toch veel vlugger gaan."

„Zeker zou het dat, maar de adat verbiedt het en de Javanen zijn vijanden van alle nieuwigheden. Een paar decimeter onder de aar worden de halmen gesneden en daarna tot bossen gebonden, die evenwel eenige dagen op het veld blijven om te drogen. Vroeg in den morgen zijn de vrouwen met snijden begonnen; tegen den middag ontvangen ze van den eigenaar der rijstvelden eenige spijzen en een sirihpruim, waarna de arbeid hervat wordt tot ongeveer drie uur in den namiddag. Elken dag ontvangen de vrouwen, die geholpen hebben, haar loon, dat in den regel bestaat uit een vijfde tot een tiende van de gesneden hoeveelheid.

Rijstmesje; *a—b* metaal.

Het binnenhalen van den oogst gaat wederom met feestelijkheden gepaard. Bruid en bruidegom worden met eenige bossen padi, die als bruidsmeisjes dienst doen, met groote plechtigheid overgebracht naar de rijstschuur, de loemboeng. Hier is de bruidskamer inmiddels in gereedheid gebracht en voorzien van een nieuwe mat, een lamp en allerlei toiletbenoodigdheden. Om de booze geesten, die in de loemboeng zouden kunnen zijn, te verdrijven, wordt wierook ontstoken en daarna de geheele oogst opgeborgen. Vervolgens wordt de schuur zorgvuldig gesloten. De Javaan mag gedurende veertig dagen de deur niet openen. Is deze tijd verstreken, dan wordt voor dagelijksch gebruik geregeld van de geoogste hoeveelheid

genomen en wel allereerst die bossen, welke als bruid, bruidegom en feestgenooten hebben gediend.

En nu, kinderen, ben ik over de rijst uitgepraat. Hoe de Javaansche vrouwen de rijst stampen, heb ik je al eens in een brief verteld."

VII. MALANG. DE BROMO.

„Alweer een brief uit Soerabaja, jongens! Neef heeft weer wat moois gezien en geeft ons nu een beschrijving."

„Mooi, heerlijk, leest u hem weer voor, pa? Dadelijk?"

„Nu, goed dan, opgelet!"

SOERABAJA.

Waarde familie,

In mijn vorigen brief beloofde ik u te schrijven, nog vóór ik Java ga verlaten, over mijn uitstapje naar Malang. Morgen vroeg vertrekt de boot en nu heb ik nog een paar rustige uurtjes in mijn hôtel, om aan mijn belofte te kunnen voldoen.

Ge moet dan weten, dat te Malang een vroegere vriend van mij woont, een studiemakker uit mijn kweekschooljaren. Toen ik in Indië kwam, had hij mij geschreven en waren we in geregelde briefwisseling met elkaar gekomen. Nu ik zoo dicht in zijn nabijheid was, besloot ik de kennismaking persoonlijk te gaan vernieuwen. Zoo zat ik dan al vroeg in den trein naar Malang. De reis ging eerst door de vlakke streken langs de kust van de straat Madoera. Zoover ik zien kon, sawah's en suikerplantages en daartusschen wegen, waarop een druk verkeer was van inlanders, die naar een nabijzijnden pasar gingen en ook veel pedati's.

Voorbij het station Bangil veranderde het landschap; de spoorlijn naar Malang verlaat daar de vlakte en al spoedig reed ik door het gebergte. Rechts was duidelijk de Ardjoeno zichtbaar, een mooie, slanke vulkaankegel. Op zijn helling hebben veel kooplieden uit Soerabaja buitenverblijven aangelegd, waar zij in de

koele lucht kunnen uitblazen van de vermoeienissen der koopstad en de hitte van de kuststreek.

Na een heerlijk reisje bereikte ik Malang, waar mijn vriend Koster mij met open armen ontving. Wij hadden elkander natuurlijk in geen jaren gezien en ge begrijpt dus, dat we heel wat te praten hadden en tal van oude herinneringen weer eens ophaalden! 'k Heb op dat uitstapje dan ook genoten van onze hernieuwde kennismaking en — van de heerlijk schoone natuur. Want, wat zijn de omstreken van Malang mooi!

Het ligt op een hoogvlakte, die aan alle zijden door bergen is omringd. Bijna overal ziet men in de verte vulkanen met een statigen rookpluim zich tegen de heldere lucht afteekenen; naar het Westen de Ardjoeno en de Kloet, die bij zijn laatste uitbarsting zulke geweldige verwoestingen en duizenden slachtoffers heeft gemaakt; naar het Oosten de Tengger en de Semeroe, Java's hoogste vulkaan. Onwillekeurig kwam de gedachte bij mij op, wat er van deze heerlijke landstreek moet worden, als die geweldige reuzen dood en verderf verspreiden. Met recht heeft een Engelschman Malang genoemd „een paradijs aan den boezem der verschrikking".

Het klimaat is er door de hooge ligging lekker koel, een heel verschil met de hitte in de kuststreek en 't is dan ook geen wonder, dat op de hoogvlakte en tegen de helling van sommige vulkanen herstellingsoorden worden gevonden.

Mijn vriend had mij voor den volgenden dag een tocht naar het Tengger-gebergte voorgesteld. Nu, daar had ik wel ooren naar en zoo reden we op een paar vlugge paardjes des morgens al vroeg uit. De weg leidde door veel koffietuinen. Voor koffie is de afdeeling Malang wel het belangrijkste deel van Java, nog meer dan de Preanger-Regentschappen. Ik hoorde, dat ongeveer een vierde van alle koffie, die Java oplevert, hier verbouwd wordt, maar ook tabak is er zeer belangrijk produkt.

Het eerste gedeelte van den weg leidde dus door een zeer welvarende streek, maar toen we hooger en hooger kwamen, veranderde de natuur geheel. Dichte wouden bedekten de helling, eerst de bekende Indische bosschen met hun dichten boomgroei,

maar hooger gekomen deed de flora mij meer en meer aan Nederland denken. Rijstvelden, koffietuinen, klapperboomen, waringins, alles, wat men in de bewoonde streken van Java aantreft, was daar verdwenen. Gele bloemen, die aan boterbloemen deden denken, lachten mij uit het gras tegemoet, kamperfoelie verspreidde er haar heerlijke geuren. Ge kunt u voorstellen, dat het een genot was, die vaderlandsche planten weer te zien.

Tabaksplant.

Ook het bosch was geheel van karakter veranderd. Nu niet meer loofboomen, die door hun dicht bladerdak het zonlicht beletten binnen te dringen, maar fijne naaldboomen, een soort dennen, tjemara's geheeten. Toen ik een poosje rust nam op de droge naalden, die den bodem bedekten, en boven mij het zachte, statig ruischen hoorde in de toppen kon ik mij haast verbeelden, in een Geldersch dennenwoud te zijn.

„Hé, Pa," viel Willem in, „heeft u ook die tjemara's gezien, toen u de Tjerimei besteeg? 'k Herinner me wel, dat u verteld heeft, dat u daarboven ook Nederlandsche bloemen vond, maar niet, dat u daar dennen heeft gezien."

„Neen Wim, de Indische den komt vooral in het Oosten van Java voor, omdat het daar droger is dan hier. Je wilt nu zeker vragen, hoe dat zoo komt, hé? Maar dat kan ik niet zoo in een paar woorden uitleggen. Misschien doe ik het later wel eens. We moeten nu eerst den brief vervolgen."

Het bergpad was langzamerhand zeer steil geworden en eindelijk hadden wij den top bereikt. Daar zag ik een tafereel, dat ik mijn leven lang niet meer zal vergeten. Diep beneden mij keek ik in

een reusachtig spiegelglad meer, doch, in plaats van met water, gevuld met geelgrijs zand; een woestijn boven in het gebergte. Uit die zandzee rezen eenige bergtoppen als eilanden op; boven een ervan stegen dunne rookwolken omhoog. In doodsche stilte lag dit voor ons, zelfs niet het gezang van een vogel of het gegons van een insect trof ons oor.

Nadat wij eenigen tijd zwijgend hadden genoten van dit verheven bouwstuk der schepping, daalden wij langs een steilen zigzagweg af en stonden weldra op de zandvlakte. Die vlakte is eigenlijk de bodem van een reusachtigen krater, wel anderhalf uur gaans in doorsnede, en een der grootste van de geheele aarde en het gebergte, waarop wij zoo juist stonden, is de kraterwand. In dien krater zijn door vulkanische werking vier bergkegels opgebouwd, nieuwe, kleinere kraters. Drie ervan zijn ook al uitgebrand en tot den top toe dan ook met groen bedekt; maar de vierde, de Bromo, is nog altijd werkende. Dat was het doel van onzen tocht.

De Bromo is geheel kaal. De regen heeft diepe geulen in de helling gegroefd, zoodat de berg wel wat op een reusachtige, kegelvormige pudding gelijkt. De bestijging ging heel gemakkelijk tot op halve hoogte; daar hielden n.l. de regengeulen op. De asch van de uitbarstingen, die dikwijls voorkomen, heeft de helling daarboven geheel bedekt en steiler en gelijkmatiger gemaakt. Gelukkig was er een houten trap met leuning, zoodat wij weldra zonder bezwaar op den top kwamen.

Daar gaapte een afgrond van meer dan 200 M. diepte voor onze voeten; de zwarte wanden waren beneden rossig getint door het vuur, dat in het binnenste van den vulkaan brandde. Blauwe zwaveldampen stegen op verschillende plaatsen omhoog en op één plek rees een zware rookkolom op. De gedachte: „nu moest er plotseling eens een uitbarsting komen," greep mij zóó aan, dat wij het daarboven niet lang uithielden en ik blij was, toen ik goed en wel weer aan den voet van den Bromo stond. Dat die vrees niet zoo geheel ongegrond was, bewezen wel de reusachtige lavabrokken, die aan den voet en op de helling verspreid lagen.

Ik vroeg mijn vriend, of de Bromo dikwijls beklommen wordt,

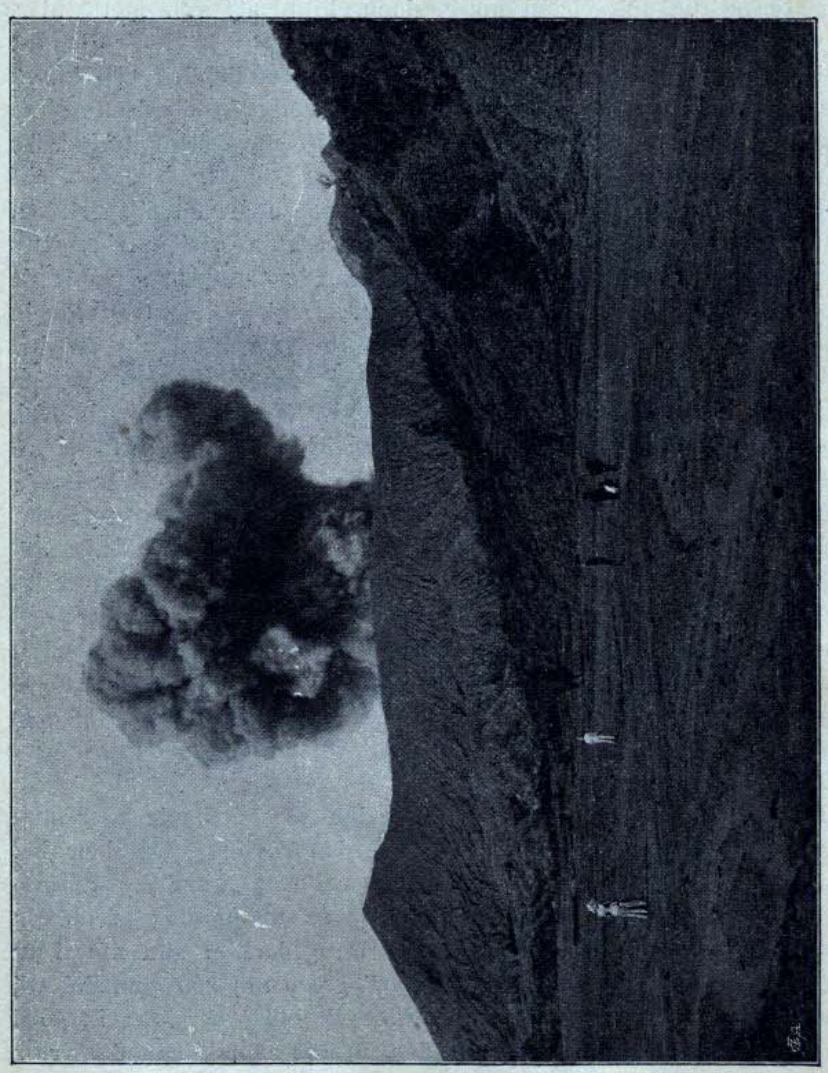

De Bromo met zandzee.

omdat er een houten trap tegen de helling gebouwd was, maar ik vernam, dat daarvoor een geheel andere reden was. Hij vertelde mij,

dat er op de hellingen van den Tengger een eigenaardige volksstam woont, de Tenggereezen. Het zijn Javanen, die hun ouden godsdienst, die vroeger op geheel Java beleden werd, hebben behouden en hoog in het gebergte zijn teruggetrokken, toen de Mohammedaansche godsdienst zich over het eiland verbreidde. Zij wonen familiegewijze in groote, langwerpig vierkante huizen, zonder raam en met slechts één deur. De huizen zijn regelmatig naast elkaar gebouwd, alle met de lange zijde gekeerd naar den krater Bromo, dien ze vereeren. Eens in het jaar, in de maand Mei, bij gelegenheid van een godsdienstig feest, beklimmen de Tenggereezen den heiligen berg. Honderden menschen zijn dan in de zandzee gekampeerd, terwijl de priesters langs de trap omhoog stijgen en offeranden in den krater werpen. Wij vonden dan ook nog verdroogde palmbladeren en maiskolven, die aan het laatste feest herinnerden.

Van onze terugreis heb ik niets merkwaardigs te vertellen. Ik bleef nog een dag te Malang uitrusten van den vermoeienden bergtocht en reisde toen weer naar Soerabaja af. Een foto van den Tengger sluit ik hierbij in; ge kunt u dan nog beter een voorstelling maken van wat ik u nu beschreven heb.

Na vele hartelijke groeten neem ik voor ditmaal afscheid van u allen. Aan boord van de „Coen" zal ik nog wel gelegenheid vinden, u iets van mijn reis door de Molukken te doen hooren.

Uw neef Henri.

„Nu, ik moet zeggen, Henri houdt ons goed op de hoogte van wat hij zoo al ziet," zei mevrouw Schippers, toen vader den brief dichtvouwde.

„Ja moe, 't zijn mooie brieven, vind ik," antwoordde Willem, „maar 'k heb een paar zaken toch niet recht begrepen. Waarom groeien alleen in Oost-Java die tjemara's? En dan die Tenggereezen met hun ouden godsdienst, dat vat ik ook niet."

„Welnu jongen," zei vader, „we hebben nog een uurtje voor we naar bed gaan; we zullen daar dan nog eens wat over praten, hé?"

VIII. IETS OVER KLIMAAT EN GODSDIENST.

DE ZENDING.

„Je wou dus weten, waarom er in 't Oosten van Java wel, in Midden- en West-Java geen tjemara's voorkomen, hé Wim?"

„Ja pa, dat begrijp ik niet. U zei wel, dat het komt, omdat het daar droger is; en nu snap ik wel, dat in droge streken andere boomen en gewassen groeien dan in vochtige. Maar waarom is Oost-Java droger?"

„Daar zit 'm nu juist de kneep, vent. Let dan maar eens goed op, want zoo heel gemakkelijk is het niet. Piet mag intusschen wel weer in zijn boek gaan lezen, want 't zal zijn horizon wel te boven gaan.

Nu dan. Je weet al wel, dat we op Java en in heel Indië niet, zooals in Nederland vier jaargetijden hebben, maar dat we hier spreken van twee moesons. Moeson beteekent periodieke wind, dus wind, die geregeld op vaste tijden waait. Op Java waait zoo ongeveer van Maart tot September een Zuid-oosten, van September tot Maart een Noord-westenwind; dus een Zuidoost- en een Noordwestmoeson. Hoe komt dat zoo, zal je vragen.

Als we nu nog in Holland zoo op een winteravond lekker bij de kachel zaten, dan zou ik je dat kunnen laten zien. Als je dan boven de kachel kleine stukjes dun vloeipapier liet dwarrelen, dan zou je die in de hoogte zien gaan; en als ik voor het open kacheldeurtje een brandend stuk papier hield, dan zou je bemerken, dat de vlam naar binnen sloeg. Boven de kachel stijgt dus de lucht omhoog en beneden stroomt ze naar het vuur; als die luchtstroom wat sterker was, zou je zeggen: „de wind waait naar het vuur."

Wat we nu bij de kachel zien, gebeurt op de aarde in 't groot. In den zomer — ik bedoel natuurlijk, als 't in Europa zomer is — wordt het land van Midden-Azië sterk verwarmd; dan is het daar een echte, heete oven, waarheen de wind waait en daardoor hebben we dan hier een Z.O.-wind. In den winter staat de zon zuidelijker en Australië wordt sterk verwarmd; dat is dan

de oven, die maakt, dat wij N.W.-wind hebben. Begrijp je nu, waarom Java een Z.O.- en een N.W.-moeson heeft?"

„Ja pa, wat u gezegd heeft, begrijp ik wel, maar gaat dat nu zoo precies om het halfjaar?"

„Natuurlijk is het niet den eenen dag Z.O.- en den anderen dag N.W.-wind. Telkens duurt het wel een week of vier voor de wind vast is; die tijden van overgang heeten kenteringen. Dat zijn de tijden, waarin de meeste stormen voorkomen.

Maar nu moet ik je nog uitleggen, waarom we van een drogen en een natten moeson spreken hé? Je begrijpt wel, dat een wind, die over de zee waait, meer waterdamp heeft en dus meer regen brengt dan een, die uit een droge landstreek komt. Zooals je op de kaart kunt zien, strijkt de N.W.-moeson over de Chineesche zee en de Javazee; hij brengt veel regen; de N.W.-moeson is daarom de natte moeson. De Z.O.-wind waait ook wel over zee, maar komt uit Australië, en dat is een heel droog land. De Z.O.-moeson is daarom droger en brengt minder regen. Vooral de streken, die dicht bij Nieuw-Holland liggen, ondervinden dat. Je ziet het eiland Timor wel op je kaart? Nu, daar vindt men dezelfde boomen, die in Nieuw-Holland groeien en ook Oost-Java ondervindt nog den invloed van dien drogen wind en daarom is het er droger dan in het Westen van Java en groeien er de tjemara's."

„Maar hier in Batavia regent het toch het heele jaar door en niet alleen van September tot Maart."

„Zeker, maar 'k heb niet gezegd, dat het in den drogen moeson nooit regent; 't regent dan veel minder. 'k Heb gelezen, dat er hier in den drogen tijd gemiddeld 55 regendagen zijn en in den natten tijd 81; dat scheelt dus nog al wat."

„Hier in Batavia is het met de winden toch heel anders," merkte Willem weer op. „Bijna iederen avond waait de wind naar zee en overdag van zee; hoe zit dat dan?"

„Goed opgemerkt, Willem. Wat ik verteld heb van het ontstaan der moesons, zien we iederen dag in 't klein aan onze kust. Overdag is het land warmer dan de zee, dan waait er een zeewind, 's nachts is de zee warmer dan het land en waait er een landwind. Die land-

en zeewinden zouden we dus de moesons van iederen dag kunnen noemen. Maar daarom waaien de jaarmoesons ook wel; dat zou je kunnen merken, als je zóóver het land inging, dat land- en zeewind er niet voorkomen. We zijn thans in den tijd van den N.W.-moeson hé? De landwind waait dus nu tegen dien moeson in, en omdat hij in den regel sterker is, bemerkt men van dien moeson hier niets. Begrepen? Heb je nog iets op het hart; toe dan maar."

„Ik dacht er zoo over, dat wij hier ook wel kunnen spreken van twee jaargetijden; maar in Holland verschillen zomer en winter, doordat het in den eenen tijd koud is en in den anderen warm en hier zit het verschil in wind en regen."

„Mooi gevonden, jongen; je had er nog bij kunnen zeggen, dat er hier bijna heelemaal geen verschil in temperatuur is; 't is iederen dag zóó warm, als het maar op enkele dagen in Holland is. Maar nu stappen we van dit onderwerp af, hoor. We zouden ook nog wat praten over den godsdienst der Javanen, hé?"

„Neef Henri schreef, dat er op de hellingen van den Tengger een volksstam woont, die hun ouden godsdienst hebben behouden en den Bromo als een heiligen berg vereeren, is 't zoo niet pa?"

„Ja zeker, jongen en dat begrijp je niet? Ik zal probeeren, of ik het je duidelijk maken kan.

Zooals je weet, belijden de Javanen tegenwoordig den Mohammedaanschen godsdienst en je zult over wat je van de Tenggereezen hoorde, ook begrepen hebben, dat het vroeger niet zoo was. Je weet ook al wel, dat de Mohammedaansche godsdienst gesticht is door Mohammed, die in Arabië leefde. Een van zijn voorschriften was, dat zijn volgelingen zijn leer moesten verbreiden, zoo veel in hun macht was. De godsdienst breidde zich dan ook snel uit over een groot deel van Azië en Afrika en zoo kwamen de Mohammedanen ook op Java en andere eilanden van den Archipel. Hier vonden zij den godsdienst der Hindoe's.

Van dien godsdienst zijn hier op Java en ook in andere deelen van Indië nog enkele gedenkteekenen over, ruïnes van groote tempels of praalgraven. Kijk eens, hier heb ik een foto van het

grootste bouwstuk uit dien tijd. 't Is de Boro-Boedoer, niet ver van Magelang, in de residentie Kedoe. Wat een kolossaal bouwwerk hé?"

„'t Lijkt wel iets op een pyramide, vind ik."

„Dat is ook zoo; het gebouw heeft tien groote terrassen en in de muren zijn overal beelden aangebracht van goden. Uit dit

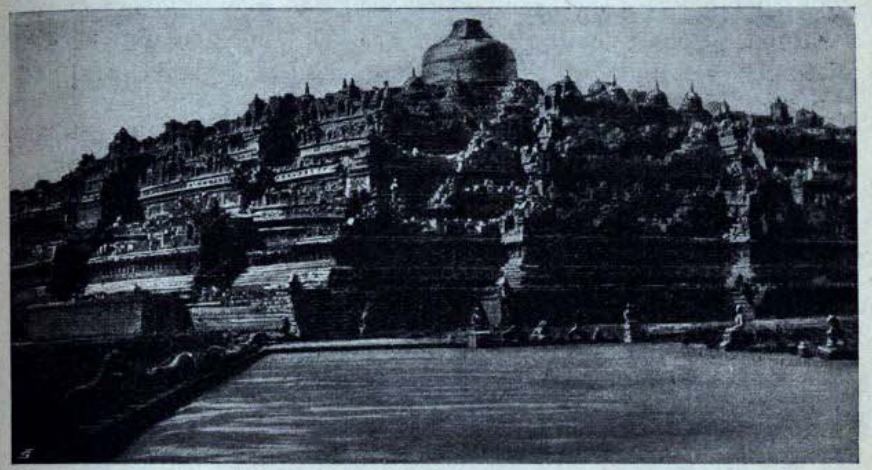

Boro-Boedoer.

bouwwerk blijkt wel, dat de Hindoe's op een vrij hoogen trap van beschaving stonden."

„U sprak daar van goden, vader. Aanbaden de Hindoe's dan meer dan één God?"

„Zeker Wim, en dat brengt ons meteen op de Tenggereezen. Je moet n.l. weten, dat een der voornaamste goden Siwa was, de god van het vuur, dat zooveel weldaden aan de menschen bewijst, maar dat ook zoo vernielend werken kan. Nu kan je dus begrijpen, dat de Tenggereezen den Bromo als een heiligen berg beschouwen. Toen nu op Java de Mohammedanen gekomen waren, dwongen ze de bevolking hun godsdienst aan te nemen. Wie dit

niet wilde, vluchtte naar afgelegen streken en zoo is op de helling van den Tengger nog een kleine sekte overgebleven."

„Is dat de eenige plaats in Indië, waar de Hindoe-godsdienst nog is blijven bestaan?"

„Neen. Op Bali b.v. behoort de geheele bevolking er toe, en daar vindt men dus nog vele Hindoe-tempels en vele gebruiken ook. Zoo moet b.v., als een vorst sterft, een van zijn vrouwen levend verbrand worden; je begrijpt, dat staat met de Siwa-vereering in verband. Vreeselijk hé? Nu de Nederlanders daar de baas zijn, is die barbaarsche gewoonte gelukkig verboden."

„Maar pa, ik herinner me, dat neef Henri eens in een brief geschreven heeft over het verzamelen van eetbare vogelnestjes, en daarin zei hij, dat de Javanen nooit zullen afdalen, vóór ze aan de godin Ratoe-Kidoel hebben geofferd. Is dat ook een der goden van de Hindoe's?"

„Neen Willem, maar de Javanen hebben uit den tijd vóór de Hindoe's, uit hun heidenschen tijd zouden we haast kunnen zeggen, nog heel wat overgehouden. Zoo hebben ze nu nog goden of geesten in het bosch, in het water, voor den rijstbouw; iedere dessa heeft haar geest, die in den waringin op den aloen-aloen huist en uit dien tijd is ook nog Ratoe-Kidoel afkomstig. Je bemerkt dus wel, dat de Javanen volstrekt niet de zuivere en onvervalschte leer van Mohammed belijden. Die oude gewoonten zitten er zóó in, dat de geestelijkheid ze niet sterk tegengaat, ofschoon het luidt: „Er is geen God dan Allah en Mohammed is zijn profeet." "

„In iedere plaats is toch zeker wel een moskee, hé?' '

„Nu, in iedere dessa is misschien wat veel gezegd; maar dan toch in iedere plaats van eenige beteekenis. Je begrijpt, die moskee of missigit is op een klein plaatsje slechts een eenvoudig gebouwtje; maar groot of klein, hierin komen ze alle overeen, dat ze zóó gebouwd zijn, dat de geloovige zijn gebeden verricht in de richting naar Mekka, de heilige stad."

„De stuurman van onze boot vertelde me, toen we in de Roode Zee voeren, dat er ieder jaar heel wat menschen naar die stad gaan, om op het graf van den profeet te bidden."

„Zeker, dat is zoo. Eigenlijk moet ieder Mohammedaan eens in zijn leven een bedevaart naar het heilige graf doen; maar je begrijpt, dat kan niet. Daarom is iemand, die in Mekka geweest is, in zijn omgeving een gewichtig persoon, die veel invloed bij de bevolking verkrijgt. Zulke hadjis — zoo worden ze genoemd — zijn er op Java heel wat; misschien wel te veel, want het is voor zulke godsdienstige personen een doorn in het oog, dat ze door

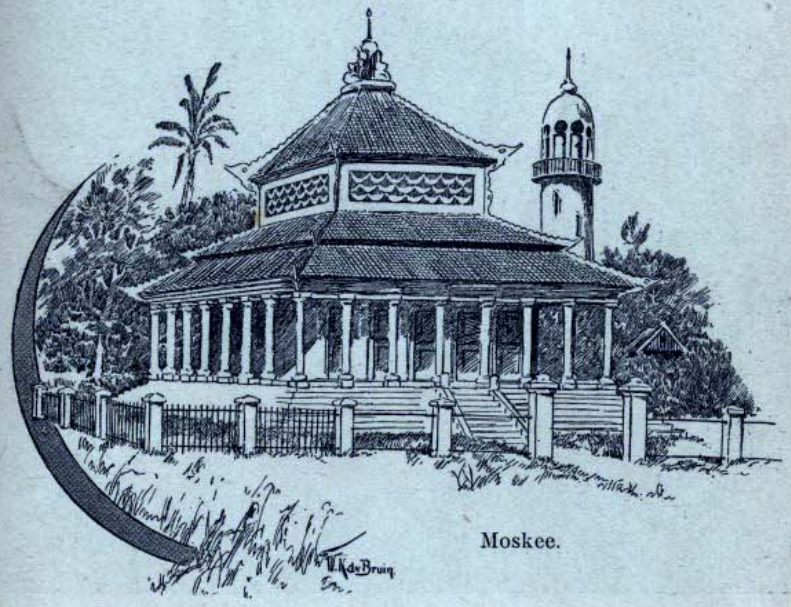

Moskee.

niet-Mohammedanen geregeerd worden. De regeering houdt daarom een oogje op hen."

„De Javanen moesten maar tot het Christendom bekeerd worden."

„Dat gaat zoo maar niet, jongen; want nergens wordt een bevolking met geweld gedwongen, het Christendom aan te nemen. De Protestantsche zendelingen en Katholieke missionarissen doen evenwel hun best, om de inlanders door woord en voorbeeld tot onzen godsdienst over te halen. We zijn eens in Depok geweest hé, en hebben daar het aardige kerkje gezien. Nu, zulke plekjes zijn er

op Java meer. Ik wil je van één nog iets vertellen. Niet ver van Soerabaja ligt Modjo-Warno, een dorp van ongeveer 10000 inwoners, hoofdzakelijk Christenen. De huizen zien er welvarend uit en toch was deze streek nog een wildernis, vóór de zendelingen er hun werk begonnen. Nu vindt men er een kerk, een school, waar wel 400 kinderen gaan, een bewaarschool, een ambachts-

Smeed- en timmerschool te Langoer (Klein-Kei).

school, een ziekenhuis en een spaarbank. Een kolossale verbetering dus. Maar wat eigenaardig is: niet ver van deze Christenkolonie, te midden van een Mohammedaansche bevolking, vindt men ruïnes uit den Hindoetijd."

„Misschien wel verleden, heden en toekomst!"

„We zullen het hopen, Willem. Onder de Mohammedanen heeft de zending echter minder succes dan onder de onbeschaafde

heidenen in de Buitenbezittingen. Daarover zal neef Henri zeker nog wel eens schrijven, als hij op de plaats van zijn bestemming is, want de Minahasa is een prachtig voorbeeld, hoe door het Christendom ruwe volken tot zachter, beschaafder zeden gebracht worden. Je moet evenwel niet denken, dat de zendeling alleen maar preekt en godsdienstonderwijs geeft. Neen, hij maakt de inlanders met

Meisjes kost- en dagschool te Tomohon (Minahasa).

veel nuttige zaken bekend; hij leert ze betere woningen te bouwen, doelmatiger kleeren te vervaardigen. Hier en daar hebben de zendelingen spaarbanken opgericht, waarvan een druk gebruik wordt gemaakt. Zij bevorderen zoo veel mogelijk den inlandschen landbouw en laten aan de inlanders op hun model-tuinen zien, hoe verschillende gewassen moeten gekweekt worden, om rijke oogsten te verkrijgen. Bij ziekte en ongelukken verleenen zij geneeskundige

hulp en verstrekken medicijnen. Hebben ze zoo langzamerhand het vertrouwen van de bevolking eenigszins gewonnen, dan beginnen ze de leer van Jezus meer bekend te maken en stichten zij een school, om de kinderen te ontwikkelen.

Zoo komt er langzamerhand orde en beschaving. In de Minahasa, onder de Bataks op Sumatra en in Midden Celebes, heeft de protestantsche zending reeds een groote verandering teweeggebracht, terwijl de katholieke missionarissen vooral onder de Papoea's van Nieuw-Guinea en op de Kei-eilanden en op Flores met succes werkzaam zijn.

Ik heb hier nog een paar foto's, die je wel eens zult willen bekijken. De eerste is een soort ambachtsschool op een van de Kei-eilanden, waar jongens tot knappe timmerlieden en smeden worden opgeleid. Wat zien ze er flink en netjes uit, hé, en dan moet je bedenken, dat niet veel jaren geleden de bewoners van die eilanden nauwelijks eenig handwerk konden verrichten.

De tweede is een protestantsche meisjesschool in de Minahasa."

„Als die gezichtjes niet zoo donker waren, zou je de nette meisjes niet van Europeesche kinderen onderscheiden, zoo keurig zien ze er in haar witte jurkjes uit," merkte Willem op.

„Ja jongen, deze twee kiekjes laten duidelijk zien, wat de zending tot stand brengt en we willen hopen, dat langzamerhand in alle deelen van onzen Archipel beschaving en welvaart zullen komen."

IX. BALI EN LOMBOK.

„Pa," zoo kwam Willem op zekeren dag uit school thuis, „pa, ze zeggen, dat er een expeditie tegen Bali zal worden uitgerust."

„Nu, jongen, zeker is het nog niet, maar toch is het zeer waarschijnlijk, dat onze troepen naar dat eiland zullen worden gezonden."

„'t Is toch treurig, al dat oorlogvoeren," viel moeder in, „wanneer zal er eens voor goed een einde komen aan dat bloedvergieten? Moet er nu weer rouw en ellende gebracht worden in zooveel gezinnen en dat om een stuk land? Die Balineezen

hebben toch ook niet geheel ongelijk, dat ze vrij en onafhankelijk willen zijn?"

„Flink gezegd, moeder, en zeker zal ieder mensch wel met je wenschen, dat er eens een tijd van algemeenen en altijddurenden vrede mag komen. En toch . . . . je hebt ten opzichte van deze expeditie en van de meeste expeditien in onze koloniën ongelijk. Ons gouvernement is niet in de eerste plaats op uitbreiding van macht en grondgebied uit, maar, hoe vreemd het ook klinken mag, dikwijls is de oorlog in zijn gevolgen voor de bevolking en voor ons bestuur zegenrijk geweest. Je kijkt me ongeloovig aan? Dan zal ik er wat meer van vertellen.

Op de kaart zien we het eiland Lombok, door straat Lombok van Bali gescheiden. De oorspronkelijke bevolking, de Sassaks, die tot den Mohammedaanschen godsdienst behooren, was reeds vroeg onderworpen door Balische vorsten, tot eindelijk een van die vorsten alleenheerscher werd van het gansche eiland. Onze regeering sloot met dien vorst van Lombok een contract van Bondgenootschap en Vriendschap, zooals dat met veel onafhankelijke vorsten gebeurde. De overheersching werd echter voor de Sassaks zoo drukkend, dat herhaaldelijk opstanden voor kwamen en het volk tot armoede en ellende gebracht werd. De sawahs bleven voor een groot deel onbebouwd en veranderden in alang-alang-velden; klappertuinen en vruchtboomen werden vernield, dorpen verbrand, en de hongersnood dreef er de bevolking soms toe, de kinderen als slaven te verkoopen. Zóó was de toestand, toen de Sassaks een smeekschrift aan den Gouverneur-Generaal zonden met verzoek, tusschen beide te komen. Hiervan was een oorlog in 1894 het gevolg, een verschrikkelijke oorlog, waarin het geheele vorstengeslacht van Lombok is omgekomen, prachtige paleizen en tempels zijn verwoest, maar waarin ook wij zeer groote verliezen leden. Lombok kwam in 1895 onder ons rechtstreeksch bestuur.

En hoe is de toestand thans? Flinke wegen doorkruisen het geheele land, het aantal sawahs is zoo toegenomen, dat er thans zelfs rijst wordt uitgevoerd, evenals copra; de pasars zijn steeds druk bezocht; de veiligheid is er even groot, als in het

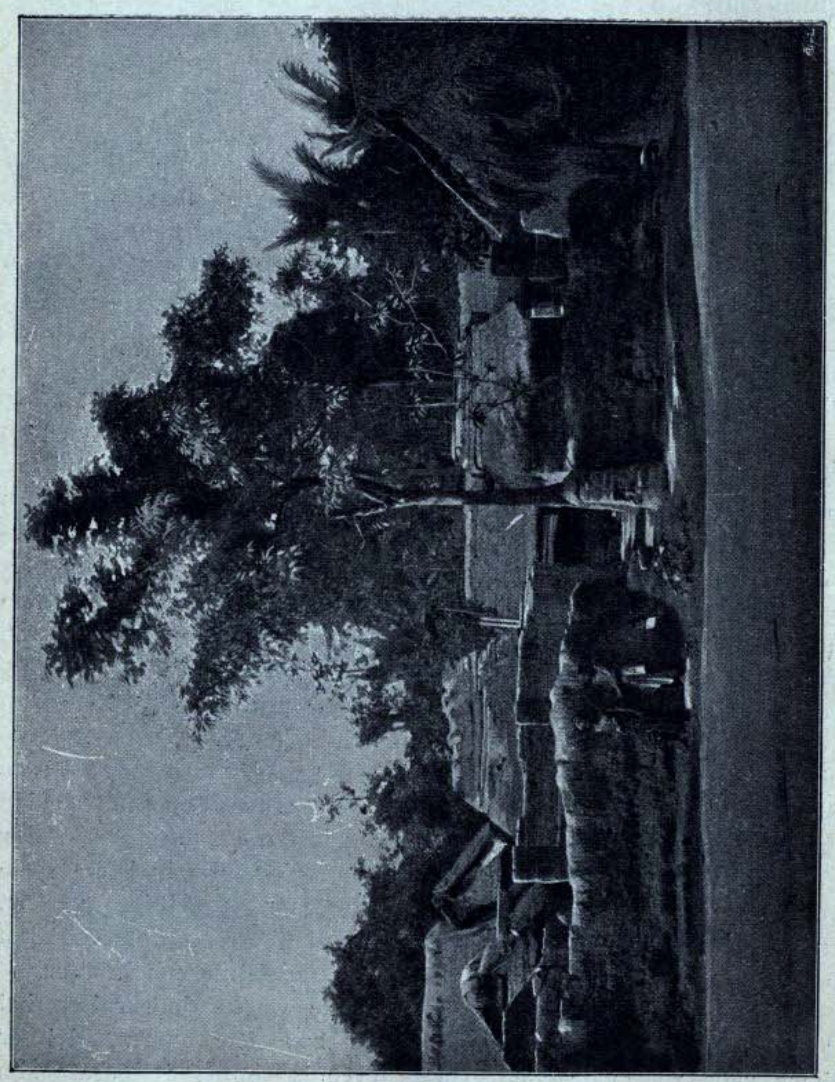

Kampong op Bali.

moederland zelf; de welvaart der bevolking neemt jaar op jaar toe; overal steken de palmen vreedzaam hun hooge kruinen omhoog en op de velden staat prachtige padi in overvloed.

Op Bali zelf is het niet anders. Dat eiland bestond eenige jaren geleden uit kleine vorstendommen, waarvan sommige onafhankelijk waren, en andere onder ons bestuur stonden. En wat zagen we nu? Dat de bevolking, als ze kon, langzaam wegtrok uit de onafhankelijke staatjes naar ons gebied; want ze zag het wel, hoe ze daar vrij haar produkten kon verhandelen, hoe daar de pasars druk bezocht waren, hoe het lot van de meisjes en vrouwen daar veel minder hard was. Zie je, dit is dikwijls de reden van oorlog met zoo'n inlandsch despootje, dat ons streven, om betere toestanden te scheppen, om onmenschelijke ruwheid tegen te gaan, in botsing komt met de belangen van dien vorst. Zoo kunnen wij b.v. niet toelaten, dat een schip, dat op de kust vergaat, wordt leeggeplunderd en de bemanning vermoord, dat bij het overlijden van een inlandschen groote de weduwe ook wordt verbrand."

„Wat," viel moeder in, „weduwe-verbranding? Waar gebeurt dat? Welk een vreeselijk gebruik!"

„Dat is nu Balineesch, vrouw." Maar om het te begrijpen, is het noodig, dat ik je wat van de Baliërs vertel. Wacht, ik zal er wat foto's bijnemen. Ziezoo, jongens, kijk nu maar eens goed toe, want Bali is wel een van de merkwaardigste eilanden van onze Oost. Kijk deze kampong eens aan."

„Heel anders dan hier op Java," viel Piet in.

„Ja, zeg maar, anders dan overal elders in Indië. De muren zijn van klei en baksteen, zie je wel? De geheele kampong is omringd door een stevigen kleimuur, ieder erf weer evenzoo, zoodat de kampong als 't ware bestaat uit smalle straten tusschen muren van 2 tot 3 M. hoog; de woning en de schuren op ieder erf zijn van gebakken steen of klei opgetrokken. Je kunt nu wel nagaan, hoe moeilijk en gevaarlijk de expedities tegen Bali altijd waren. Iedere kampong is gemakkelijk te verdedigen van achter de sterke muren en zijn de soldaten eenmaal binnengedrongen, dan is iedere woning een vesting, die nog afzonderlijk genomen

moet worden. Vooral is dat het geval met het paleis van den vorst. In het midden van den kampong is, evenals op Java, een plein, de aloen-aloen; daar vindt men den tempel, in de hoofdplaatsen het vorstelijk verblijf, de poeri, en een gebouw voor hanengevechten.

Zie, hier is een gezicht op een Balineesche poeri. 't Ziet er niet als een paleis uit, hé? 't Is dan ook eigenlijk een dorp in 't klein. Deze poeri is 200 M. lang en 175 M. breed; er is een steenen muur om van 4 M. hoog en wel $1^1/_2$ M. dik. Door kleinere

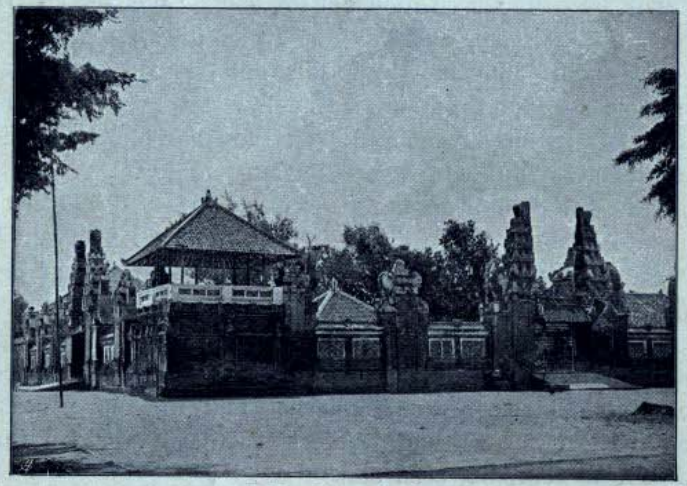

Poeri op Bali.

muren is de binnenruimte nog weer in vakken verdeeld, waarin verschillende gebouwen staan. Kijk, het huis, waarvan je het dak daar links op de foto ziet, is de eigenlijke woning van den vorst. In het gebouwtje op den hoek van den muur gaat hij 's avonds een luchtje scheppen; daar ontvangt hij ook den Nederlandschen ambtenaar, die hem over de een of andere zaak komt spreken. Verder zijn er woningen voor de hofbeambten, de slaven en voor de vele vrouwen van den vorst. Je begrijpt dus wel, dat zoo'n poeri als 't ware een kampong op zich zelve is.

„Wat vreemde poorten," zei Willem, die de afbeelding nauwkeurig bekeek.

„Ja, Wim, dat is een voorbeeld van Balineesche kunst, want de Baliërs zijn ware kunstenaars. Maar daarvan zal ik je straks wel meer laten zien.

Aan deze poeri zijn 4 zulke poorten, aan iedere zijde één. Als je den hoofdingang, dezen hier links, doorgaat, kom je in een ruim voorhof, links en rechts met een galerij. Daar zou je zeker wel een honderd groote kooien vinden, van bamboe gevlochten, met een vechthaan erin. Hoe rijker een Balische vorst of groote is, hoe meer vechthanen hij er op nahoudt.

Hanengevechten zijn het meest geliefde volksvermaak. Bij elk oogstfeest, en op godsdienstige feestdagen stroomt de bevolking naar de groote loods, die voor dit doel op de aloen-aloen is gebouwd, om zich te verlustigen in de verwoede gevechten van de hanen. Ongelukkig wordt daarbij erg gedobbeld en gewed; dikwijls om zulke hooge inzetten, dat menigeen al zijn bezittingen en zelfs zijn vrijheid verliest.

„Dat is dus als bij de Batavieren," merkte Willem op. „Die konden bij hun gerstebier ook alles verdobbelen, hé?"

„Maar we behoeven zoover niet terug te gaan, hoor, want die verderfelijke dobbelzucht is onder onze beschaafde volken nog weinig verminderd. Zoo wordt er b.v. in vele landen erg gewed bij rennen; de loterijen en speelbanken zijn alleen een andere vorm van dobbelen. Neen, Wim, in die ondeugd staan de beschaafde en onbeschaafde volken niet zoover van elkaar."

„Evenmin, als in het misbruik van verdoovende middelen," viel moeder in. „Sommige volken drinken jenever en brandewijn, andere arak of een anderen bedwelmenden drank en hier schuift men opium, maar overal zijn de gevolgen even ellendig."

„Juist, Moeder, en op Bali komt dat misbruik al heel sterk voor. Zelfs vrouwen gaan er zich veel aan te buiten. Maar misschien is dat wel een gevolg van haar treurig lot. Ja, moe, kijk me maar niet zoo vragend aan; voor ons is 't haast niet te begrijpen, dat voor den Balinees de vrouw niet meer is dan werk-

en lastdier. Hij kan haar verstooten, verpanden, verkoopen, ja zelfs in sommige gevallen dooden. Alles moet zij voor den man doen: het eten koken, padisnijden, kleeren weven, zware lasten naar den pasar brengen, handel drijven, brandhout kappen en zelfs de vechthanen, waaraan de man het geld verspilt, voederen en verzorgen.

Sterft de man, dan wordt zij met haar dochters het eigendom van den vorst, die haar als slavin in de poeri neemt, of haar uitstuurt, om geld voor hem te verdienen. Dat is dus wel een treurig lot, hé, en het is de plicht van ons, Nederlanders, om langzamerhand betere inzichten te brengen en de zeden te verzachten. De weduwe-verbranding hebben wij al verboden."

„Daar zou u ons ook iets van vertellen," zei moeder.

„Nog even geduld, vrouw, eerst nog iets anders."

„Herinner jelui je nog wel, dat we eens over den godsdienst der Javanen gesproken hebben?"

„Toen heeft u ons nog een foto laten zien van een mooien tempel, van den Boro-Boedoer."

„Precies, Willem, die tempel was nog een bouwwerk van den Hindoe-godsdienst."

„Jawel," zei Wim, „Siwa was een der hoofdgoden, de god van het vuur."

„Juist. Nu, de Hindoe-godsdienst, die op Java plaats heeft moeten maken voor den Islam, heerscht nog op Bali. Toch is de oude heidensche godsdienst, die de bevolking vóór de invoering van het Hindoeïsme had, ook niet geheel verdwenen. Evenals hier op Java, heeft men op Bali dan ook tal van goden en geesten. Door de vereering van die goden wil de Baliër de goede geesten gunstig voor zich stemmen en de kwade tracht hij door offers zooveel mogelijk te vriend te houden. Hij zal dan ook niets van eenig belang gaan verrichten, vóór hij offers aan de goden heeft gebracht.

Daarom vindt men op Bali verbazend veel grootere en kleinere tempels. Midden in bosschen en wildernissen zijn ze opgericht, om de booze geesten, die daar wonen, tevreden te stellen. Als de Baliër land gaat ontginnen en voor zijn sawahs een waterschap wil

vormen, dan wordt er eerst een tempel gebouwd. In iedere dessa vindt men een of meer groote tempels, waar de dessabewoners

Huistempel.

de goden voor hun gemeenschappelijke belangen gunstig trachten te stemmen, en eindelijk is er op ieder erf een offerhuisje, en bij rijken wel een huistempel, waarin offers worden gebracht

aan de goden, die meer bepaald de familie in hun bijzondere bescherming hebben genomen. Overigens zijn de Baliërs bijzonder verdraagzaam. Zij wenschen hun goden te behouden en laten aan anderen, zooals de Christenen en Mohammedanen, gaarne hun godsdienst, als zij ook maar met vreê gelaten worden. Een godsdienst-

Balineesche tempelpoort.

oorlog zal de Baliër dus niet licht beginnen, maar de zendelingen hebben ook weinig invloed op hem.

Kijk, hier heb ik nu twee foto's van Balineesche tempels. Het eerste is een huistempel, het tweede de poort van een dessatempel. Nu kun je zien, welke kunstenaars de Baliërs zijn. De voorstellingen zijn wel wat vreemd, maar toch kunstig; zie maar eens naar die bloemen en bladeren en dat alles is in zandsteen gehouwen. Kijk ook eens naar de beelden. Die afschrikwekkende zijn tempel-

wachters, die er voor moeten waken, dat geen vijandige geesten den tempel binnendringen. Vergelijk daar nu eens de andere beelden mee, wat fijne gezichten hé? Dat is werkelijk kunstwerk. En niet alleen in de bouwkunst, ook in metaalbewerking, in schilderen en houtsnijden staan de Baliërs hoog.

Maar nu de weduwe-verbranding. De Baliërs gelooven, dat de ziel na den dood in den hemel komt, maar daar kan ze niet binnengaan, als ze niet eerst in het vuur gelouterd is. Daarom begraven ze de lijken niet, maar verbranden ze. Was nu een vorst gestorven, dan moesten een paar van zijn vrouwen hem volgen, zooals bij de Germanen het strijdros den meester volgde naar het Walhalla. Het zal natuurlijk wel eens voorgekomen zijn, dat een weduwe uit eigen beweging den vuurdood koos. Weduwe-verbranding is in de Balineesche taal dan ook „saha", wat „getrouw" beteekent.

Maar meestal toch werden de vrouwen tegen haar wil gedwongen. Ons bestuur heeft daarom de weduwe-verbranding verboden.

„Komt ze dus nu niet meer voor?" vroeg Willem.

„Soms wordt het verbod nog wel eens door den een of anderen vorst overtreden, maar dan moet hij het ongenoegen van ons Gouvernement ondervinden. Voor eenige jaren was een oorlog er bijna het gevolg van geweest.

Nu wil ik je nog een bijzonderheid van de Balineezen vertellen en dan weet je genoeg van hen, om in te zien, dat Bali wel een van de merkwaardigste eilanden van onzen Archipel is.

De bevolking is, evenals bij de oude Hindoe's, verdeeld in vier klassen of kasten, die tamelijk scherp gescheiden zijn. Zoo mag b.v. geen man huwen met een vrouw uit een hoogere kaste dan de zijne. Overtreding van dat gebod wordt met den dood gestraft; maar ook daaraan maakt ons bestuur een einde. De voornaamste kaste vormen de priesters; dan volgen de ridders, dus de adel, waartoe de vorsten behooren. De landbouwers en handwerkslieden vormen de derde kaste, terwijl het volk tot de vierde kaste behoort en eigenlijk in een soort lijfeigenschap leeft."

———

X. MAKASAR.

In den laatsten brief, dien Henri Hoogland aan de familie Schippers geschreven had, vóór hij zich inscheepte, om de reis naar zijn nieuwe standplaats te vervolgen, had hij beloofd, getrouw al het merkwaardige mee te deelen, dat hij op zijn tocht door de Molukken zou opmerken en deze belofte kwam hij stipt na.

Als de werkzaamheden afgeloopen waren, las de heer Schippers de ontvangen brieven voor en in gedachten volgde het gezin den reiziger.

Aan boord van de „Coen".

Waarde familie,

Om mijn woord gestand te doen, maar ook, — en dat niet in de minste plaats, — omdat ik zoo gaarne in gedachten bij u ben, nu ik in werkelijkheid dat genoegen moet missen, — geef ik u weer een relaas van wat ik gezien en ondervonden heb. Laat ik eerst zeggen, dat het mij hier aan boord bijzonder goed bevalt. De booten der „Koninklijke Paketvaart" zijn mooi ingericht: de hutten zijn ruim en frisch; het salon is prachtig versierd met Delftsche tegelschilderijen; het breede dek is ruim voorzien van gemakkelijke banken en stoelen. 's Morgens vóór het opgaan der zon kan men aan het dek reeds koffie of thee krijgen en ik zorg dan ook altijd, reeds vóór het aanbreken van den dag boven te zijn, want de morgenstond is wel het schoonste oogenblik van den dag. Het is iederen morgen weer een majestueus gezicht, de zon te zien opgaan.

„Na gebaad te hebben, ga ik ontbijten. Het eten is uitstekend en om 12 uur wordt er een rijsttafel opgedischt, die zelfs den heftigsten zeeluchthonger kan bevredigen. De warmte is dan intusschen zoo drukkend geworden, dat het 't beste is, aan dek een siësta te houden. Is het erg warm, dan wordt zelfs wel de nacht in een luierstoel aan dek doorgebracht. Maar genoeg over het leven aan boord; ge zult meer belang stellen in de reis zelf.

De „Coen" lag aan de kade van de nieuwe haven en al spoedig nadat ik aan boord was, werden de trossen losgemaakt en zette

het stoomschip zich in beweging. De vaart door de straat Madoera was recht levendig. Nederlandsche, Engelsche en Fransche booten en schepen koersten naar en van Soerabaja; eigenaardig gevormde Chineesche djonken gleden ons voorbij en tal van lage Madoereesche prauwen met haar groote, breede zeilen schoten over het water. Ge weet, dat de Madoereezen onverschrokken zeevaarders zijn en het is bijna ongeloofelijk, dat zij met hun ranke vaartuigjes tochten van weken lang door den Archipel durven ondernemen. Aan stuurboordzijde teekenden zich de hooge toppen van Java's Oosthoek tegen de lucht af: Tengger, Ringgit, Merapi. Nadat Java echter uit het gezicht was verdwenen, was de reis vrij eentonig tot Celebes' kust in het gezicht kwam; alleen wees een der officieren mij den piek van Lombok, een der hoogste bergtoppen van Indië.

Den tweeden morgen na het vertrek van Soerabaja was de kust van Celebes reeds in 't gezicht. Het land zag er heuvelachtig uit en was geheel met groen bedekt, op den achtergrond verhief zich de hooge Piek van Bonthain. Aan de drukke scheepvaart bemerkte ik duidelijk, dat we een belangrijke handelsstad naderden; vooral groote prauwen, van geheel anderen vorm dan de Madoereesche, verlevendigden de vaart. Vóóruit zag ik al spoedig een rij witte gebouwen: wij naderden Makasar, dat in de verte meer deed denken aan een Europeesche dan aan een Indische zeehaven. Op de reede lagen ontelbare visschersprauwen en daartusschen staken groote stoomschepen als reuzen uit. Aan de kade lagen verscheidene gemeerd: Hollandsche, maar ook Engelsche stoomers naast een paar Chineesche. Onze boot stoomde tot een der steigers voor de kade en spoedig stapte ik met eenige passagiers, met wie ik aan boord kennis had gemaakt, aan wal, om te zien, wat Makasar voor merkwaardigs heeft.

Over een vrij aanzienlijke lengte strekte de kade zich uit met een rij witgeverfde toko's, kantoren en pakhuizen. Natuurlijk vormden de bedrijvige Chineezen hier weer het meerendeel van de kooplieden. In de toko's zagen we producten uit alle deelen van den Archipel. Groote massa's boomhars en copra, — ge weet gedroogde kokosnoot, waaruit later de kokosolie wordt geperst, — lagen er op

Zeeprauw van Madoera.

Pier en kade te Makasar.

hoopen. Ik zag er ook voor het eerst de tripang, waarvan hier groote hoeveelheden verzonden worden."

„Wat is dat vader," vroeg Piet, „is dat een vrucht?"

„Op 't eerste gezicht zou je de tripang zeker voor een vrucht houden, jongen, voor een komkommer. Ze wordt dan ook wel zeekomkommer genoemd, maar 't is een dier, dat gevischt wordt, vooral op de kusten van Nieuw-Holland en Nieuw-Guinea. Gedroogd

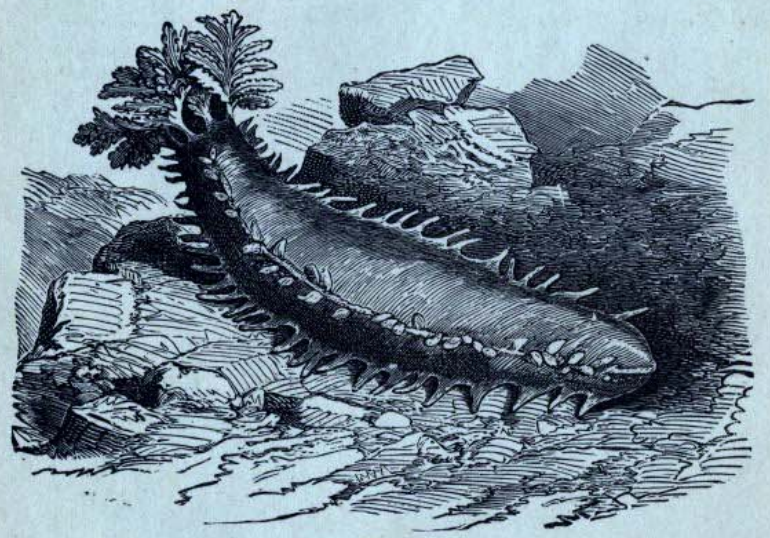

Zeekomkommer.

en gerookt, en met allerlei specerijen toebereid, vormt ze voor de Chineezen een groote lekkernij."

„Maar waarom wordt die tripang nu juist te Makasar zooveel verhandeld?"

„Dat is een goede vraag; straks zal je er zelf het antwoord wel op vinden. Laten we den brief maar eerst vervolgen."

„Behalve tripang waren er nog verschillende andere artikelen, die aan de oostelijke eilanden van den Archipel deden denken: mooie paarlemoerschelpen, schildpad, en achter in de pakhuizen prachtige huiden van den paradijsvogel. Al die waren halen de

Boegineesche zeevaarders met hun prauwen van de Aroe-eilanden."

„Wacht even," onderbrak de heer Schippers hier, „nu moet ik je wel het een en ander uitleggen, anders zal je dit misschien niet begrijpen

De bevolking van Zuid-Celebes bestaat uit Boegineezen en Makasaren, — die in menig opzicht verschillen van de Javanen, die wij hier kennen. De Javanen zijn klein van gestalte, zeer bescheiden en het liefst blijven zij vreedzaam hun sawahs bebouwen. De bewoners van Zuid-Celebes komen wel in kleeding met de Javaantjes overeen, maar overigens verschillen ze heel wat met hen. Ze zijn veel forscher van gestalte, gaan flink rechtop, met iets trotsch in hun houding en een vrijmoedigheid in hun blik, die al dadelijk doet zien, dat ze niet bang zijn uitgevallen. In hun spelen en vermaken toont zich die laatste karaktertrek nog meer; want het zijn echte liefhebbers van worstelen, jagen en paardrijden, van balwerpen, balschoppen, maar ongelukkig ook van hanengevechten en dobbelen. Ze gaan zich er dikwijls zoo aan te buiten, dat ze zonder toezicht van de politie niet aan deze uitspanningen mogen doen. Maar nog verderfelijker is het, dat ze zoo verslaafd zijn aan het amfioenschuiven. Mannen en vrouwen, aanzienlijken en geringen geven zich aan die slechte gewoonte over.

Ik zei zoo straks ook, dat de Makasaren graag paardrijden; bijna allen zijn uitstekende ruiters; ze doen in de rijkunst weinig onder voor de Kozakken, die, zooals je weet, daarvoor bekend zijn. De Makasaarsche paardjes zijn van een edel ras, vurig en sterk en de Makasaar berijdt ze met het meeste gemak. Zonder zadel of toom, alleen met een stuk touw, dat aan de rechterzijde van den bek is vastgemaakt, het ééne been opgetrokken, met de knie op het paard, rijdt hij uren lang in volle vaart over heuvels en door dalen, alsof hij aan zijn ros is vastgegroeid. Zoo maakt hij jacht op het hert. In vollen ren weet hij dat dier den strik van een lasso om den kop te werpen, waarna het met de klewang wordt afgemaakt.

Maar ongelukkig is de Makasaar ook heel licht geraakt en haatdragend; om een kleinigheid trekt hij zijn scherp mes en nergens komt het amok-maken zoo dikwijls voor. De Makasaren

zouden uitstekende soldaten in het Indische leger zijn, maar om die laatste eigenschap heeft de regeering ze uit de gelederen moeten verwijderen.

De Boegineezen zijn uitstekende zeevaarders. Vroeger maakten zij verschillende deelen van den Archipel door zeeroof onveilig, maar daaraan heeft het Nederlandsch Bestuur een einde gemaakt.

Zie eens, hier heb ik een teekening van een Boegineesche prauw, die grootste. De andere is een vlerkprauw, die vooral door de bewoners van de oostelijke eilanden gebruikt wordt en niet geschikt is voor lange reizen. Maar de Boegineezen maken met hun vaartuig

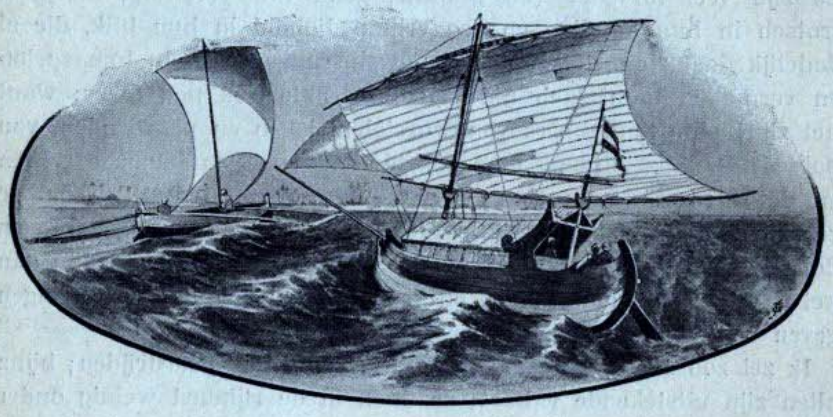

Prauwen.

tochten van weken lang. Vergelijk ze eens met de prauw van Madoera; wat een heel ander vaartuig, hé? Het dek heeft wel iets van het dak van een huis; het overspoelende water loopt daardoor gemakkelijk weer af. Aan den mast is een reusachtig zeil opgeheschen, van matten of vlechtwerk vervaardigd en uitgespannen tusschen twee lange ra's, van wel 25 M. lang. Alles aan boord is van bamboe, hout en rotan gemaakt.

Met die eenvoudige vaartuigen varen de schippers naar de Aroeeilanden, naar Ambon en Banda en brengen de voortbrengselen van die eilanden naar Makasar, dat daardoor als het ware een

verbinding tusschen het oostelijk- en westelijk deel van den Indischen Archipel is geworden."

„'t Is toch vreemd, dat de Boegineezen altijd hetzelfde soort prauwen blijven bouwen," merkte Willem op. „Ze hebben al zooveel jaren lang de Europeesche schepen gezien."

„Daar hebben we weer een voorbeeld, hoe weinig de inlanders

Hoofdstraat in Makasar.

van de Europeanen overnemen en hoe ze vasthouden aan hun oude gebruiken. We hebben hetzelfde bij den rijstbouw der Javanen. Wat zouden onze landbouwwerktuigen hun niet van dienst kunnen zijn, en ze houden maar vast aan hun eenvoudige ploeg en hun patjol. Maar zullen we nu weer eens hooren, wat neef nog van Makasar heeft te vertellen? Je weet nu zoo het een en ander van de bevolking." Dat vonden de jongens goed.

„Evenwijdig met de kade loopt de hoofdstraat, de Pasarstraat. Het was er vol leven en beweging, zooals men dat in een handelsstad verwachten kan. Europeesche en Chineesche kooplui, Boegineesche schippers, inlanders, die vruchten en andere eetbare waar verkoopen, koelies, die op een sukkeldrafje aan hun pikolan vrachten droegen, gingen er te voet of in lichte rijtuigjes langs de vele toko's, pakhuizen en kantoren.

De inlandsche kampongs liggen ten noorden en ten zuiden mijlen ver langs het strand. Het was wel interessant daar een kijkje te nemen. Op het strand lagen verschillende vlerkprauwen van visschers. Nu en dan klonk over de spiegelgladde zee de eentonige slag van een trom, waarmede visschers- en handelsprauwen haar aankomst of vertrek aankondigden.

Langs het strand stonden de hutten op palen van een manshoogte. Die huizen zijn weer anders dan op Java. De geveltjes zijn driehoekig en met snijwerk voorzien; dat geeft aan de woningen een aardig aanzien, ofschoon de meeste er erg vervallen en smerig uitzien; aan onderhoud van zijn huis schijnt de inlander niet veel geld te besteden. In den gevel zijn een paar raampjes, niet, zooals in ons land van glas voorzien, maar met houten tralies, waarschijnlijk, om voor minder gewenscht bezoek beveiligd te zijn.

In die eenvoudige huisjes heeft de Makasaar zijn werkplaats, waar hij verschillende mooie zaken vervaardigt. Ik ging een klein winkeltje binnen en kocht er een prachtige kris; het staal van het lemmet is met een ander metaal ingelegd, zoodat er mooie vlammen op zijn; scheede en hecht zijn kunstig van hout gesneden. Verder zag ik er aardige en fijn gevormde sieraden van goud en zilver en keurig lederwerk, zooals pantoffels met gouddraad geborduurd, mooie taschjes, zadels en toomen. Ik zag ook sierlijke doosjes van bamboereepjes gevlochten en keurig afgezet met paarlemoer of schildpad. In die eenvoudige winkeltjes kreeg ik den indruk, dat de Makasaren echte kunstenaars zijn en dan vergat ik nog te melden de beroemde Makasar-olie, waarmede sommige menschen zich het haar inwrijven, om het welriekend te maken. Tante weet misschien niet, dat de kleedjes, die de dames haken,

om ze over de rugleuning van een mooien stoel of een sofa te hangen, daaraan den naam anti-makasar danken. Die kleedjes moesten n.l. dienen, om het trijp van de sofa te beschermen tegen de Makasar-olie, als men er met het hoofd op rustte.

Ver in zee vooruitgebouwd zag ik op verschillende plaatsen langs het strand bamboezen stellingen met een huisje op het eind. Daarin zaten mannen met netten te visschen, want de Makasaren zijn hartstochtelijke visschers. Met netten, hengels en bamboekorven trachten zij de waterbewoners te bemachtigen. Nu, 'k denk wel, dat de moeite hier beloond wordt, want in het heldere water zag ik duidelijk soms heele scholen visschen rondzwemmen. Geen wonder dan ook, dat visch met maïs voor de inboorlingen hier een belangrijk voedsel is.

Aan den zuidkant der oude stad, — het oude Vlaardingen, zooals onze voorvaderen het noemden — ligt een fort en daarachter de Europeesche wijk; maar daarvan behoef ik u niets te melden, in hoofdzaak is die net zoo, als de steden op Java.

Graag had ik nog een uitstapje gemaakt naar Goa, maar de tijd was te kort. In een volgend schrijven zal ik wat van Ambon en Banda vertellen. Nu groet ik u allen hartelijk.

Uw neef Henri Hoogland.

„Is Goa zoo merkwaardig, dat neef er graag een bezoek wou brengen?" vroeg Willem.

„Ja, jongen, 't is de moeite waard, er de mooie inlandsche huizen van den radja of sultan te zien.

Ik zei daar „sultan". Je moet n.l. weten, dat Goa een vrij onafhankelijk staatje was, dat ons, evenals Boni en Loewoe, al heel wat last heeft bezorgd. De vorst heette wel leenroerig aan het Nederlandsch Gouvernement, maar hij durfde toch dikwijls brutaal tegen ons optreden. De vorstendommen zijn nu evenwel onder ons rechtstreeksch bestuur gekomen. De laatste expeditie heeft voorgoed een einde gemaakt aan de alleenheerschappij van de verschillende despootjes in Zuid-Celebes. Evenals op Bali en Lombok mogen we hopen, dat er voor de inlandsche bevolking, die onder haar vorsten een ongelukkig lot had, betere tijden aanbreken. Nu is

het al duidelijk merkbaar, dat de bevolking zich veel rustiger op landbouw, visscherij en handel toelegt. Veel huizen hebben een welvarender aanzien gekregen; de pasars worden drukker bezocht en de landbouw brengt veel meer op, zoodat er heel wat produkten kunnen worden uitgevoerd. De handel van Makasar is in een paar jaar dan ook verbazend toegenomen. De aanlegplaats voor groote zeebooten is pas vergroot en verbeterd en nauwelijks was die uitbreiding gereed, of ze bleek al weer te klein te wezen.

XI. AMBON.

Aan boord van de „Coen".

Waarde familie,

Als ge dezen ontvangt, heb ik de specerij-eilanden al achter den rug en heb ik van een der heerlijkste deelen van onze aarde nog alleen de herinnering. Ik verheug mij zeer, dat ik deze lange route heb gekozen, en niet regelrecht van Makasar naar Celebes' noordkust ben gevaren, want de reis is boven verwachting schoon. Ik zal u nu een en ander van Ambon en Banda vertellen.

Van uit zee dook het hooge land van Ambon als een nevelachtige verschijning op — de inlanders noemen hun land het neveleiland, — en al spoedig stoomden wij tusschen de twee schiereilanden, die op de kaart gemakkelijk te zien zijn, de breede en diepe baai binnen. De 80 M. hooge toren voor draadlooze telegrafie was al van verre zichtbaar. Aan het strand en aan den voet der bergen teekenden zich vriendelijke huisjes en tuinen af, maar het duurde toch nog wel bijna een uur, eer de boot aan den steiger lag vastgemeerd. Wat een drukte daar! Een groot aantal inlanders was er samengestroomd, om de aankomst van de boot bij te wonen, blijkbaar alleen uit nieuwsgierigheid en tijdverdrijf. Dadelijk viel het al op, dat de Amboneezen weer een geheel ander volk zijn, dan de Javanen of de bewoners van Makasar.

Ze hebben in hun gelaat wel eenige overeenkomst met de Europeanen, behalve natuurlijk, dat de kleur donker is; het haar is

Ambonees.

kroezig en verscheidenen hadden het netjes gekapt. Niet allen evenwel; anderen hadden het haar kort afgeknipt.

De bevolking van Ambon behoort voor het grootste deel tot

den Christelijken godsdienst; het aantal Mohammedanen is gering; deze zijn dadelijk te onderscheiden aan hun hoofddoek.

's Zondags gaat de Christelijke bevolking getrouw naar de kerk, heel stemmig gekleed; de mannen in zwart lakensche jas en broek, velen met een hoogen hoed op, de vrouwen ook in een gewaad van zwart glimmend goed, terwijl ze over den linkerarm een witten zakdoek laten hangen en een psalmboek in de hand hebben.

Met een klein gezelschap medepassagiers ging ik spoedig de „stad" in, waar evenwel niet veel bijzonders te zien was. De huizen zijn alle eenvoudig en van één verdieping, want, ofschoon Ambon niet vulkanisch is, aardbevingen komen nog al eens voor en richten soms groote verwoestingen aan. Op onze wandeling hadden we weer ruimschoots gelegenheid op te merken, dat de Amboneezen toch een eigenaardig volkje zijn. Door hun godsdienst en hun kleeding meenen ze, dat ze nu wel eenigszins de gelijke van den Europeaan geworden zijn; van nederigheid en bescheidenheid, die bij de Javanen zoo opvalt, geen spoor. Integendeel, ze zijn soms vrij onbeschaamd en vrijpostig, vooral de leegloopende heertjes en die waren er nog al wat; want van werken is de Ambonees geen groot liefhebber. Misschien is dat wel een gevolg hier van, dat de natuur hem zoo gemakkelijk van al het noodige voorziet.

De hoofdwacht in het plaatsje was betrokken door inlandsche schutterij. Daar hebben we weer een eigenaardige volkstrek. De Ambonees is bijzonder gesteld, om dienst te doen als schutter en vooral, als hij bij zijn compagnie een rang bekleedt, voelt hij zich wat groot. Van die militaire eigenschappen heeft het Nederlandsch bestuur partij getrokken en de Amboneezen zijn in ons leger uitstekende soldaten.

Wat me eindelijk nog opviel is, dat de vrouwen en meisjes, alles wat ze vervoeren, manden, een flesch olie, een presenteerblad met vruchten, op het hoofd dragen. Ze hebben daardoor een flinke, fiere gestalte en als ze zoo op haar muiltjes en in witte kabaai daar heen gaan, is het werkelijk een aardig gezicht.

Eenige kooplieden liepen te venten met doozen, scheepjes, torentjes en verschillende snuisterijen, vervaardigd van aan elkander geregen

kruidnagelen. Dat herinnerde aan het voornaamste voortbrengsel van het land, dat echter ongelukkig den bewoners zooveel ellende heeft bezorgd."

Toen de heer Schippers zoover met de lezing van den brief gekomen was, zagen de jongens hem vragend aan.

Kruidnagel.

„Je wilt zeker weten, wat neef daarmede bedoelt, hé? Goed. Ik zal dan even afbreken, om je daarvan iets te vertellen.

Ambon en de kleine eilanden, die je op de kaart ten oosten er van vindt, de Oeliassers, leveren de meeste en de beste kruidnagelen van de geheele wereld.

De nagelboom heeft in vorm wel iets van onzen beuk; zijn blad is echter glanzig groen en spits van vorm. Hij wordt gekweekt in de schaduw van hoogere boomen, evenals de koffie. Is de boom 10 jaar, dan geeft hij bloem. De bloemen zitten in trossen aan de uiteinden der takken en als tegen het einde van het jaar de boomen behangen zijn met nageltjes, moet zoo'n nageltuin een mooi gezicht opleveren.

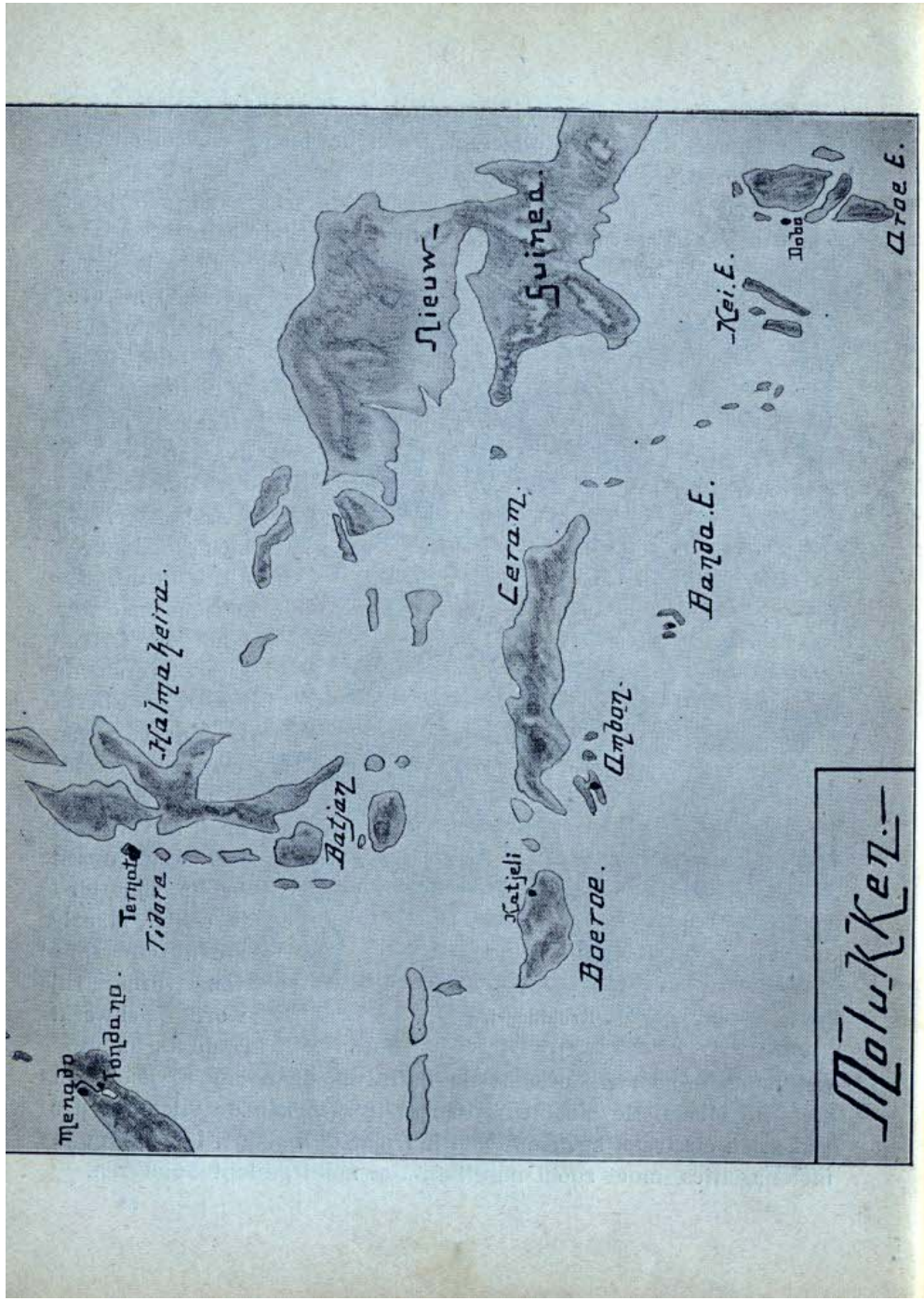

Als de „pluk" plaats heeft, is ieder, oud en jong, in de weer. De kinderen gaan de afgevallen nagels opzoeken; mannen en vrouwen trekken met manden en haken naar de tuinen, om de oogst in te halen. De ouden van dagen hebben matten voor den dag gehaald en in de zon uitgespreid, om de nagelen te drogen. Die nagelen zijn het onderste gedeelte van de bloem; de 4 puntjes, die je er aan ziet, zijn de kelkblaadjes.

Al eeuwen lang zijn de kruidnagelen en de andere specerijen, die de Molukken opleveren, bekend. Vóór de zeeweg naar Indië gevonden was, brachten Arabische kooplieden die producten naar de kusten van de Middellandsche zee, van waar ze door Europeesche schippers naar de landen in West- en Zuid-Europa werden vervoerd. Dat was de bloeitijd van Venetië als handelsstad. Toen de Portugeezen den weg naar Indië hadden ontdekt, werden zij de beheerschers der Molukken, tot in 1605 de Nederlanders Ambon in bezit namen. Zoo werd dat eiland het eerste van geheel Indië, waar de Oost-Indische Compagnie vasten voet kreeg.

Nu waren onze voorvaderen wel flinke mannen, maar ze deinsden ook niet terug voor vreeselijk harde maatregelen. Om de waar goed op prijs te houden, bepaalde de Compagnie, dat er maar op bepaalde plaatsen kruidnagelen verbouwd mochten worden. Van tijd tot tijd werden er zoogenaamde „hongi-tochten" gehouden, om alle nagelboomen uit te roeien, die er te veel waren. Geheele aanplantingen werden er dan vernield. Voor een geringen prijs moesten de inboorlingen hun oogst aan de Compagnie afstaan. Wie kruidnagelen aan een ander verkocht, werd gegeeseld. Wie specerijplantjes aan een vreemdeling afstond, werd met den dood gestraft. Geen wonder, dat verschillende opstanden van die onmenschelijke behandeling het gevolg waren en die opstanden werden weer in bloed gesmoord. Gelukkig is dat alles nu veranderd. De kruidnagelcultuur en de handel zijn thans geheel vrij. Nu begrijp je, dat neef kon schrijven van de ellende, die door de kruidnagelen is veroorzaakt."

„Dat is verschrikkelijk," meende moeder, „ik heb altijd veel respect gehad voor mannen als Jan Pieterz. Koen, maar nu ga ik anders over hen denken."

„Vergeet niet vrouw: andere tijden, andere zeden. De menschen waren in de 17e eeuw ruwer dan nu; een menschenleven werd toen niet op veel waarde gesteld. En bovendien, in onzen tijd is men wat minder barbaarsch, maar toch in den grond van de zaak is men niet veel veranderd. Denk je, dat b.v. Engeland een bloedigen oorlog zou begonnen zijn, om Transvaal en Oranje-Vrijstaat te annexeeren, als daar geen rijke goudmijnen gevonden werden? Maar laten we weer naar Ambon terugkeeren, hé?"

„Ik schreef daar zoo straks, dat de Ambonees zoo gemakkelijk aan den kost komt. Visschen vangt hij zonder eenige moeite; soms heeft hij niet eens aas noodig; zoo rijk is de baai aan visch. Zoo wordt b.v. achter aan een prauw een draad met kippeveertjes gehangen en dan snel voortgeroeid. De visschen happen in de veertjes en worden vlug aan boord gehaald. Een paar geroosterde vischjes, met wat fijngesneden uien, wat Spaansche peper en een stukje kokosnoot geven hem bij zijn sagopap of sagobroodjes een rijk en goedkoop maal.

„Dus eten de Amboneezen geen rijst?" viel Piet in, „hebben ze geen sawahs misschien?"

„Rijst wordt er wel gegeten, maar die wordt ingevoerd, maar het hoofdvoedsel op al die kleine eilanden in het oosten van den Archipel is sago, zooals hier op Java de rijst. Omdat er bijna geen vlakten gevonden worden, is het aanleggen van sawahs er zeer moeilijk en bovendien, de inboorlingen hebben ze niet noodig, want de sagopalm geeft hun veel gemakkelijker het voedsel.

Het aankweeken van den palm kost zoo goed als geen moeite, en de bereiding van de sago is ook heel eenvoudig. Als de boom groot genoeg is, wordt hij gekapt en in de lengte door midden gespleten. In den stam is een dik merg, zooals de pit bij de vliertakken. Dit merg wordt met een bamboestok uit den stam geslagen en dan met een stok, die aan het einde door een steen flink zwaar gemaakt is, tot een grof poeder geklopt. Het merg wordt daarna in water zoolang gewasschen en door een zeef gegoten, tot het meel zuiver is. De Amboneezen maken er nu koekjes van, die gemakkelijk op tochten of reizen kunnen worden meegenomen, of ze eten de sago als pap."

„Of ze voeren de sago uit," meende moeder.

„Neen vrouw, Ambon voert niet uit en krijgt zelfs sago van andere eilanden. De sago, die in Europa gebruikt wordt, is echter meestal van aardappelmeel gemaakt."

„'s Avonds was het geheele gezelschap weer aan boord en ik

Het oogsten der sago.

heb nog lang op het dek van het fantastische gezicht genoten, dat de baai toen aanbood. Alles was stil in het rond. Boven aan het uitspansel schitterden en flikkerden de sterren in haar tropische pracht. Op het water honderden lichtjes, die nu eens stil stonden en dan weer onhoorbaar van plaats veranderden. Het waren brandende fakkels van visschersprauwen. In die stilte hoorde men

een enkele maal het eentonig geluid van een soort glas-harmonica over het water klinken; op de maat van die muziek kwam stil een groote roeiboot, een orembaai, de baai inroeien. Al flauwer en flauwer stierf de roeimuziek in de verte weg en de tooverachtige illuminatie stond weer geluidloos in den helderen nacht. Mooi klonk ook over de baai het gezang van Amboneesche jongens en meisjes, die Maleische versjes zongen op de wijze van onze bekende Hollandsche schoolliedjes.

Den volgenden morgen was ik heel vroeg op, want vóór de boot vertrok, wilde ik de zeetuinen nog zien. Zeetuinen, zullen de jongens misschien zeggen? Tuinen in de zee? Ja, zeker, tuinen op den bodem der zee. In een boot lieten we ons er heen roeien. De zon was pas opgegaan, het water was kristalhelder en geen golfje rimpelde de spiegelgladde oppervlakte. Daar zagen we beneden ons een wondervolle wereld. Een tuin vol bloemen en gewassen van afwisselende vormen en met een kleurenpracht, als geen werkelijke tuin ooit te genieten geeft.

Daar in de beschutte baai „groeiden" de mooiste koralen, die men zich denken kan. Sommige hebben den vorm van groote bloemkolen, weer andere van sponsen. Te midden van die bruine, rose, groene, gele, grijze en blinkend witte koraalstokken van allerlei grootte en gedaante schieten zilveren visschen, als de vogels door de boomen van het woud, en liggen keurig gevormde schelpen, zwarte tripangs, en donkere zeeëgels met een kring van prachtige azuurblauwe oogen, die op stelen geplaatst zijn, of kronkelden zeeslangen naar hun duistere schuilhoeken. 't Was, of daar een tooverwereld beneden ons lag.

Ge kunt begrijpen, dat we hoogst voldaan waren, toen de boot weer het anker lichtte, om de reis te vervolgen."

„Mij dunkt, we moesten Henri nu maar verder laten stoomen," onderbrak mevrouw Schippers hier. „'t Is voor vanavond al mooi geweest. Ik zie, dat de brief nog lang niet uit is en stel dus voor, het vervolg tot een anderen dag te bewaren. Te veel moois op één keer, is niet goed." De jongens beweerden wel, dat ze nu zoo mooi aan 't reizen waren en juist in de stemming, om te

genieten van al het schoons, dat zeker nog komen zou, doch vader viel zijn vrouw bij.

„Wie wat spaart, wie wat gaart," zegt het spreekwoord, jongens en daarom voor vanavond basta, hoor!"

XII. BANDA.

„Wel vader, hoever is neef Henri vandaag wel gekomen?" vroeg Piet den volgenden avond, toen allen weer na gedanen arbeid in de galerij zaten.

„Hoe ver, jongen, wat bedoel je daarmee. Hij is immers al op zijn standplaats aangekomen; wou je hem nu nog verder de wereld insturen?"

„Neen, 'k bedoel op papier. Kom, u begrijpt me wel; gisteravond zagen we hem immers de baai van Ambon uitvaren?"

„O zoo, is dat de zaak, wil je, dat ik den brief verder voorlees? Mij goed, als moeder geen bezwaren heeft." Mevrouw Schippers verlangde ook al, verder te hooren en zoo zat de familie weer spoedig vol aandacht te luisteren naar wat vader voorlas.

„Banda! Was het instoomen van de Ambonbaai prachtig, het binnenvaren in de baai van Banda is eenvoudig niet te beschrijven. Als een reusachtig bouquet ligt de eilandengroep daar te midden van de eindelooze zee. Zoo dicht bij het land, dat men de overhangende takken meent te kunnen grijpen, zwiert de boot om de noordpunt van Banda-Neira heen en plotseling is men als in een vijver, aan alle zijden ingesloten door hooge rotswanden. Aan de rechterzijde verheft zich steil uit zee de altijd werkende Goenoeng Api, aan den voet begroeid, maar hooger op grauw van aschkleur, met donkere ribben tot aan den top.

Links het eiland Banda-Neira met het stadje van denzelfden naam. Vriendelijk wit steken de huizen af tegen het groen der boomen en, als om het geheel een romantischer aanzien te geven,

staat op de berghelling boven het stadje een oud fort, Belgica. Tusschen beide eilanden door verheft zich in de verte de hooge wal van Groot-Banda of Lontor, dat met eenige kleine eilandjes een afgebroken cirkel vormt, waarvan Neira en Goenoeng Api het middelpunt zijn. De kapitein der boot, die veel gereisd heeft en tal van beroemde, mooie plaatsen op deze aarde heeft gezien, verzekerde, dat de Bandagroep in schoonheid alles overtreft.

Daar het plaatsje Banda-Neira al heel weinig bezienswaardigs

Banda.

heeft, besloot ik met eenige reisgenooten over te varen naar Banda Lontor, om daar een wandeling te maken door de notentuinen. Anderen wilden de Goenoeng Api beklimmen, maar ofschoon het uitzicht van den top verrukkelijk mooi moet zijn, de tocht is, naar ik hoor, zeer vermoeiend, zoodat ik liever het gemakkelijkste deel koos.

Met een orembaai brachten een paar roeiers ons over; dat roeitochtje op de heldere blauwe zee tusschen de groene bergen was op zich zelf al een genot.

Ge weet, dat Banda bekend is om zijn muskaatnoten. De notentuinen, bosschen moest ik liever zeggen, worden perken genoemd; de eigenaars heeten perkeniers. Door die perken heb ik een heerlijke wandeling gemaakt. Overal was ik omringd door de mooie notenboomen met hun glanzend groene bladeren en daar boven welfde zich een dicht dak van hooge kanariboomen met stammen als forsche zuilen, die door hun dichte kruinen de noten beschermen tegen den zeewind. De grond was netjes van onkruid gezuiverd, om de afgevallen vruchten te kunnen vinden. In overvloedigen rijkdom hingen bloemen en vruchten, rijp en onrijp, aan de takken.

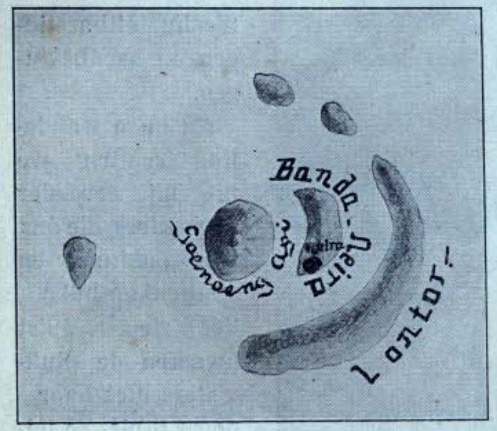

Banda-eilanden.

De nog groene muskaatnoot heeft den vorm en de grootte van een walnoot in bolster. De rijpe vruchten leverden een verrukkelijk gezicht. Het sneeuwwitte vruchtvleesch, waartegen de gele schil aardig afstak, was opengesprongen en daarbinnen gloeide de vuurroode foelie, die als een net de donkerbruine noot bedekt. Van tijd tot tijd ontmoetten we groepen meisjes, die bezig waren, de vruchten te plukken. Voor dat werkje wordt nog al eenige handigheid vereischt; ze gebruikten er de „gai-gai" voor. Dat is een lange bamboestok met een kleine vork aan den top, en een klein mandje vlak onder de vork. Behendig stooten ze daarmee de noten af, die in het mandje vallen. Andere meisjes ontdeden de noot van het vruchtvleesch, dat bij den voet van den boom werd geworpen en borgen de noot met de foelie er omheen in een korf, die ze op den rug droegen.

Zoo wandelden wij een paar uur in de heerlijke rustige natuur. Af en toe klonk de roep van een duif, — de notenduif — door het

woud. Van het hoogste gedeelte der wandeling zagen wij neer op het blauwgroene water, op het aardige Banda-Neira en den altijd rookenden vulkaan, een panorama, om nooit te vergeten. Maar op een andere plaats weer werden we door groote brokken rots, — als in het wild daarheen geworpen, — herinnerd, dat de vredige natuur hier altijd bedreigd wordt door vulkanische uitbarstingen en aardbevingen.

Muskaatnoot.

Na onze wandeling rustten we uit bij een der perkeniers, die ons zijn pakhuis en „notenkombuis" liet zien. Juist kwamen de plukksters met haar oogst thuis. Ze telden ieder haar vrachtje in hoopjes van tien af en kregen haar loon uitbetaald naar het aantal noten, dat zij brachten. In een loods zagen wij de foelie op matten liggen, om te drogen. De noten zelf worden in de rookloods een dag of veertien boven de rook van smeulend hout gelegd, tot de pit in den bolster begint te rammelen, waarna deze gemakkelijk kan worden stuk geslagen en de pit, onze muskaatnoot, die ge wel kent, er uitvalt. Onze gids

liet ons eindelijk bakken zien met een brei van kalk en zeewater. Daarin worden de noten een paar weken gelegd en daarna gedroogd. Dan zijn ze goed duurzaam en voor de verzending gereed.

Ik hoorde, dat in Deli de notencultuur weer toeneemt; ook andere streken, zooals Zanzibar, leveren muskaatnoten, maar nergens zijn ze zoo goed als hier. Ongelukkig, dat voor deze eilanden de muskaatnoot evenveel ellende heeft gebracht, als de kruidnagel voor Ambon en de Oelassers.

Maar nu, voor deze keer punctum.

Vele groeten van uw neef Henri Hoogland.

XIII. DE PAPOEA'S.

„Aardig toch, dat die Henri ons zoo uitvoerig beschrijft, wat hij ziet," merkte mevrouw Schippers op, nadat de brief dichtgevouwen was.

„'k Verlang bepaald al weer naar den volgenden," viel Willem in, „dien zal hij misschien al uit Tondano versturen en ons dan schrijven, wat hij in de Minahasa zag."

„Ja en misschien meldt hij er nog wel iets in van Ternate en andere eilanden, die de boot aandoet," meende Vader.

„Zoo ziet hij den geheelen oostelijken Archipel; zoo'n reisje zou mij ook wel toelachen," zei Piet.

Dat geloof ik graag, vent, maar dan moet jij nog wat verder gaan, hoor; want neef heeft nu een gedeelte niet bezocht, dat wel niet zeer belangrijk, maar toch hoogst merkwaardig is. Je moet dan ook de Papoea's eens een bezoek brengen."

„Wacht even, vader," vroeg Piet. En daar kwam hij al aan met een kaart van Indië. „Ziezoo, wijst u nu eens, waar u me heen wilt sturen, dan weet ik den weg en als u er dan ook nog wat bij wilt vertellen, dan ben ik vast met een en ander op de hoogte."

Er was voor den heer Schippers geen ontkomen aan en met de kaart voor zich begon hij.

„Kijk eens, daar ligt de Bandagroep, hé? Verder naar het Oosten vinden we een gedeelte van Nieuw-Guinea. Piet wil nu zeker vragen, waarom dat land er niet geheel opstaat; daarom zal ik maar dadelijk zeggen, dat alleen het westelijk gedeelte aan Nederland behoort. Het eiland is in het binnenland nog deels onbekend, maar dit staat vast, dat het 't grootste eiland van de geheele aarde is met hooge bergen; de Wilhelminaberg is de hoogste van Indië en heeft zelfs sneeuw en kleine gletschers, wat in de tropen natuurlijk zeer merkwaardig is.

Een Papoea.

De bevolking van N. Guinea en de omliggende eilanden, die we op den weg van Banda af passeeren, en van Timor, dat we weer verder naar het westen zien, — het laatste van de kleine Soenda-eilanden — behoort tot de Papoea's. Dat volkje vormt met de Javanen, die wij zoo goed kennen, een kolossale tegenstelling. Willem weet wel, dat de Javanen behooren tot het Maleische ras. Dus Maleiers in het Westen, Papoea's in het Oosten en daar tusschen in hebben we de Makasaren en Amboneezen al leeren kennen, die als het ware een overgang vormen.

De Maleier, dat weten we, is maar klein, hé; — heeft kleine handen en voeten; zijn kleur is bruin en zijn haar sluik. Maar de Papoea is een flink gebouwde kerel, heel donker van kleur,

soms bijna zwart. En wat wel bijzonder opvalt, is zijn geweldige haardos, een reusachtige ragebol, waardoor zijn hoofd wel tweemaal zooveel omvang krijgt. Geen oogenblik dus zouden we ons kunnen vergissen, tusschen een Maleier en een Papoea, ook, omdat sommigen zich het lichaam tatoeëeren. En nog sterker is wel het verschil in geaardheid en manieren. Wacht even, dan zal ik je daarover een aardig stukje voorlezen van een Engelschman, die deze streken heeft bereisd.

De heer Schippers stond op en kwam kort daarop terug met een groot boek: „Wallace, Het land van den Orang-oetang en den Paradijsvogel." Hij bladerde er even in, en vond al spoedig, wat hij zocht. „Ah, daar heb ik het al. De heer Wallace was met een Boegineesche prauw van Makasar naar deze oostelijke eilanden gereisd. Na een tocht van verscheidene weken kwam hij bij de Kei-eilanden. Nu schrijft hij:

„Al was ik blind geweest, dan nog kon ik geen oogenblik getwijfeld hebben, dat deze eilanders geen Maleiers zijn. In hun luide, snelle, driftige spraak, hun rustelooze bewegingen, de krachtige levenswerkzaamheid, die zich in hun woorden en daden openbaart, zijn zij de volkomen tegenvoeters van de kalme, vadsige, onverschillige Maleiers. De Kei-eilanders kwamen al zingende en juichende naar ons toe, plasten met hun pagaaien diep in het water en wierpen wolken schuim in de lucht.

Naderbij komende, stonden zij op in hun kano's onder steeds toenemend geraas en gebarenspel, en toen zij nu op zijde gekomen waren, klauterden de meesten, zonder verlof te vragen en zonder een oogenblik te aarzelen, op ons dek, alsof zij gekomen waren, om een veroverd vaartuig in bezit te nemen. Daar richtten zij een tooneel aan van onbeschrijfelijke verwarring. Die veertig of vijftig zwarte, naakte, kroesharige wilden waren als dronken van vreugde en opgewondenheid. Niemand hunner kon zich een oogenblik rustig houden. Onze manschappen werden, ieder op zijn beurt, omringd en gadegeslagen, om arak of tabak aangesproken, toegegrijnsd en voor een ander verlaten. Allen kakelden tegelijk en onze kapitein was geheel van zijn stuk gebracht.

Eenige geschenken van tabak deden hun oogen glinsteren en door gegrijns of geschreeuw, door over het dek te rollen en hals over kop over boord te springen, drukten zij hun tevredenheid uit. Schoolknapen op een onverhoopten vacantiedag kunnen van

Papoea-woning.

de krachtige opbruising der levensgeesten, waarvoor dit volk vatbaar is, slechts een flauw denkbeeld geven.

Zich onder soortgelijke omstandigheden zóó te gedragen, als deze Papoea's deden, zou den Maleiers onmogelijk zijn. Waren deze aan boord van een schip (wat zij niet zonder verlof zouden doen), dan zou er in 't eerst niets gezegd worden, behalve eenige plichtplegingen,

en niet dan na eenig tijdsverloop zouden ze met de grootste voorzichtigheid de eerste schreden doen, om tot de behandeling van zaken te komen. Ze zouden één voor één spreken met zachte stem en groote bedachtzaamheid, en de wijze van een koop sluiten zou daarin bestaan, dat zij bedaard ieder aanbod verwierpen, of zich verwijderden, zonder een woord meer aan de zaak te verspillen, tenzij het aanbod werd verhoogd tot het bedrag, dat zij bereid waren, aan te nemen."

„Een leuk volkje, die Papoea's," zei Piet, toen vader het boek had dichtgeslagen, „een leuk volkje. Ik zou wel eens kennis met hen willen maken; 't lijken me aardige menschen toe."

„Of die kennismaking je nu zoo heel erg zou bevallen, daar twijfel ik aan, jongen. Er wordt ook gezegd, dat ze over 't algemeen erg vuil zijn en, wat nog erger is, verslaafd aan opium en sterken drank. Konden ze dat maar genoeg krijgen, dan zouden b.v. de Aroeeilanders doorloopend in een staat van dronkenschap verkeeren. Goedaardig is het volk over 't algemeen wel, maar toch worden in N. Guinea nog wel stammen gevonden, die aan koppensnellen doen, ja zelfs rooftochten ondernemen, om een voorraad afgehouwen hoofden te verkrijgen."

„Hè, wat wilde volken," viel mevrouw Schippers met afgrijzen in de rede.

„Ja, moeder, wel wilde volken; maar toch mogen we daarom nog niet laag op hen neer zien. Zij doen zóó, omdat ze niet beter weten, ja zelfs meenen, dat zij er een goed werk mee verrichten. 't Is de taak van ons, beschaafden, zooals wij ons graag noemen, om hen tot betere inzichten te brengen; enkele zendelingen zijn dan ook reeds op N. Guinea werkzaam, maar 't is te begrijpen, dat het lang zal duren, voor de wilde Papoea's een beschaafd volk zijn geworden."

„Hun woning en kleeding zijn zeker nog erg eenvoudig, vader?" vroeg Willem.

„Natuurlijk loopen ze niet in broek en jas, jongen, — ook is hun kleeding nog heel wat minder dan van onze Javaantjes, maar bij de verschillende volksstammen is ze toch lang niet gelijk. Kijk, hier heb ik een paar bewoners van Timor; je ziet, ze zijn tenminste gekleed, al is het ook heel eenvoudig; maar op N. Guinea dragen

de bewoners soms weinig meer dan een klein schortje van geklopte boombast. En wat hun woning aangaat, ja, die is al heel primitief. De bewoners van de kuststreken op N. Guinea hebben paalwoningen

Timoreezen.

gebouwd in zee, zoodat het water onder de woningen doorspoelt. Uit boomstammen, takken en bamboestengsels hebben ze groote huizen gemaakt, een soort familiewoningen. Door het huis loopt in

de geheele lengte een breede gang, waarop de verschillende hokjes uitkomen, die ieder voor woning van een gezin dienen. De muren en het dak zijn van boombladeren vervaardigd. Je ziet, bij zulke huizenbouwers als de Papoea's vergeleken, zijn de Javanen nog knappe bouwkundigen."

„Steden en dorpen moeten we dus in deze streken niet zoeken, hé vader?" vroeg Piet.

„Van steden is natuurlijk geen sprake, jongen; dorpen treft men niet veel aan, maar toch wel enkele. De voornaamste plaats is Dobo, op een der Aroe-eilanden. 't Is een dorpje van een paar honderd inwoners, dus niet veel grooter dan een Nederlandsch gehuchtje en toch is het een plaats van belang.

Herinner je je nog wel, dat neef in zijn brief uit Makasar schreef over de Boegineesche schippers?"

„Ja zeker, viel Piet in; met hun prauwen varen zij naar de eilanden in het Oosten van den Archipel en halen daar de voortbrengselen vandaan."

„Zooals . . . .?" vroeg vader.

„Zooals tripangs, paradijsvogels en schildpad," antwoordde Willem.

„Precies. Nu, dat kleine Dobo is als 't ware de markt, waar de Papoea's hun waren verkoopen en voortbrengselen uit andere streken inkoopen. Het plaatsje is op een smalle landtong gebouwd, die juist genoeg ruimte biedt voor drie rijen huizen. Eigenlijk zou ik schuren moeten zeggen, want daar hebben ze meer van. Alleen bij den ingang van het gebouw is een vertrek voor woning, verder wordt de overige ruimte als pakhuis gebruikt. In den Oostmoeson wordt het plaatsje door meer dan 1000 Chineezen, Boegineezen en andere zeevaarders bezocht en wordt er gedurende eenige weken „jaarmarkt" gehouden. Messen, tabak, spiegels, pijpen, allerlei snuisterijen, trommels met koekjes en beschuit, en helaas ook sterken drank, wordt er ingevoerd."

„Komen de paradijsvogels veel op de Aroe-eilanden voor, vader?"

„Zeker en ook op andere eilanden en Nieuw Guinea. De naam zegt al, dat het prachtige vogels zijn, hé? Schitterend mooie vederbossen omgeven als een waaier van goud het lichaam; geen

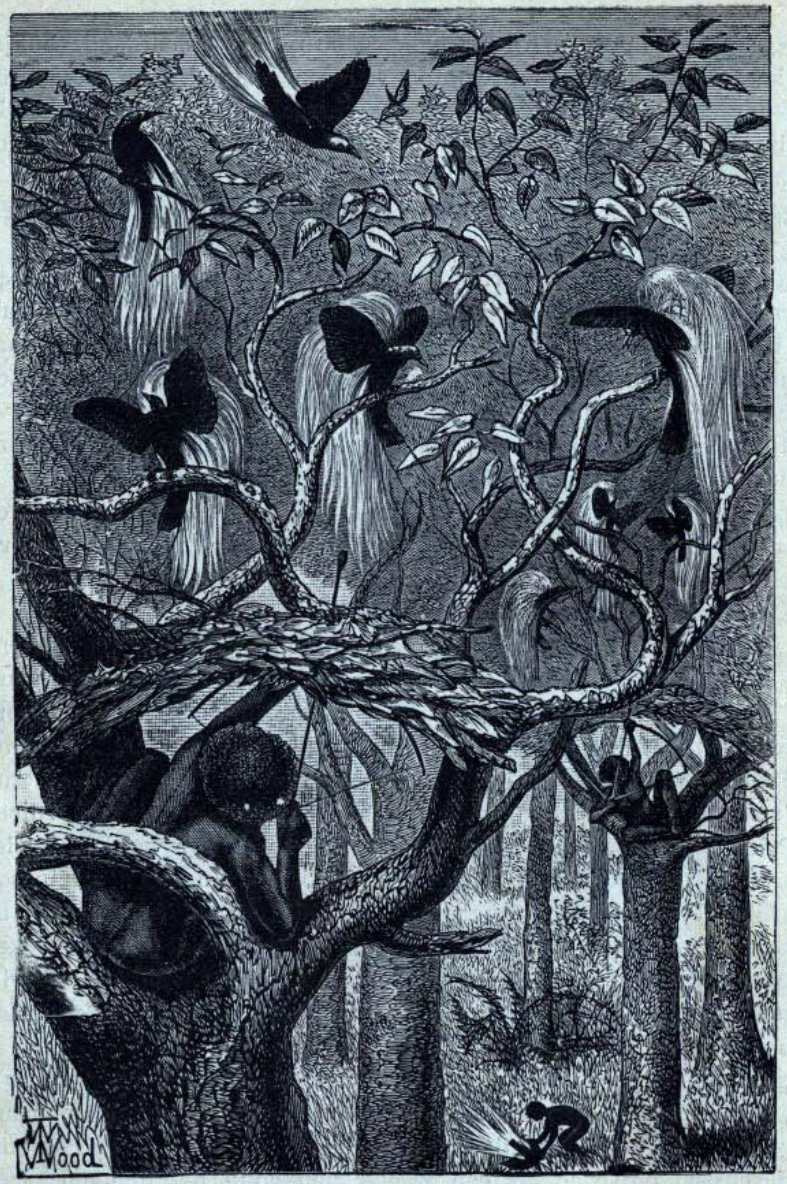

Jacht der Aroe-eilanders op den grooten paradijsvogel.

wonder dus, dat de huiden dezer dieren een groote waarde hebben. De Maleiers gaven hun den naam van „godenvogels"; de Portugeezen noemden ze „zonnevogels", omdat zij meenden, dat ze altijd in het zonnelicht leven en nooit de aarde aanraken, voor ze dood neervallen. Op die mooie vogels maakt men jacht, vroeger met pijl en boog, de punt van een dikken, platten knop voorzien, om de huid niet te schenden; nu ook met geweren."

„En mag ieder nu maar vrij jacht maken op die vogels?" vroeg Willem.

„Neen, jongen, dan zouden de dieren zeker gauw uitgeroeid zijn. De jacht wordt voor zekeren tijd verpacht, evenals het recht, om parelen te visschen. Op de banken bij deze eilanden worden n.l. parelschelpen gevonden. De parelvisschers gaan er met hun prauwen heen en op de vindplaatsen gekomen, beginnen de duikers hun werk, dat natuurlijk gevaarlijk is, want haaien komen er in deze zeeën ook voor. Geheel naakt, alleen voorzien van een zak, dien hij om zijn middel heeft vastgemaakt, springt de inlander naar beneden; een lang touw beneden zijn armen om het lichaam vastgemaakt, verbindt hem met de menschen, die in de boot blijven. Vlug plukt hij op den bodem der zee de schelpen, — want langer dan een paar minuten kan hij niet onder water blijven —, geeft een rukje aan het touw en wordt dan weer in de boot gehaald. Daar worden de schelpen opengebroken en de parel er uitgehaald, als er een in zit, wat lang niet altijd het geval is. De binnenlaag van de schelp levert dan nog het kostbare parelmoer, dat je wel kent. Tegenwoordig zijn de meeste duikers Japanners, die in een zwempakje gekleed zijn.

Nu wil ik je nog iets vertellen van het klimaat, en dan nemen we afscheid van deze streken. Weet je nog, Willem, dat neef schreef, hoe hij op den Tengger, een soort dennen, de tjemara's had aangetroffen? Ja? We hebben toen besproken, hoe het kwam, dat die wel daar in Java's Oosthoek en niet in het Westen op de berghellingen groeien.

Hoe meer we naar het Oosten gaan, hoe meer het klimaat overeenkomt met dat van Nieuw-Holland, het vasteland van Australië.

Dáár kan men met recht spreken van een drogen moeson, want in dien tijd droogt alles op en staan de boomen verdord. Welnu, datzelfde vinden we op de Oostelijke eilanden en vooral op het eiland Timor. In den drogen moeson ziet de natuur er treurig uit; van vele boomen vallen de bladeren af; de bodem splijt van droogte en de wind voert groote stofwolken omhoog. Maar nauwelijks vallen in November de eerste regens, of alles verandert als door een toovermacht. In een paar dagen is de bodem met groen bedekt. Bloemen en kruiden schieten uit den grond op; de boomen staan plotseling in frisschen bladertooi en de geheele natuur is als verjongd. Geen wonder, dat de inboorlingen met muziek en dans het opkomen van de eerste regenwolken begroeten, hé?"

„Dus men kan in die streken wel degelijk van twee jaargetijden spreken," merkte Willem op, „al is het nu juist niet zomer en winter, zooals in ons land."

„Zeker jongen, maar de heerlijke, zachte overgangen, als lente en herfst mist men er."

XIV. DE MINAHASA.

„Komaan, neef Henri is goed en wel op zijn nieuwe woonplaats aangekomen," zei de heer Schippers, toen hij op zekeren avond de achtergalerij binnenkwam, waar mama met het jonge volkje reeds bij elkaar waren.

„Hij is al thuis in zijn nieuwe omgeving en gelooft, dat het hem er wel bevallen zal. Ik heb juist een langen brief ontvangen, waarin hij nog het een en ander van zijn reis schrijft en verder wat over de Minahasa vertelt."

„De Minahasa, wat is dat?" vroeg Piet; — „ik meende, dat neef naar Tondano overgeplaatst was en nu spreekt u over de Minahasa."

„Wel, jongen, als je op de kaart van Celebes ziet, dan vind je, dat het noordelijkste gedeelte Minahasa heet. In die landstreek liggen verschillende plaatsen, zooals Menado, de hoofdstad, en

Tondano, dat in het binnenland ligt. Maar, wat dunkt je, zal ik den brief maar voorlezen?" Nu, dat vonden allen natuurlijk uitstekend. Vader begon.

TONDANO.

Waarde familie,

Zooals ge ziet, ben ik ter bestemder plaatse aangekomen. Een week geleden kwam ik hier, maar het schrijven naar u stelde ik nog uit, tot ik u mijn eerste indrukken zou kunnen melden over land en volk. Thans geloof ik al wel te kunnen schrijven, dat ik mij hier best thuis zal gevoelen. Hoe ik woon, welken omgang ik heb en dergelijke zaken zal ik u later wel eens melden; me dunkt, dat ik u en vooral de neefjes nu meer genoegen doe, als ik de beschrijving van mijn reis vervolg.

Ik heb u in mijn laatste brieven iets over Ambon en Banda meegedeeld. Vandaar ging de reis, zooals u op de kaart gemakkelijk kunt nagaan, langs en tusschen een massa grootere en kleinere eilanden door, zooals: Ceram, Boeroe, Batjan, Tidore, Ternate. Dit gedeelte van den tocht was dan ook zeer afwisselend; van een zeereis had hij weinig; iedere dag bracht nieuwe verrassingen en andere schoone natuurtafereelen. 't Was, alsof de zee zelf meewerkte, om de reis te verlevendigen. Bij Banda had ze op sommige plaatsen een melkwitte kleur, een verschijnsel, dat niet dikwijls schijnt voor te komen en een gevolg is van millioenen en millioenen mikroskopisch kleine diertjes; bij Ambon was ze donker; bij Tidore, dat we in den nacht passeerden, was het water als overtrokken met een lichtend waas, waarover vurige straaltjes en slangetjes in alle richtingen schoten; en eens, toen de lucht somber en het weer buiig was, had de zee een zwarte kleur gekregen en zag de anders zoo lieflijke watervlakte er met haar wit-schuimende golfkoppen barsch uit.

Van de meeste eilanden zag ik niet veel. Ceram, het grootste van de Molukken, werd niet aangedaan. Hoe vreemd ook, dat eiland is nog zoo goed als onbekend, en toch moet de bodem er vruchtbaar zijn en de grond rijk aan voortbrengselen; het voert

dan ook reeds sago, copra en petroleum uit. De boot lag eenige uren te Kajeli op Boeroe; natuurlijk gingen de passagiers zich even aan wal vertreden, maar 't plaatsje leverde niets bezienswaardigs op en een wandeling in den omtrek was onmogelijk door de moerassige kuststreken. We namen hier verscheidene kistjes kajapoet-olie aan boord. De kistjes zelf waren netjes vervaardigd van gaba-gaba, de bladstelen van den sagopalm. Dat deed weer zien, welke belangrijke rol die boom hier in het leven der bewoners speelt. Ook de wanden van de inlandsche woningen waren van hetzelfde materiaal gemaakt. De sterke geur verried al dadelijk den inhoud der kistjes.

„Waarvoor wordt de kajapoet-olie gebruikt?" vroeg Willem, „ik heb er nooit van gehoord?"

„Ze is een middel tegen rheumatische pijnen, en wordt getrokken uit de bladeren van den kajapoetihboom, die vooral in de bosschen van Boeroe voorkomt."

Bij Batjan laadde de boot kisten damar; dat is, zooals u wellicht weet, een harssoort, waarvan de bewoners van dit eiland kaarsen vervaardigen. Toen voeren we door naar Ternate. Het gezicht op de reede van die plaats is wel het merkwaardigste van de geheele reis. Overal ziet men grootere en kleinere eilanden, maar bijna ieder eiland is weinig meer dan een vulkaan, die uit de zee omhoog rijst. Niet minder dan tien staan er geschaard, als reuzenschoorsteenen van het onderaardsche vuur. Vóór ons Ternate, dicht bij Tidore, iets verder Makjan, noordelijk de vulkanen van het groote eiland Halmaheira. Ik kon de gedachte niet van me afzetten, dat een vreeselijke ramp deze mooie, groene pyramiden altijd bedreigt. Aardbevingen en vulkanische uitbarstigen komen dan ook nog al eens voor.

Maar nu lag de hoofdplaats daar zoo vredig en rustig, met haar lommerrijke lanen langs het strand; de zee met haar spiegelgladde oppervlakte, als een meer, was zoo kalm en rustig en toch zoo vroolijk door de kleine inlandsche prauwen, die roeiend op de maat van eentonig gezang werden voortbewogen, dat men zich niet zou voorstellen, dat hier de geweldigste natuurkrachten kunnen werken.

Veel bijzonders levert Ternate niet op; kruidnagelen, muskaatnoten en sago zijn wel de voornaamste voortbrengselen. In den tijd der Oost-Indische Compagnie was het 't belangrijkste specerij-eiland en de machtige sultan tooide zich met goud en edelgesteenten, door den winstgevenden handel in specerijen verkregen. Nu bezit die vorst nog maar een schijn van macht. Wel heet het, dat tal van eilanden hem onderhoorig zijn en strekt zijn gezag zich zelfs uit over de Papoea's op Nieuw-Guinea, maar ons gouvernement sloot met hem een verdrag, waardoor hij feitelijk aan ons onderworpen is.

Daar de boot nog al eenigen tijd bleef liggen, heb ik met eenige kennissen de piek van Ternate een eind ver beklommen. 't Was een vermoeiende tocht en op een plaats was het benauwd door den zwaveldamp, die uit den berg omhoog steeg. Een kiek van zoo'n solfatare sluit ik hierbij. Maar het heerlijke uitzicht over de eilandenzee, waaruit aan alle zijden groene eilanden als reusachtige bouquetten opstegen, vergoedde de moeite ruimschoots.

Solfatare.

Zoo naderde ik dan het doel der reis. De boot deed nog Gorontalo aan, een plaatsje op de zuidkust van Celebes' noordelijk schiereiland en wierp toen het anker uit op de reede van Menado. Van den gezagvoerder en de verdere officieren nam ik hartelijk afscheid. Zij hadden alles gedaan, wat ze konden, om mij de reis te veraangenamen. Zoo was ik dan in de beroemde Minahasa aangekomen.

Van Menado zelf kan ik niet veel zeggen: een net plaatsje met veel Chineesche toko's, een grooten pasar en goed onderhouden

wegen, waarlangs de woningen der Europeanen in fraaie tuinen liggen. Ik bleef er maar één dag, om toen te paard naar Tondano te gaan. Die rit gaf ruimschoots gelegenheid, kennis te maken met het landschap en de bevolking en als ik dan bedenk, hoe het hier 50 jaar geleden nog uitzag, dan sta ik verbaasd over die

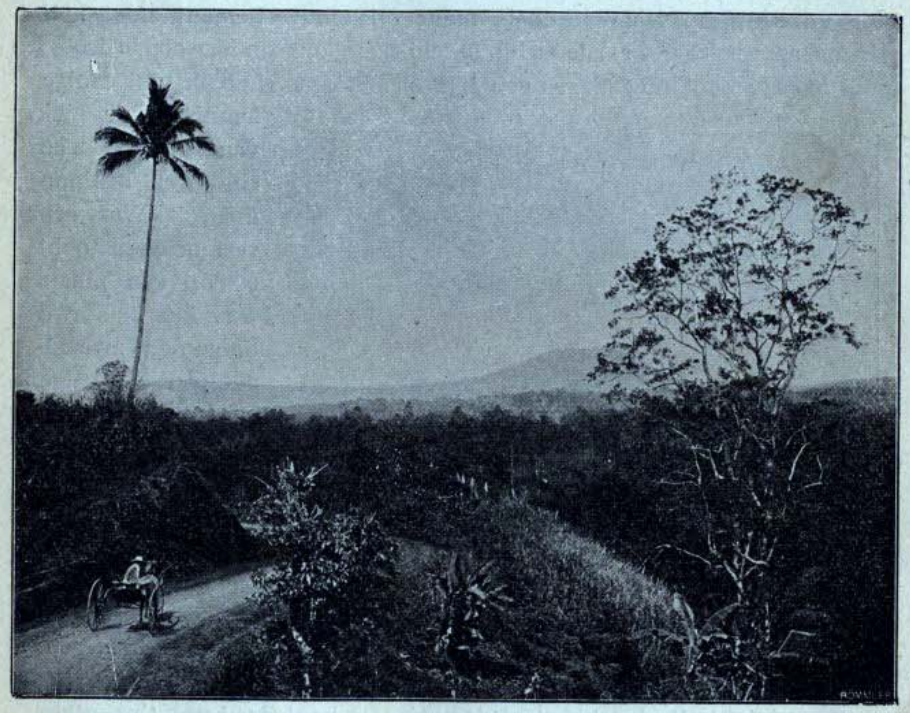

Landschap bij Tondano.

verandering. Laat ik nu mijn reisbeschrijving afbreken, om eerst wat te vertellen over de vroegere toestanden hier.

De bevolking wordt, evenals die op Ceram, Boeroe en de andere eilanden, Alfoeren genoemd, een naam, die „wild volk" beteekent. Nu, dien naam droeg de Minahaser vroeger met recht. Groot van

gestalte, met een flink gezicht en hoog voorhoofd, een wild bos haar en bijna ongekleed, had hij werkelijk iets schrikwekkends, als hij gewapend met zijn speer en boog daar heen ging. Het koppensnellen kwam dikwijls voor. In het Museum voor Land- en volkenkunde te Rotterdam is nog een koppensnellershoed, die als eereteeken gedragen mocht worden door hem, die honderd hoofden had afgeslagen. Onderlinge oorlogen tusschen de verschillende stammen kwamen onophoudelijk voor. Uit vrees voor vijandelijke overvallen waren de woningen op hooge palen gebouwd en slechts te bereiken door een soort ladder, die elken avond werd opgehaald. Onzindelijk waren die woningen in de hoogste mate; de nesten der vogels zijn reiner, dan die verblijven van menschen waren. De talrijke godsdienstige offerfeesten ontaardden gewoonlijk in walgelijke dronkenmanstooneelen. En nu?

Mijn rit ging over goed aangelegde en uitstekend onderhouden wegen. Rondom Menado en de talrijke dessa's lagen koffietuinen, — ge weet, dat de Menadokoffie beroemd is, — tabak-aanplantingen, uitgestrekte muskaatnotentuinen en sawah's. De dessa's zagen er alle welvarend uit, en zonder uitzondering netjes. En de bevolking, daar stond ik bepaald verbaasd over. De menschen groeten beleefd met een „tabé-toewan" — de mannen nemen daarbij den hoed af, waarmede zij bedekt zijn, de kinderen lachen je ongedwongen tegen. Geen spoor van kruiperij, die bij de Javanen zoo tegenstaat; geen spoor ook van de aanmatiging, die op Ambon zoo hinderlijk was.

De kleeding is algemeen die in sarong en kabaai en de kleine meisjes zien er allerliefst uit in hun witte rokjes.

In de school zingen de kinderen aardige liederen, zooals in de vaderlandsche scholen. En toen ik gisteren in de avondstilte een wandeling maakte langs het verrukkelijk schoone meer van Tondano, voerde de zachte koelte het klokgelui uit omliggende dessa's tot mij over. 't Was mij te moede, alsof ik in het vaderland was. Klokgelui zult ge misschien verwonderd vragen. Ja, want iedere dessa van eenige beteekenis heeft haar kerkje. De geheele bevolking is tot het Christendom bekeerd. Het wonder, dat een wilde volksstam veranderde in een der beschaafdste, vlijtigste en ont-

wikkeldste van onzen geheelen Archipel, — dat een woest land deed verkeeren in een bloeienden tuin, is gewrocht door de Christelijke zending, gesteund door een wijs bestuur. Geen wonder dan ook, dat zelfs reizigers uit andere landen verklaren, dat Nederland zich in de Minahasa een eerezuil heeft gesticht.

Dorp in de Minahasa met kerkje.

Nu kunt ge zeker wel begrijpen, dat het mij hier wel goed zal bevallen en dat ik met blijdschap mijn werk verricht.

Hierbij zal ik het dezen keer laten. Later meer bijzonderheden over mij zelf.

Hartelijk gegroet van Uw neef Henri Hoogland.

XV. OP REIS NAAR BANKA EN PALEMBANG.

Op zekeren dag kwam de heer Schippers van zijn kantoor thuis en vertelde aan vrouw en kinderen, dat hij voor enkele weken op reis moest. Mevrouw schrok eerst wel, want onwillekeurig dacht zij aan de reis naar Soekaboemi; mijnheer stelde haar evenwel spoedig gerust. Zijn afwezigheid was noodig voor de zaken. De jongens verheugden zich reeds bij voorbaat over de lange brieven, die ze van vader zouden ontvangen en het vele nieuws, dat hij nà zijn tehuiskomst zou vertellen.

„Ja jongens, ik zal je wel eens schrijven, maar of het lange brieven zullen zijn, dat weet ik niet, hoor! Vergeet niet, dat ik voor zaken op reis moet en misschien mijn tijd wel noodig heb. Maar we zullen zien!"

De heer Schippers zou het eiland Banka bezoeken, daarna Palembang aandoen, om vandaar naar Batavia terug te keeren. Een paar weken zouden met dit reisje gemoeid zijn. De geheele familie deed vader uitgeleide naar Tandjong-Priok, waar hij zich inscheepte op een der vele stoomers van de „Paket". Lang duurde het niet, of het trotsche vaartuig zette zich in beweging en koos zee.

Te Muntok aangekomen, schreef de heer Schippers een brief naar huis, om zijn behouden aankomst te melden. „Veel bijzonders," zoo schreef hij o. a., „ziet men op dezen boottocht niet. Lang houdt men de kust van Java in 't oog met de wazige gestalte van een paar hooge bergen in de verte. Als eindelijk niets meer van Java te zien is, zelfs niet met het gewapend oog, vertoont zich op andere plaatsen weer land. Tal van kleine eilandjes verheffen zich uit zee, die van den stuurman veel omzichtigheid vorderen.

Eindelijk wordt straat Banka ingestoomd. Je weet, dat deze straat het eiland Banka van Sumatra scheidt.

Aan beide zijden vertoonde zich land; aan bakboord de lage wal van Sumatra, aan stuurboord de hoogere kusten van Banka. Wat was het water in die straat erg vuil! Maar dit kan ons trouwens niet verwonderen: de Moesi, de groote rivier, waaraan Palembang ligt, voert onophoudelijk groote massa's slib in deze straat. Elk

jaar wordt de breedte, die thans nog ongeveer een uur bedraagt, minder. En dat er leelijke ondiepten ontstaan, is te begrijpen. Oppassen is hier steeds de boodschap. De eerste boot van de stoomvaartmaatschappij „Nederland", die na de verandering van de route van Batavia door de straat stevende, raakte aan den grond en kon eerst na een paar dagen weder vlot gemaakt worden. Het zal nog wel lang duren, maar zeker is het, dat Banka eens met Sumatra zal worden vereenigd en — dan zal de „Paket" voor haar booten naar Muntok en Deli een anderen weg moeten nemen.

Zonder ongelukken kwamen we in de nabijheid van Muntok, dat, zooals je op de kaart kunt zien, aan den noordelijken ingang van de straat ligt. De kusten van het eiland Banka kwamen flink uit zee te voorschijn en de huizen staken vriendelijk af tegen de boschrijke omgeving. De boot hield eindelijk stil bij de landingsplaats, een ijzeren hoofd, dat in den loop der jaren telkens en telkens is verlengd, zoodat het thans reeds vele honderden meters in zee vooruitsteekt. Vroeger werden de booten, als ze op de reede kwamen, a. h. w. bestormd door vele bootjes, die, naar ik hoorde vertellen, zoo snel ze konden, langs zij voeren met de vriendelijke uitnoodiging aan de passagiers, ze naar land te brengen. Meestal moesten de reizigers dan nog een eind door het water gedragen worden op den naakten rug van een inlander. Nu is dat gelukkig niet meer noodig.

De stad is in drie wijken verdeeld: de inlandsche, de Europeesche en de Chineesche. Van deze is natuurlijk de tweede verreweg de fraaiste; bij de Chineezen heerscht, zooals ge begrijpt, de grootste levendigheid. Het eene deel der stad ligt veel hooger dan het andere, zoodat men van een beneden- en een bovenstad zou kunnen spreken. In de benedenstad zijn de woningen der inlanders; de Europeanen hebben hun wijk in de bovenstad, die voor zeer gezond doorgaat. De Chineesche wijk vormt de verbinding van het inlandsche met het Europeesche deel. De woningen der Chineezen en Europeanen zijn voor het meerendeel van steen gebouwd; de huizen der inlanders zijn van hout gemaakt. Vroeger is Muntok dikwijls door hevige branden geteisterd, waarom men langzamerhand het hout

als bouwmateriaal heeft vervangen door steen. De inlanders evenwel schijnen zich slechts gelukkig te kunnen gevoelen in hun primitieve houten woningen.

Langs een zeer fraaien weg wandelde ik van de Chineeschenaar de Europeesche wijk. De woningen der Europeanen liggen gedeeltelijk om een groot vierkant plein, met gras begroeid, versierd met fraaie bloemperken en beplant met verschillende boomen, waaronder ook een paar waringins. Vooral het paleis van den resident met den sierlijken tuin er om heen, trekt de aandacht. Het ligt aan het einde van een breede laan en is bekend om de prachtige marmeren galerijen. Hoog op een heuvel troont het fort van Muntok, omringd met breede wallen en diepe grachten.

Zie zoo, nu heb ik over het vriendelijke plaatsje al meer dan genoeg geschreven. Ik heb hier een paar dagen den tijd en mocht ik met mijn zaken spoedig naar wensch slagen, dan hoop ik nog een bezoek te kunnen brengen aan de tinmijnen, die, zooals je weet, den grootsten schat vormen van het eiland, dat overigens weinig beteekent en zoo goed als niets oplevert, zoodat zelfs levensmiddelen van Palembang moeten worden aangevoerd."

Spoediger dan de heer Schippers gedacht had, was hij met zijn zaken te Muntok gereed, zoodat er tijd genoeg overschoot, om een bezoek aan een der vele tinmijnen te brengen. Een der heeren, met wien hij kennis gemaakt had, bood zijn geleide aan, welk aanbod natuurlijk dankbaar werd aangenomen.

„Banka bezoeken en geen tinmijnen zien is even onmogelijk als naar Napels gaan en den Vesuvius vergeten," zei de heer Mulder, die den volgenden morgen reeds vroeg met den heer Schippers Muntok verliet. „Je moet echter de primitieve vervoermiddelen maar voor lief nemen, hoor," vervolgde hij, „want spoorwegen kennen we hier nog niet; paarden worden op het eiland zeer weinig aangetroffen, zoodat we eenvoudig moeten loopen, of ons laten dragen." Twee gemakkelijke draagstoelen of tandoe's, zooals ze op Banka genoemd worden, stonden klaar.

In een volgenden brief naar huis beschreef de heer Schippers dit uitstapje.

„'t Was een koddig reisje! Verbeeld je, ik werd door mijn geleider, den heer Mulder, uitgenoodigd plaats te nemen in een langen draagstoel met een dak er boven, waardoor ik voor de felle zonnestralen eenigermate beschermd was, want boomen waren langs den weg slechts spaarzaam te vinden. Deze stoel werd gedragen door acht Bankaneezen, vier voor en vier achter. Geloof evenwel maar niet, dat die draagstoel zoo'n aangenaam middel van vervoer is. Je gaat al op en neer en zoo bengelende kom je vooruit. Je moet aan zoo'n beweging eerst gewennen, hoor! Mijn buurman, die ook gedragen werd en eveneens door zoo'n eerewacht werd omringd, scheen er behagen in te vinden, om me eens hartelijk uit te lachen. Zoo nu en dan wandelden wij een eindje en hoe fel de zon ook brandde, het was voor mij een ware opluchting, als ik mijn draagstoel eens voor enkele oogenblikken kon verlaten!

Eindelijk waren wij op de plaats onzer bestemming aangekomen. „Daar heb je nu een tinmijn," zei de heer Mulder. Ik was wel eenigszins verwonderd, want ik had me zoo iets voorgesteld als een kolenmijn, waarin we zouden moeten afdalen en wat we hier zagen, was niets anders dan een groeve, een groote kuil. Gelukkig behoefden we dus niet onder den grond te gaan, want alle werkzaamheden geschieden er boven de oppervlakte. Mijn geleider bracht me met alles flink op de hoogte.

We waren bij een mijn, die kort geleden onderhanden was genomen. Door boringen had men zes meters onder de oppervlakte rijke tinlagen ontdekt en nu moest er natuurlijk voor gezorgd worden, de aarde, waaronder de schat verborgen lag, te verwijderen. Wat een Chineezen waren aan den arbeid! Je weet zeker wel, dat bijna alle werkzaamheden in de tinmijnen door dat volkje worden verricht. De geheele oppervlakte van het terrein was doorsneden met smalle kanalen, waarin het water tamelijk snel stroomde. In het maken van kunstige waterleidingen kunnen de Chineezen met de Javanen wedijveren. Ze voeren het water daardoor tot hooge plaatsen op, zooals we dat bij de sawah's gezien hebben. Het in orde brengen van die waterleidingen eischt veel arbeid, doch het afvoeren der aarde wordt er zeer gemakkelijk door gemaakt; de Chineezen werpen de uitgegraven aarde eenvoudig in een kanaaltje en het stroomende water vervoert ze verder. Wel gemakkelijk, hé?

Iets verder waren andere werklieden bezig uit de diepe tinlagen het erts te graven. Door een groot aantal dragers werd het in mandjes naar de waschplaats gebracht, waar het door het stroomende water van de onzuivere bestanddeelen wordt gescheiden. Het zware tin zakt naar den bodem. Als het verzameld en gedroogd is, wordt het naar de smelterij getransporteerd.

Het smelten is wel het zwaarste werk, dat verricht moet worden. Alleen des nachts heeft het plaats, omdat de menschen het over dag bij de heete ovens niet zouden kunnen uithouden.

Daar we natuurlijk vóór het ondergaan der zon weder in Muntok terug wenschten te zijn, hebben we het smelten er maar aangegeven. De directeur van de mijn was zoo welwillend, mij het een en ander er van te vertellen.

De oven is in een soort smelthuis geplaatst, een ruime loods, aan alle kanten open, waarvan het dak op flinke stijlen rust. Het is bedekt met boombladeren en alang-alang gras, en hoog genoeg, dat de vonken geen kwaad kunnen doen. In het dak bevinden zich eenige openingen, om het trekken te bevorderen. De oven wordt gestookt met houtskool, dat de Bankaneezen uit zwaar hout branden. Ongeveer 5 à 6 uur des avonds, dus tegen het ondergaan der zon, wordt met het stoken begonnen. Zoodra de oven goed heet is, wordt er een laag tinerts op het vuur geworpen; daarop volgt een laag houtskool; vervolgens weer een laag erts, en zoo gaat het door, totdat de oven geheel gevuld is. Je ziet, dat de vulling wel eenigszins overeenkomt met die van de kalkbranderijen in Holland.

Na een uur ongeveer begint het vloeibaar geworden tin zich te verzamelen in het komvormige gat, onder in den oven. Daar worden de bovendrijvende onzuiverheden, men zou ze slakken kunnen noemen, verwijderd en vervolgens het tin door een buis gevoerd naar een vorm, die veel op een schuitje gelijkt. Hierin stolt het metaal. Men heeft dan een schuitje tin gekregen, dat

ongeveer een halve pikol of bijna 31 K.G. zwaar is en in dezen vorm in den handel wordt gebracht.

De smelters ontvangen een heel hoog loon, doch geloof maar, dat het zuur verdiend wordt. De arme kerels hebben bijna geen kleeren aan het lijf. Een breeden hoed dragen ze op het hoofd, terwijl ze handen en voeten met natte doeken zooveel mogelijk voor den invloed der groote hitte beschermen. Gedurende het werk spreken ze geen woord. Om het half uur lossen ze elkander af, want langer is het niet vol te houden. Dan gaan de Chineezen rusten, denk je? Neen, hoor, ze schuiven kalm eenige balletjes opium.

Als de schuitjes tin gemerkt zijn met het woord „Bangka", waarvoor een groote stempel wordt gebruikt, levert men ze aan het gouvernement af voor een bepaalden prijs.

Over de Chineezen wil ik je nog een enkele bijzonderheid vertellen, doch het meeste zal ik maar bewaren, tot ik weer thuis zit.

De directeur van de mijn stelde ons in de gelegenheid, een kijkje te nemen in het huis, waarin de Chineezen bij elkander wonen, het zoogenaamde kongsi-huis. Een aantal Chineezen, die samen in één huis wonen en één huishouding vormen, wordt een kongsi genoemd. In een groot vertrek stond de lange tafel en veel stoelen met houten zittingen waren er om heen geplaatst. De wanden waren beplakt met gekleurde papieren, waarop Chineesche spreuken waren gedrukt. Naast de eet- en conversatiezalen bevonden zich lange loodsen, in kleine afdeelingen verdeeld, de slaapkamers der werklieden.

Alle werkzaamheden worden door mannen verricht! Sommigen zorgen voor de huishouding, de meesten evenwel werken in de mijnen. Toen wij het kongsi-huis betraden, was het zoo goed als leeg. Vijf malen per dag weerklinkt het doffe geluid van de tongtong, een uitgehold stuk hout, waarop geslagen wordt. Dan stroomen de werklieden naar de eetzaal, waar ze zich te goed doen aan rijst, groenten, visch en soms aan varkensvleesch. Groote hoeveelheden kunnen ze daarvan verorberen. Bij de maaltijden gebruiken ze natuurlijk een kopje thee.

Nadat we alles goed hadden gezien en den vriendelijken mijn-

directeur hartelijk hadden bedankt voor zijn gastvrijheid, werd de terugtocht naar Muntok ondernomen. Al bengelende in onze tandoe kwamen we nog vóór zonsondergang in de stad, waar we ons vergastten aan een heerlijk maal.

's Avonds voelde ik evenwel telkens nog de eigenaardige beweging en was het, alsof ik nog gedragen werd."

Den volgenden morgen reeds vroeg kon de heer Schippers naar Palembang vertrekken met een kleine boot, die levensmiddelen naar Muntok had gebracht. De zaken vlotten ook hier naar wensch. Vroeger, dan hij gedacht had, kon hij met een boot van de „Paket" naar huis terugkeeren. Wat was mevrouw blij, dat haar man behouden terug was en welke verrassing was het voor de kinderen, toen ze, uit school komende, bemerkten, dat vader weer thuis was. 's Avonds zat het familiegroepje als naar gewoonte in de veranda en vertelde vader het een en ander over zijn reis.

„Is Palembang een mooie stad?" vroeg Piet.

„Neen jongen, mooi is de stad niet, maar wel groot en . . . . vreemd. Verbeeld je, ze strekt zich bijna drie uren gaans langs de rivier uit en is ternauwernood een kwartier breed.

Maar laat ik beginnen bij mijn vertrek uit Muntok. De reis werd zeer vlug afgelegd, allereerst, omdat de boot niet zwaar geladen was; verder, daar ze behoorde tot de beste stoomers, maar vooral, omdat de vloed ons begunstigde.

De Moesi, de breede rivier, waaraan Palembang ligt, is een getijderivier, d. w. z., ze ondervindt den invloed van de getijden. Bij vloed stroomt het zeewater de rivier op en wordt de waterstand natuurlijk zeer hoog. Als het getij verkeert, stroomt het water met alle kracht naar zee, veel vuile stoffen medenemende. De kapitein vertelde me, dat de mond van de Moesi bij ebbe een lastig vaarwater is door de talrijke zandbanken, die veel omzichtigheid vereischen. Nu is het verschil tusschen eb en vloed 2 tot 5 Meter en daar we, zooals ik reeds zei, met het hooge getijde naar binnen stoomden, ging het „full speed" vooruit en waren we binnen den tijd van zes uren te Palembang aangekomen.

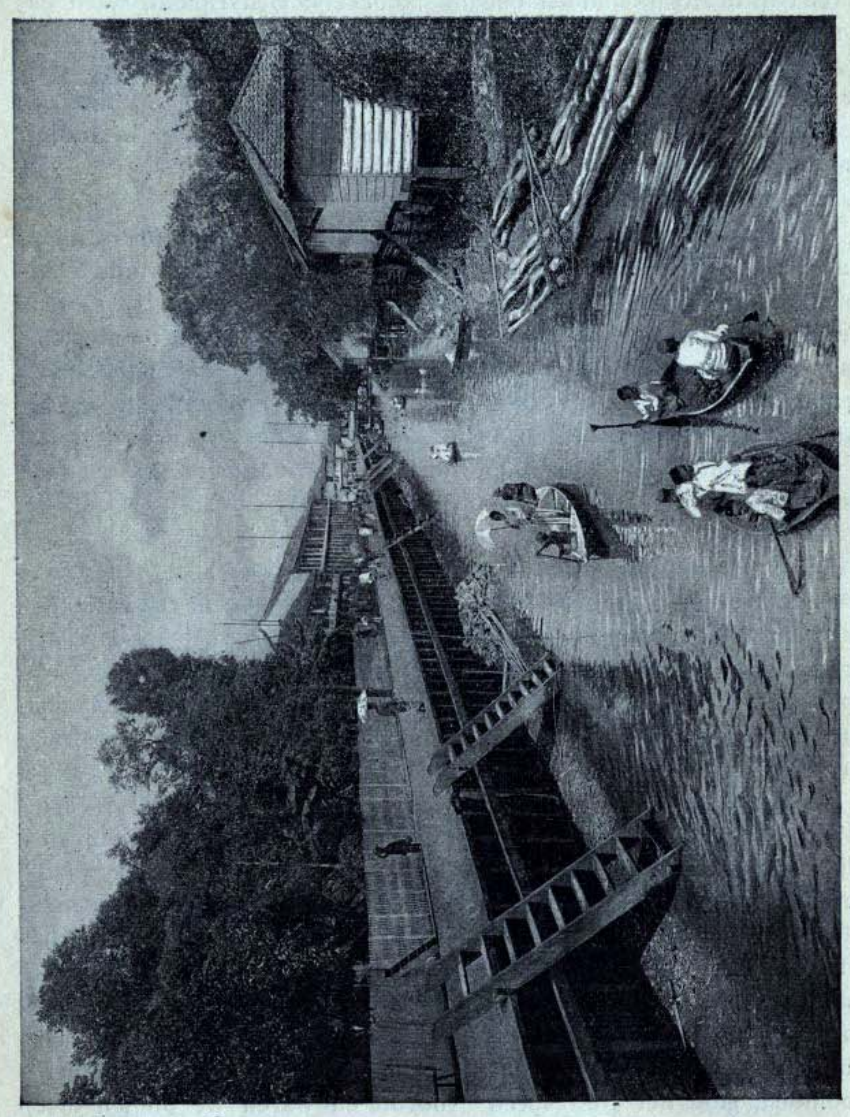

Riviergezicht in Palembang.

Onderweg viel er al heel weinig te zien; aan weerszijden strekten zich eindelooze moerassen uit, die nu evenwel geheel onder water stonden. De rizophoren begeleidden als een reusachtige schildwachtketen de oevers, waarlangs slechts enkele paalwoningen van eenvoudige inlanders waren gebouwd. Slechts op één plaats was iets meer te zien. Aan eenige hooge schoorsteenen bemerkten we, dat we bij een fabrieksplaatsje waren gekomen. Een der bootslieden vertelde me, dat het in de laatste jaren van veel beteekenis was geworden door de petroleum, die men in de nabijheid vindt. Zooals je weet, wordt petroleum langzamerhand een hoofdprodukt van Indië. Op zeer veel plaatsen, zoowel op Java als in de Buitenbezittingen, zijn groote ondernemingen ontstaan en telkens ontdekt men nieuwe bronnen.

Eindelijk hadden we Palembang bereikt en de aanblik van de stad was in één woord eenig! Stel je voor een rivier van ruim 400 Meter breed, bijna geheel bedekt met vaartuigen van allerlei soort. Niet alleen zag ik groote Europeesche booten, maar ook de Chineesche jonken ontbraken niet, evenmin als visschersvaartuigen. Honderden kleine bootjes, hier bidars genaamd, schoven met verbazingwekkende snelheid door het water.

Nu zal ik je eens zeggen, waarom Palembang een vreemde stad is. Je hebt wel eens gelezen van de drijvende tuinen in China, hé? Welnu, hier heb je drijvende straten! Ja, heusch, kijk maar niet zoo ongeloovig. Geheele straten bestaan uit huizen, op vlotten gebouwd. Niet zelden bestaat zoo'n huis uit twee gedeelten, een toko en het woonhuis!"

„Maar hoe moeten de menschen daar komen, om iets te koopen?" vroeg Piet.

„Ja, natuurlijk, met zoo'n klein bootje," antwoordde vader. „Die vlothuizen of rakits zijn dikwijls onderling door smalle vondertjes verbonden, waarover de menschen zich zeer vlug weten te bewegen, hoe glibberig ze soms ook zijn. Eb en vloed zijn te Palembang duidelijk merkbaar, zoodat de huizen beurtelings rijzen en dalen. Een enkele maal wordt wel eens zoo'n huis met den vloed medegevoerd, doordat de rotankabel, waarmede het is

vastgebonden, breekt. Dat is wel eens midden in den nacht gebeurd, zonder dat de menschen het bemerkten. Toen ze ontwaakten, bevonden ze zich in een moerassige wildernis en het kostte heel wat moeite, om het huis weder naar de oude plaats terug te brengen.

„Maar vader, is er dan geen bouwterrein genoeg, om alle huizen op den vasten wal te bouwen?" vroeg Willem.

„Wel zeker, jongen, er is bouwgrond in overvloed, al breidt de

Voor de pasar te Palembang.

stad zich ook van jaar tot jaar uit. Weet je, wat ik heb hooren vertellen? De vroegere vorsten van Palembang vertrouwden de Chineezen en andere Oosterlingen niet goed, die in steeds grooter aantal zich in de stad kwamen vestigen, om zaken te doen, en om het volkje nu goed in het oog te kunnen houden, mocht het slechts wonen in huizen, op vlotten gebouwd. Ontstond er nu oproer,

dan kostte het weinig moeite, om de drijvende huizen te verwijderen, of ze van het fort af in brand te schieten.

Thans is Palembang reeds lang onder ons rechtstreeksch gezag, maar toch volgt men de oude gewoonte nog steeds. De stad deed me telkens denken aan Venetië. Ook te Palembang zijn de huisjes op eilanden gebouwd, die onderling door bruggen zijn verbonden, maar niet zulke mooie, als in de echte gondelstad.

Drijvende warong te Palembang.

De Palembangers zijn met het water vertrouwd, hoor! Wat een levendig, bedrijvig tooneel bood de rivier aan. Honderden vaartuigen bewogen zich in allerlei richtingen over het water. In vele er van zat slechts één man, met één roeispaan, die hij beurtelings rechts of links door het water streek. Andere bidars waren grooter en bevatten een beschermende kap tegen de felle zonnestralen. Het voorste gedeelte, de zitplaats der inlandsche roeiers, was onbe-

schut dan volgde een overdekt gedeelte voor de passagiers, terwijl de stuurman op den hoogen achtersteven aan het roer gezeten was. De kleine bootjes waren meest beladen met allerlei zaken: groenten, vruchten, visch enz., die bij de huizen te koop werden aangeboden. Het vervoer heeft dus bijna uitsluitend te water plaats.

's Avonds leverde de rivier een schilderachtig gezicht; toen gingen de menschen na den drukken dag op het koele water spelevaren. Elke boot was voorzien van een of meer lichten. 't Was, of ik in een sprookjeswereld was aangeland. Ik kon haast niet van de rivier scheiden, doch eindelijk zocht ik mijn hôtel op: „De vroolijke garnaal".

„Wat zegt u daar, vader?" vroeg Piet.

„Ja jongen, heusch, zoo wordt het hôtel in de wandeling genoemd."

Dan kreeg u zeker veel garnalen en werd er nog al pleizier gemaakt," vervolgde Willem lachende.

„Zeker, garnalen kan je er in overvloed krijgen, doch ik denk, dat de naam verband houdt met de visscherij, die er een belangrijk middel van bestaan is. Nu zou ik je nog veel kunnen vertellen van verschillende zaken, de Chineesche wijk, een pasar, de moskee, het fort, het residentiehuis enz., maar alles komt geheel overeen, met wat we op andere plaatsen reeds zagen.

Ik zal je nu eerst maar eens laten zien, wat ik voor je heb meegebracht. De Palembangers zijn in vele opzichten een kranig volk; de toko's zijn ruim voorzien van allerhande voorwerpen, van hout, ivoor, goud en zilver gemaakt. Onder de bevolking treft men zeer bekwame ivoorwerkers, meubelmakers, houtsnijders, goud- en zilversmeden aan."

Allereerst kwam het cadeau voor moeder uit den koffer, een sierlijk kleedje, met gouddraad doorweven, een produkt der Palembangsche nijverheid. Marie kreeg een fraaie verlakte doos voor zakdoeken.

„De lakwerken van de stad zijn wereldberoemd," zei vader, „en behoeven niet onder te doen voor de fijnste soorten in China en Japan."

Wat was het kind blij! En ook de jongens waren in hun schik, toen voor ieder een fraaie spaarpot voor den dag kwam.

„En nu nog een enkel woord over de omstreken van de stad. Door de uitstekende wegen is Palembang een echt centrum geworden. Tal van waren als goud, zilver, harsen, ivoor, hout enz. worden naar de stad vervoerd en daar verhandeld. In de nabijheid treft men groote bosschen aan met het harde, duurzame temboesoe-hout, dat in vele opzichten met het djati-hout overeen komt.

En dan mag ik niet vergeten de vele plantages, vooral langs de Moesi, waaronder de kapok-plantages wel de eerste plaats bekleedn.

Ik heb je immers al eens iets van de kapok verteld en je een vrucht laten zien? Welnu, Palembang is tegenwoordig de belangrijkste kapokmarkt van Indië. Practisch, als de menschen zijn, hebben ze, zoowel op Sumatra als in enkele streken van Java, kapokboomen voor de telegraaf gebruikt, zoodat men te Palembang spreekt van „levende telegraafpalen".

En nu, basta, hoor! Ik ben moe van het praten en jullie wellicht van het luisteren.

Morgen is er weer een dag."

XVI. ATJEH.

De familie Schippers woonde nu reeds eenige jaren te Batavia en was met het Indische leven geheel vertrouwd geraakt. Haar woning stond als zeer gastvrij bekend. Ze had zich in den betrekkelijk korten tijd veel vrienden verworven, die dikwijls in den avond een bezoek brachten. Dan was de heerlijke veranda niet zelden gevuld met een talrijk gezelschap en onder gezelligen kout vlogen de uren voorbij.

Tot de trouwe bezoekers behoorde ook majoor Willemstein, die te Batavia in garnizoen lag. Het militaire leven had hem reeds in zijn jeugd toegelachen, zoodat zijn ouders er in toestemden, dat hij voor officier zou studeeren. Pas had hij de militaire akademie te Breda verlaten, of hij kreeg al spoedig het bevel, om met een detachement soldaten naar Oost-Indië te vertrekken. Zwaar viel hem het afscheid van zijn reeds bejaarde ouders, maar.... over

een paar jaren hoopte hij hen weder in welstand aan te treffen en in dien tijd zou hij gelegenheid hebben, daden van moed en dapperheid te bedrijven.

Hij verlangde er naar, met den vijand kennis te maken. Nu, lang zou hij niet behoeven te wachten, want spoedig na zijn aankomst te Batavia, werd Kota-Radja hem als garnizoensplaats aangewezen. Een paar dagen later was hij reeds met een afdeeling militairen op weg naar de plaats zijner bestemming.

Thans was hij al vele jaren in dienst bij het Indische leger en opgeklommen tot den rang van majoor.

Wat had hij al wat meegemaakt! Aan tal van expeditiën had hij deelgenomen, doch de meeste jaren was hij in Atjeh geweest.

Meermalen had hij voor heete vuren gestaan, doch met de grootste koelbloedigheid zag hij steeds het gevaar onder de oogen en hoe hachelijk soms de toestand was, nooit verloor hij zijn kalmte. In de ure des gevaars ging hij steeds met de grootste dapperheid zijn soldaten voor!

Dat de diensten, door hem bewezen, ook waren gewaardeerd, bleek wel het duidelijkst uit de Militaire Willemsorde, die zijn borst versierde en waarop majoor Willemstein niet weinig trotsch was.

Heerlijk kon hij vertellen over de tochten, die hij had meegemaakt. Was het wonder, dat de beide jongens, als ze wisten, dat hij 's avonds zou komen, zich haastten met hun huiswerk, ja, een enkele maal zelfs er de hand mee lichtten, en vader vriendelijk vroegen, om ook een uurtje van de partij te mogen zijn?

O, als de majoor dan weer op zijn praatstoel zat en op boeiende wijze aan 't vertellen was, dan ontging hun geen woord. Ze hingen aan zijn lippen, ze deelden in de gevaren van den tocht, in gedachten werden ze ook overvallen door een troep razende en tierende Atjehers, hoorden ze het gekletter van klewang en bajonet; elk moment doorleefden ze mee.

„Ja," zoo zei hij meermalen, „iemand, die niet in Atjeh geweest is, die land en volk niet kent, kan zich onmogelijk voorstellen, met welke gevaren de oorlog daar gepaard ging.

In de eerste plaats is het klimaat voor den militair te velde niet

prettig. De hevige regens maken je in een oogenblik, als je geen beschutting hebt, druipnat! Heinde en ver zetten ze soms het land onder water, vormen eindelooze moerassen en als je daar met alle geweld door moet, is het geen pleizier-reisje. Ik zal nog maar zwijgen van de vele maagdelijke bosschen, de ravijnen, de grotten en holen, waar we den weg niet kenden en we dikwijls moesten afgaan op gidsen, die niet altijd te vertrouwen waren en je wel eens brachten, waar je juist niet moest wezen.

Atjehsch krijger.

Hevige ziekten vroegen ook voortdurend tal van slachtoffers, maar 't ergste was nog wel de bevolking, die we te bevechten hadden. Beschaafde oorlogsmanieren kennen ze niet. Wee den ongelukkige, die in hun handen viel. Onherroepelijk was hij verloren. Wreedaardig werd hij soms gemarteld en men liet hem een langzamen folterdood sterven. Steeds moest men op zijn hoede zijn voor de Atjehers, die altijd op de loer lagen, om hun slag te slaan."

„Maar waarom liet men de menschen niet met rust, waarom moesten wij hen beoorlogen," waagde mevrouw Schippers in het midden te brengen.

„Mevrouw, laat mij u in 't kort de geschiedenis even vertellen.

Atjeh was vroeger een zeer machtig rijk. Zijn vloten voerden een bemanning, die voor geen enkelen vijand in moed en dapperheid behoefde onder te doen. Onze betrekkingen met den sultan in Atjeh dagteekenen reeds uit oude tijden en waren slechts zelden van vriendschappelijken aard en geen wonder. De Atjehers toch zijn steeds groote liefhebbers geweest van zeeschuimerij. Met gewapende sloepen zwalkten ze rond, om te zien, of ze een of ander vaartuig konden overvallen. De bemanning werd in den regel over de kling gejaagd en de lading als buit medegevoerd. De zeerooverij mochten de Nederlanders, met het oog op hun rijke koloniën in de tropen, niet toelaten. Meer dan eens heeft men getracht, om de Atjehers op vriendelijke wijze tot rede te brengen, doch het baatte niet. Daarom moest krachtiger worden gehandeld. In 1884 nog kwamen we in moeielijkheden met Engeland, omdat een der Atjehsche vorsten de bemanning van de „Nisero", een Engelsch vaartuig, gevangen hield. Hij eischte een zeer hoogen losprijs en we moesten wel betalen, want hij dreigde, de gevangenen te zullen ombrengen. Wat een onaangenaamheden zou ons dat bezorgd hebben met het machtige Engeland.

Bovendien kwamen de Atjehers soms met hun schepen bij Nias en andere eilanden en voerden de niets kwaads vermoedende bevolking als slaven weg. Aan al die misdaden moest voor goed paal en perk gesteld worden, vindt u ook niet, mevrouw?"

Nu, deze was het thans met den heer Willemstein eens.

„Een verdrag met Engeland bond ons evenwel de handen. We waren n.l. hierdoor verplicht, de zeerooverij tegen te gaan, doch we mochten ons gebied op Sumatra niet uitbreiden. We moesten de zelfstandigheid van het rijk van onzen vijand eerbiedigen!

Gelukkig evenwel is dat verdrag in 1871 vervangen door een ander, waarbij we aan Engeland onze laatste bezittingen op de Westkust van Afrika afstonden, maar waardoor ook de bepaling, die ons aan handen en voeten bond, verviel.

En thans zouden we met de Atjehers afrekenen.

Spoedig daarna brak de oorlog uit!

Duizenden menschenlevens zijn door dezen krijg te betreuren, millioenen en millioenen heeft hij gekost.

De eene generaal trachtte door zachtheid het volk te winnen, een ander meende door geweld het best zijn doel te bereiken, maar het duurde jaren, voor de bevolking zich aan ons gezag onderwierp.

De hoofdstad Kota Radja werd wel spoedig veroverd, maar daarmee was de oorlog niet uit; integendeel, toen begonnen de moeilijkheden pas. Van uit de dichte bosschen en bijna ontoegankelijke wildernissen, trachtte de vijand ons steeds te overvallen. Een open gevecht vermeed hij, maar hij overviel ons uit hinderlagen en aangevoerd door priesters bracht hij ons meermalen groote verliezen toe. Als katten slopen de Atjehers nader en wee den schildwacht, die niet flink oppaste; zoodra ze hun kans schoon zagen, sprongen ze op den militair toe en doodden hem met hun scherpe klewangs, nog voor de man alarm had kunnen slaan. Zoo'n wijze van oorlogvoeren was voor onze troepen zeer afmattend. Onze soldaten wisten zeer goed, dat ze onherroepelijk verloren waren, als ze in handen van den vijand vielen. Daarom vochten ze als leeuwen en in de ure des gevaars wisten ze van vluchten noch overgeven. Maar ook de vijanden vochten met ware doodsverachting in het onwankelbaar geloof aan een heerlijke toekomst in het Mohammedaansch paradijs, indien ze in den heiligen oorlog sneuvelden. Aan generaal van Heutz de eer, dat hij dezen oorlog, die ons land millioenen gekost heeft en wat erger is, waarin zoovele jonge, veelbelovende mannen hun leven lieten, tot een einde heeft gebracht. Wij kunnen eindelijk zeggen, dat Atjeh aan ons gezag onderworpen en tot rust gebracht is.

Er was evenwel nog een andere vijand, die veel offers vroeg, n.l. een verschrikkelijke ziekte, de beri-beri. Bij honderdtallen werden de arme kerels, die door de kwaal waren aangetast, naar Fort de Kock gezonden, om daar in de koele berglucht genezing te vinden.

't Is een vreemde ziekte; ze gaat gepaard met opzwelling der beenen en voeten, met hevige benauwdheden, ja soms verlamming. De soldaten, die er door werden aangetast, verloren dikwijls in zeer weinig tijds hun krachten en niet zelden duurde het maanden en

maanden, voor dat er eenige beterschap was te bespeuren. Hen zoo spoedig mogelijk naar eene andere plaats over te brengen was het beste, wat men kon doen. Daardoor zijn velen van een anders wissen dood gered. Ons dapper leger is meermalen door dien vijand

Atjehsch woonhuis.

geteisterd; soms maakte deze vrij wat meer slachtoffers, dan het kruit en lood der Atjehers.

De Willemstoren op het eilandje Poela Bras zal de herinnering aan den treurigen Atjeh-oorlog levendig houden.

Op een heuvel, die ruim 120 Meter hoog is, heeft men een vuurtoren gemetseld van ruim 36 Meter. De onderste 30 Meter zijn wit en het bovenste deel is rood geschilderd. De toren, die

zich dus bijna 160 Meter boven de oppervlakte der zee uitstrekt, is een bouwstuk, dat onzen ingenieurs alle eer aandoet. Reeds in 1875 is het witte licht ontstoken, dat den zeeman een baken is op zijn weg langs deze kusten en als monument voor den moed, de dapperheid en de volharding van het Indische leger en de marine, draagt deze toren het volgende opschrift:

Gesticht in oorlogstijd — den vrede gewijd; —
tevens een blijvende eerzuil voor al de dapperen en braven,
die, ter bereiking van dit doel des vredes,
hun bloed en leven ten offer gaven.

De Sabangbaai op Poeloe Weh.

En dan mogen we niet vergeten het eiland Poeloe Weh met de Sabangbaai. De havenwerken en de kolenstations zijn een zegen voor veel stoomschepen, die hier veilig kunnen binnenloopen, om zich van het noodige te voorzien. Door haar gunstige ligging in de druk bevaren straat van Malakka zal de Sabangbaai wellicht een der belangrijkste havens van Azië worden."

„Atjeh is een schoon land en nu de vrede duurzaam tot stand is gekomen, wordt het misschien wel een der belangrijkste deelen van Indië. Goede wegen zijn overal aangelegd, stoomtrams verbinden de voornaamste plaatsen en de bewoners leggen zich met

ijver op den landbouw toe. Men verbouwt er rijst, suikerriet en zoowel aan de West- als aan de Oostkust wordt veel peper verkregen. Ons Indië levert drie vierde van de geheele wereldproduktie en daarvan komt een groot deel uit Atjeh."

„Groeit de peper aan een boom?" vroeg Willem.

„Je hebt zeker wel eens van een peperboompje gehoord," ver-

De peper.

volgde de majoor, „doch dat is geheel wat anders. Ja, men zou in Atjeh wel van peperboomen kunnen spreken, doch dan bedoelt men de dadaps, die dienen, om de peperranken te steunen."

„Ik wil je wel een paar bijzonderheden van de pepercultuur vertellen," ging majoor Willemstein voort. „De peperplant wordt gekweekt door stekken van 2 à 3 voet lengte, die men tegen dadapboomen plant, opdat ze een voldoenden steun verkrijgen.

Eén jaar nà de uitplanting maakt men de ranken van de boomen los en begraaft ze daarom heen. Uit de knoopen ontspruiten dan talrijke loten, die zich opnieuw aan den boom vasthechten en binnen enkele jaren een dicht omkleedsel vormen. Laat men de ranken maar doorgroeien, dan worden ze wel 15 Meters lang, doch, om gemakkelijker te kunnen oogsten, houdt men ze korter."

„Evenals bij de koffieplanten," liet de heer Schippers hierop volgen.

„Juist! Reeds na vier jaar kan de plant vruchten voortbrengen, doch eerst op zeven à negenjarigen leeftijd levert ze de meeste peper.

De bloemen zijn aardige katjes, die 20 à 30 vruchtjes opleveren, kleine bessen. Als deze eenigszins rood beginnen te worden, begint men met de inzameling.

Den dag, na het plukken, worden de besjes met de hand losgewreven en, op matten uitgespreid, in de zon te drogen gelegd, of bij regenachtig weer in mandjes bij een vuur geplaatst. Door het drogen wordt de peperkorrel zwart of donkerbruin.

Men kan evenwel van dezelfde plant ook witte peper verkrijgen. Verlangt men deze, dan neemt men de allerrijpste vruchten, overgiet ze met water en wrijft ze daarna tusschen de handen, zoodat de donkerkleurige opperhuid loslaat en verwijderd wordt.

„Leveren de Lampongsche districten ook niet veel peper?" vroeg de heer Schippers.

„Zeker, uit Telok-Betoeng worden ook groote hoeveelheden verscheept en ook op Banka en de Riouw-eilanden begint de cultuur zich te ontwikkelen."

Als majoor Willemstein over Atjeh vertelde, dan was hij in zijn element. Veel gebeurtenissen stonden hem nog helder voor den geest. Wat kon hij heerlijk vertellen! Als hij aanstalten maakte, om te vertrekken, vonden de jongens dat niets prettig! De tooneelen uit den oorlog waren voor hen zoo interessant, dat ze niet moe werden van 't luisteren.

Op een avond vertelde majoor Willemstein o. a. een roerende geschiedenis.

„Ik behoorde als jong officier tot een talrijke kolonne, en we rukten een kampong binnen, om daar ons bivak op te slaan. De

bevolking was in allerijl gevlucht, en had haar bezittingen achtergelaten. De soldaten doorsnuffelden alle huizen en namen veel voorwerpen van waarde mee.

Spoedig kwam een inlandsche korporaal met eenige manschappen bij den overste en brachten een krijgsgevangene, een Atjehschen knaap, wiens handen ze op den rug hadden vastgebonden. Het

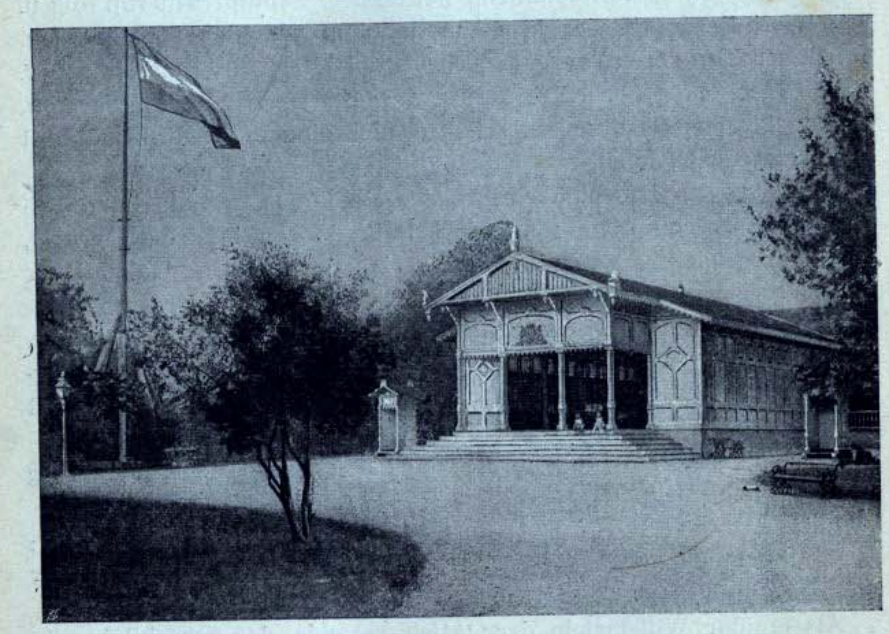

Huis van den Gouverneur van Atjeh.

was een jongen van ongeveer twaalf jaar oud, met een open gelaat. Hij zag zeer bleek en geen wonder, want hij wist niet, wat zijn lot zou zijn.

De overste gaf onmiddellijk last, hem van zijn banden te bevrijden en liet hem door een tolk ondervragen, waarom hij niet met het volk gevlucht was.

„Mijn moeder is zoo ernstig ziek en ik mocht haar niet aan

haar lot overlaten; zij is te zwak, om haar legerstede te verlaten," zoo klaagde het ventje. „Doe met mij, wat ge wilt," zeide hij, „doch zorg er voor, als 't u blieft, dat de soldaten, die ons huis plunderen, mijn lieve moeder geen kwaad doen."

Onmiddellijk kreeg ik de opdracht, de zaak te onderzoeken en de woning te doen ontruimen, terwijl de dokter me vergezelde, om naar de kranke moeder te gaan zien.

Toen we het huis hadden bereikt, was het reeds leeggeplunderd. De arme vrouw werd in een draagbaar voor zieken naar het bivak gebracht. Wat was de knaap blij, toen hij zijn moeder weer zag. Hij hurkte naast haar neer en nam haar hand in de zijne. De arme vrouw was door koorts geheel uitgeput. De dokter haalde uit de ambulancekist een medicijnkopje, vulde dat met een kinineoplossing en beduidde de zieke, dat te drinken, doch ze weigerde halsstarrig en fluisterde haar zoontje iets in 't oor. Blijkbaar was ze bang, dat ze vergiftigd zou worden.

De knaap evenwel had langzamerhand vertrouwen in ons gekregen en wat deed het ventje? Hij keek ons met zijn vriendelijk, goedig, doch bleek gelaat aan, nam het hoofd zijner moeder in zijn linkerarm, wendde haar zoo, dat ze hem moest aanzien, sprak een paar woorden tot haar en .... dronk in één teug den bitteren inhoud van het kopje op. Hij keek ons aan, als wilde hij zeggen: Ik wil u vertrouwen, of voor mijn vertrouwen sterven. Hij beduidde den dokter, het kopje nogmaals te vullen en gaf zijn moeder den inhoud te drinken, wat zij nu niet meer weigerde. We waren allen aangedaan. Ik kon van aandoening de eerste oogenblikken niet spreken en de overste? Op een boomstam gezeten, had hij het geheele tooneel gadegeslagen. De tranen biggelden den braven man over de wangen. Waarschijnlijk dacht hij aan zijn eigen vrouw en kinderen.

Ik drukte den knaap de hand. Of hij mij begreep, weet ik niet. Zijn moeder werd in onze nabijheid onder dak gebracht. Den volgenden dag was zij zonder koorts en reeds na drie dagen liep ze, op mijn arm steunende en vergezeld van haar zoontje, door het bivak. We konden weinig met elkaar spreken, maar toch .... we waren vrienden geworden. De oogen van den gelukkigen knaap,

die bijna niet van onze zijde week, straalden van dankbaarheid.

De overste had er intusschen voor gezorgd, dat alle geroofde schatten, waaronder zaken van groote waarde, terecht kwamen en aan de vrouw waren ter hand gesteld."

De geheele familie Schippers was onder den indruk van dit roerende verhaal. Terwijl majoor Willemstein zoo boeiend zat te vertellen, had mevrouw Schippers haar tranen niet kunnen bedwingen en ook de oogen van den heer Schippers en de jongens waren vochtig geworden.

XVII. DE DAJAKS EN DE BATAKS.

„Heb je 't al gehoord?" vroeg Willem op zekeren avond aan zijn broer. „De majoor komt heden avond."

„Heerlijk!" juichte Piet. Het spreekt wel van zelf, dat des namiddags de pennen over het papier vlogen en het huiswerk in een wip klaar was. Ze behoorden dan ook tot het gezelschap, toen majoor Willemstein vertelde van zijn verschillende garnizoensplaatsen.

„Ik ben," zoo zeide hij, „eerst korten tijd te Makasar geweest en heb daarna een paar jaren te Padang in garnizoen gelegen. Toen moest ik naar Bandjermasin verhuizen."

„Is dat niet een aardige plaats?" vroeg de heer Schippers.

„Och, mooi kan je de stad niet noemen, maar ze is zeer merkwaardig en wordt een belangrijke handelsstad. Ik herinner me nog goed het gemengde gezelschap, waarmee ik op een Paketboot van Soerabaja naar Bandjermasin reisde. Er waren Chineezen en Arabieren aan boord, echte kooplieden; verder Javaansche vrouwen en mannen, die in rubbertuinen gingen werken. Ook reisden eenige Europeanen van verschillende nationaliteit mede: Engelschen, Duitschers en Hollanders. De een had het over petroleum, een ander over steenkolen, een derde was rubberplanter: 't waren allen zakenmenschen. Eindelijk stoomden we den breeden mond van de Barito binnen en kwamen zonder ongelukken op de rivier.

Oppassen is daar de boodschap, want voor den mond moeten leelijke ondiepten zijn. Na een paar uur stoomens waren we aan den steiger te Bandjermasin.

Ze is langs de oevers van de zeer breede Barito gebouwd. Vele fraai afgewerkte gondels met hoog oploopenden voor- en achtersteven onderhouden het verkeer tusschen beide oevers. De huizen van het stadje zijn wegens den drassigen bodem op palen gebouwd en grenzen aan den achterkant aan de rivier. Deze was als bezaaid met prauwen van allerlei soort, die de stad met het achterland verbinden. Midden op den stroom zag ik een sleepbootje zwoegen; een eindelooze sleep van vrachtprauwen moest het naar de plaats van bestemming brengen. Ik telde er veel meer dan honderd en de meeste waren tot zinkens toe beladen. Alles moest naar de stad en daar aangekomen, was het bij de verschillende steigers een drukte van belang. Ik zag er prauwen met rijst, met vruchten, met verschillende harssoorten en andere waren. 't Was maar onophoudelijk lossen en laden. Voorzien van andere produkten keerden ze naar het binnenland terug.

Sommige prauwen zijn als woonhuizen ingericht; van andere heeft men drijvende winkels gemaakt, die met de voorbijkomende vaartuigen een levendigen handel drijven. Tusschen de grootere prauwen en gondels door schoten bij dozijnen de kleinere, niets anders dan uitgeholde boomstammen. 't Waren zeer primitieve bootjes; de roeier zat achterin. Telkens werd de boeg even opgetild boven het water en als waterspinnen zoo vlug schoten ze vooruit.

Met kleine stoombootjes kon je verrukkelijke uitstapjes doen; ik heb er meermalen van geprofiteerd. 's Avonds vooral leverde de rivier met al de kleine lichtjes een fantastisch schouwspel. De plaats deed me telkens denken aan Palembang. Ik geloof stellig, dat ze een schoone toekomst tegemoet gaat. Borneo is voor een groot deel voor ons nog „terra incognito", doch hoe langer, hoe meer leert men het kennen. De in- en uitvoer stijgen voortdurend en de steden aan den mond der groote rivieren, vooral Bandjermasin, varen er wel bij.

Tijdens mijn verblijf te Bandjermasin had ik ook meermalen gelegenheid een Dajaksch dorp te bezoeken en met de bevolking kennis te maken."

„En is dat nu zoo'n slecht volkje, die Dajaks?" vroeg Willem.

„Wel neen, jongen, maar wee den wolf, die in een slecht gerucht staat. Ik wil je wel het een en ander van dat volk vertellen.

Sedert de Dajaks onder Nederlandsch bestuur zijn gekomen, hebben ze zich in de benedenlanden in kampongs vereenigd. Vóór dien tijd waren de huizen heinde en ver verspreid en elke familie woonde op grooten afstand van haar naaste buren. In het binnenland is dit nog het geval. Daar staat elke familiewoning te midden van een wildernis, op eenigen afstand van een rivier en is door een palisadeering van ongeveer 8 Meter hoog als een bolwerk omgeven.

Zoo'n woning is op palen gebouwd en biedt ruimte aan voor vele, soms wel dertig gezinnen. Als men langs een der ladders het huis beklimt, komt men eerst in een lange gang, die over de geheele breedte der woning loopt en waar achter zich een gemeenschappelijk vertrek bevindt, de conversatiezaal der gezamenlijke familie. Uit dit vertrek leiden verschillende deuren naar even zooveel kamertjes, elk voor één gezin bestemd. Zooveel deuren dus, zooveel gezinnen.

„Dat is toch wel gezellig," meende Willem.

„Ja jongen, de Dajaks houden wel van gezelligheid, doch deze wijze van samenwonen is meer het gevolg van de noodzakelijkheid, om elkander tegen een overvallenden volksstam te kunnen helpen. Onder het huis tusschen de palen wordt het afval geworpen, waaraan tal van varkens zich vergasten. Je begrijpt, welke liefelijke geuren daardoor voortdurend naar boven stijgen, maar daar schijnt de Dajaksche neus geen last van te hebben.

Soms zijn de huizen bijna geheel ontvolkt, als n.l. de gewassen te velde staan. Dan trekken de Dajaks er op uit, bouwen kleine hutten bij hun land en wonen daar zoo lang, tot ze met den oogst terugkeeren. De zorg voor de verlaten familiewoning wordt in dien tijd overgelaten aan een grijsaard of een gebrekkige vrouw.

Een paar malen heb ik met vrienden zoo'n huis bezocht en telkens werden we vriendelijk ontvangen.

Wat een vroolijkheid heerschte er in de conversatiezaal. Gelukkig kon ik met enkele Dajaks in het Maleisch een gesprek voeren. De familie, waar we waren aangeland, scheen zich in een betrekkelijken

welstand te verheugen, te oordeelen naar hetgeen we opmerkten: groote hoeveelheden rijst, maïs en boschproducten; verder tal van groote bakken van boomschors gemaakt, bestemd voor het bewaren van den voorraad en tal van sierlijk gevlochten mandjes.

De Dajaks hebben het in sommige takken van industrie zeer ver gebracht. In het mandenvlechten zijn ze heele meesters en ook het bewerken van ijzer is hun uitstekend toevertrouwd, al gebruiken ze zeer primitieve werktuigen. Tal van vischnetten aan den wand

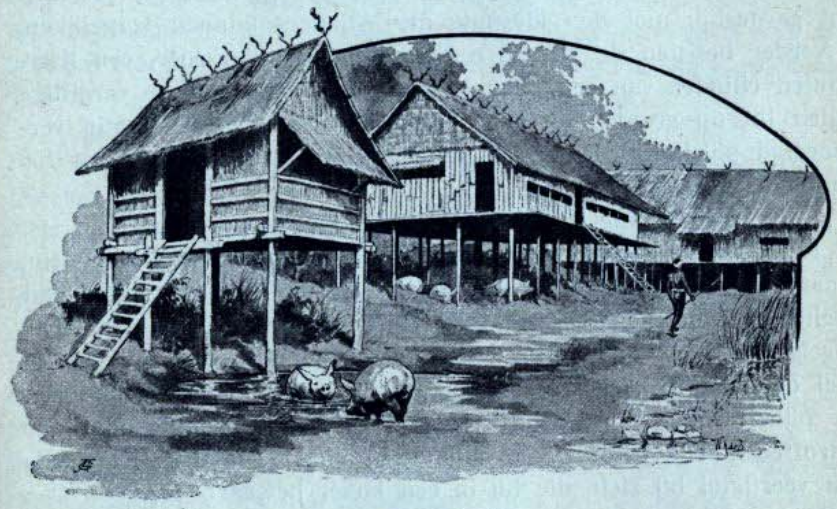

Dajaksch huis.

bewezen ons, dat de Dajaks ook meer dan eens het schubbig watervolkje gaan verschalken."

„Was u niet angstig, toen u daar te midden van die menschen was?" vroeg mevrouw Schippers.

„In het geheel niet, mevrouw; de menschen staan nu eenmaal als ruw en onbeschaafd bekend. Ieder, die met hen in aanraking komt, spreekt er echter geheel anders over.

Vroeger hebben onze troepen nog al eens tegen de Dajaks moeten opereeren. Deze toonden zich dan, evenals de Atjehers, geduchte

vijanden en menig soldaat, die nog geen kruitdamp geroken had, was de eerste oogenblikken, als hij voor een bende in oorlogstenue uitgeruste Dajaks stond, geheel van de wijs.

Eerst zal ik je nu iets van de wapenen van een Dajak vertellen. Het geduchtste wapen is wel de mandau, of koppensneller, die met de greep ongeveer 6 à 7 dM. lang is. Ze is te lang, om een mes, te kort, om een zwaard genoemd te worden. In een gevecht van man tegen man weet hij dit blanke wapen handig te gebruiken en menig Nederlandsch soldaat is daardoor gevallen. We zouden het gevoeglijk met den klewang der Atjehers kunnen vergelijken.

Verder bezitten de Dajaks een zoogenaamd blaasroer, een ijzerhouten cilinder van een paar Meter lengte, waardoor ze vergiftige pijlen tot op grooten afstand kunnen blazen. Een doelmatig vervaardigd pijltje wordt zonder buitengewone inspanning tot op 150 pas geblazen."

„Dat begrijp ik niet," zeide de heer Schippers.

„Neen, wij zouden het niet kunnen," vervolgde majoor Willemstein, maar vergeet niet, dat de Dajaks zich reeds in hun prille jeugd beginnen te oefenen. Dag in, dag uit, blazen zij kleibolletjes naar vogels, visschen of bloemen en.... door oefening, door verbazend veel oefening mag ik wel zeggen, wordt hier de kunst verkregen. De pijlen worden in oorlogstijd vergiftigd, en ieder, die daardoor getroffen wordt, is onherroepelijk verloren. De Dajak heeft steeds een veertigtal bij zich, die hij in een koker bewaart.

Verder behoort tot de uitrusting van een Dajak het schild, waarvan de voorkant meestal met zeer fraaie figuren besneden is. Ofschoon het uit licht hout is vervaardigd, kan het toch mandau- en sabelhouwen uitstekend afweren. In oorlogstijd versiert een Dajak zijn hoofddeksel met groote veeren.

't Zijn geduchte strijders, evenals de Atjehers, uitstekend berekend voor den guerilla-oorlog. In kleine troepjes trekken ze er op uit, om den vijand afbreuk te doen. Wee de schildwachten, die soms door slaap overmand, hun plicht vergeten. De loerende Dajaks hebben pas deze achteloosheid ontdekt, of in een ommezien springen ze toe en maken de schildwachten en de andere soldaten, die zich

onder hun hoede neervlijden, onmeedoogend met de mandau af."

„Zijn de Dajaks nog zulke koppensnellers?" vroeg de heer Schippers.

„In het binnenland worden nog wel sneltochten ondernomen, doch gelukkig vermindert door onze bemoeiingen langzamerhand dit barbaarsch gebruik. 't Is in één woord ook verschrikkelijk, niet waar?"

„Zijn de menschen dan zoo wreed?" vroeg de heer Schippers.

„Och neen," zei majoor Willemstein, „wreed zijn ze in 't geheel niet, doch het snellen houdt verband met hun bijgeloof. Ieder Dajak houdt er een of meer geesten op na en nu meenen ze, naar ik hoorde vertellen, dat ze ook de bescherming verkrijgen van de geesten van een slachtoffer, dat zij om het leven hebben gebracht!

Weet je, hoe het op zoo'n sneltocht toegaat?"

„Neen."

„Welnu, dan zal ik daar ook een en ander van vertellen. Een troepje Dajaks, van drie tot acht personen sterk, vereenigen zich en brengen alles voor den tocht in orde: wapenen en levensmiddelen. Vervolgens wachten ze op een gunstig voorteeken en... dan gaat het er op los. Met stille trom verlaten ze hun woning en trekken soms eenige dagreizen ver, stellen zich in de nabijheid van een bewoonde streek in hinderlaag en wachten. Wee den mensch, die in hun nabijheid komt. Onverwacht springt een Dajak te voorschijn, grijpt met de linkerhand het hoofdhaar van het slachtoffer vast en in een minimum van tijd heeft hij met zijn vlijmscherpe mandau het hoofd van den romp gescheiden. Worden de belagers ontdekt, dan kiezen ze ijlings het hazenpad, anders wachten ze op een volgend slachtoffer.

Zoo keeren de mannen eindelijk met eenige koppen naar hun woning terug, waar ze met gejuich worden begroet. Staken worden in den grond gezet en de hoofden als overwinningsteeken er op geplaatst. De geheele bevolking van den stam schaart zich in het rond en danst ter eere der helden.

De Dajaks zijn natuurlijk erg bijgeloovig," vervolgde de majoor. „Een paar staaltjes zal ik u daarvan vertellen.

Als ze op de jacht of ter vischvangst zullen gaan, werpen ze eerst een lans met kracht in de hoogte; ze begeven zich dan in de richting, door de punt van de lans na den val aangegeven.

Dajak in koppensnellers-costuum.

Wil een Dajak weten, of hetgeen hij gaat ondernemen, met goeden uitslag zal bekroond worden, zoo raadpleegt hij het lot. Niet zelden gebruikt hij daarvoor twee duiten, waarvan de een glad geschuurd en de andere zwart gemaakt is. Deze werpt hij in een bakje met troebel water en gaat dan zoolang met de hand visschen, tot hij drie maal achtereen hetzelfde geldstuk uit het water ophaalt. Komt de gladde duit te voorschijn, dan beteekent dit voorspoed; de andere wijst natuurlijk het tegengestelde aan.

Ducht men een vijandelijken inval, dan wordt op den grond een grooten kring getrokken en daar binnenin een brandend stuk hout gelegd. Van den kant, waar het hout het hevigst gloeit en brandt, heeft men den vijand te verwachten.

In veel Dajaksche huizen treft men een aantal potten aan van donkerkleurig aardewerk, versierd met gedrochtelijke figuren. Ze vertegenwoordigen dikwijls een groote waarde, niet, omdat het kunstwerken zijn, maar.... de Dajaks meenen stellig, dat deze potten tooverkracht bezitten. Zij verzekeren den bezitter welslagen in den handel, een rijken oogst, voorspoed op de jacht en de vischvangst. Zij wenden ziekten af en verdrijven alle booze geesten uit zijn nabijheid. Het water, dat in de potten gestaan heeft, bezit volgens de Dajaks een wonderdadige kracht."

„Ze zullen nog al eens bedrogen uitkomen," bracht de heer Schippers in het midden.

„Ja, meer dan eens, doch hun geloof blijft niettemin onwankelbaar," vervolgde de majoor.

„Ik zou je nog veel over de Dajaks kunnen vertellen, over hun gevechten met den orang-oetang, over hun gewoonte, om de ooren te belasten met zware ringen en looden voorwerpen, waardoor de lellen somtijds tot aan de schouders hangen enz., maar dat zullen we maar uitstellen tot een volgende maal. Alleen over één zaak wil ik nog iets zeggen.

Veel Dajaks laten zich nog tatoeëeren, maar 't is anders een pijnlijke operatie Weet je, hoe het geschiedt? Nu, een enkel woord dan daarover. Het tatoeëeren geschiedt met een krom en spits werktuig, „pantoek" genaamd. Hiermede worden kleine wondjes geprikt

van 2 à 3 mM. diepte, die den omtrek van de figuur uitmaken, welke gevormd zal worden. Na het inprikken worden de wondjes met warm water gewasschen, daarna met een scherp zuur, niet zelden citroenzuur, ingewreven en eindelijk wordt er een indigo-oplossing opgesmeerd.

Hevige pijnen veroorzaken de verschillende bewerkingen den lijder, doch de Dajaks denken: Wie mooi wil zijn, moet er pijn voor over hebben. Maar velen hebben aan één proef meer dan genoeg en wenschen geen herhaling."

„Ik verwar de Dajaks nog al dikwijls met de Bataks," zei de heer Schippers.

„Nu, de namen klinken bijna gelijk en ook komen de twee rassen in veel opzichten met elkaar overeen. Toevallig ben ik met de Bataks, die niet op Borneo, maar op Sumatra wonen, ook nog al bekend, want, toen ik te Padang woonde, hebben we eens een uitstapje door de Bovenlanden gemaakt. Bij die gelegenheid hebben we eerst een bezoek gebracht aan de bekende Ombilin-kolenvelden, die we per spoor konden bereiken. Groote hoeveelheden zwarte diamant van uitstekende kwaliteit worden hier uit den bodem gehaald en naar Padang vervoerd, vanwaar ze naar verschillende streken, o. a. Sabang, worden verscheept.

Verder bezochten we de voornaamste plaatsen uit de Bovenlanden, het heerlijke Fort de Kock, Padang-Pandjang, en daarna hebben we ook kennis gemaakt met een paar kampongs der Bataks. Eenige van die menschen hebben ons zelfs vergezeld op een olifantenjacht."

„Och, vertel u ons daar eens iets van," vroeg Piet, terwijl zijn oogen schitterden.

„Ja, dat is natuurlijk net weer iets voor jou," zei de majoor lachende, „maar geloof kereltje, dat we op die jachtpartij heel wat angsten hebben uitgestaan.

We maakten op onze reis te Fort de Kock kennis met een bekend olifantenjager. Deze vertelde ons veel van zijn jachtavonturen in kleuren en geuren. Hij had een kudde olifanten ontdekt, die in verschillende ladangs of droge rijstvelden groote verwoestingen hadden aangericht; zelfs waren enkele telegraafpalen door hen

onder den voet geloopen. 't Is net," vervolgde hij, „alsof het snuggere dier begrijpt, dat zijn heerschappij in deze streken ten einde loopt en nu koelt het zijn wraak op de telegraafpalen."

We werden uitgenoodigd, om aan een jachtpartij deel te nemen. Nu, bang waren we niet, het was een kolfje naar onze hand.

Bataksche familiegroep.

't Was evenwel een moeilijke tocht. Soms moesten we ons een weg banen door allerlei dicht struikgewas, dan weer kropen we man achter man langs een uiterst smal voetpaadje, of moesten we tot de knieën door een moeras waden. Eindelijk kwamen we op een open plek in het woud en uit de omvergeworpen boomen en afgerukte takken met nog

versche bladeren maakten we op, dat de dikhuiden in de nabijheid waren.

De grootste stilte werd in acht genomen; behoedzaamheid was zeer noodig. De ons vergezellende Bataks bleven achter en alles, wat we niet noodig hadden, legden we tijdelijk af. Voetje voor voetje kropen we door het dichte kreupelhout, dat bijna ondoordringbaar was. Dorre takken moesten we vermijden, geen enkel geluid mocht de dieren verschrikken en doen vluchten.

Plotseling hoorden we een ontzettend geluid door de doodsche stilte, alsof op een reuzentrompet geblazen werd. 't Was, of mijn hart stil stond. De olifantenjager keek ons lachende aan, als wilde hij zeggen: „Zinkt de moed je nu al in de schoenen?" Wij volgden hem en naderden tot op weinig passen de niets vermoedende kudde olifanten.

Op een wenk van onzen leidsman legden we aan en.... daar knalden een tiental schoten.

De verschrikte dieren sprongen onmiddellijk op en zetten het naar alle zijden op een loopen. Neen, dat oogenblik zal ik nooit vergeten! Onbesuisd holden die kolossen voort, alles onderste boven werpende; boomen met dikke stammen vielen als rietstengels en daarbij de woedende en tegelijk angstige geluiden der dieren! Ik wil u wel verzekeren, dat ik me lang niet op mijn gemak gevoelde. Gevaarlijk is zoo'n jacht dan ook wel, want wee den jager, die door een niet doodelijk getroffen olifant ontdekt wordt. De gewonde werpt zich brullend van pijn op zijn belager en verplettert hem meermalen met een enkelen trap van den loggen voet.

Toen we het terrein verkenden, vonden we een der dikhuiden doodelijk door onze kogels getroffen. Zoo was dan ons jagershart ten slotte bevredigd, al kon ik de gedachte niet onderdrukken, die telkens bij me opkwam: Wie weet, of het niet een moederolifant is, die nog voor haar kinderen moest zorgen.

„Op die jachtpartij hebben we kennis gemaakt met een Bataksch dorp en zijn bewoners. Veel van wat ik over de Dajaks heb gezegd, zou ik kunnen herhalen; die natuurvolken komen in veel opzichten overeen. Wat ik bij de Bataks moet prijzen, is wel hun gastvrijheid en de gehechtheid van ouders aan de kinderen en omgekeerd. Een ondeugd van hen is, dat ze verbazend vuil zijn, zoowel op hun

lichaam, als op hun woning. Daarvan hebben we ons kunnen overtuigen, want.... ik heb een nacht in een Bataksch huis gelogeerd.

De wanden zijn overal met roet bedekt en de huizen meermalen gevuld met rook, die niet spoedig genoeg een uitweg vindt. Duizendpooten en schorpioenen sluipen verraderlijk rond, mieren worden er in grooten getale aangetroffen en tasten het houtwerk aan, kakkerlakken vliegen onophoudelijk heen en weer, muisjes

Bataksch huis.

zijn er in overvloed en . . . over ander ongedierte zal ik maar zwijgen. En in zoo'n huis hebben we overnacht. Ja heusch, mevrouw, we konden geen andere logeerkamer krijgen. Het was bij gelegenheid van de jachtpartij en moe als we waren, vielen we spoedig, ondanks al het gewriemel om ons heen, in Morpheus armen, tot ik eensklaps verschrikt ontwaakte door den beet van een schorpioen, die zeker van meening was, dat een blanda daar niet hoorde. Vuil zijn de Bataks dus en ook staan ze als lui te boek.

De huizen der Bataks verschillen nog al veel van die der Dajaks. Wel zijn ze ook op palen gebouwd, maar het dak heeft een eigen-

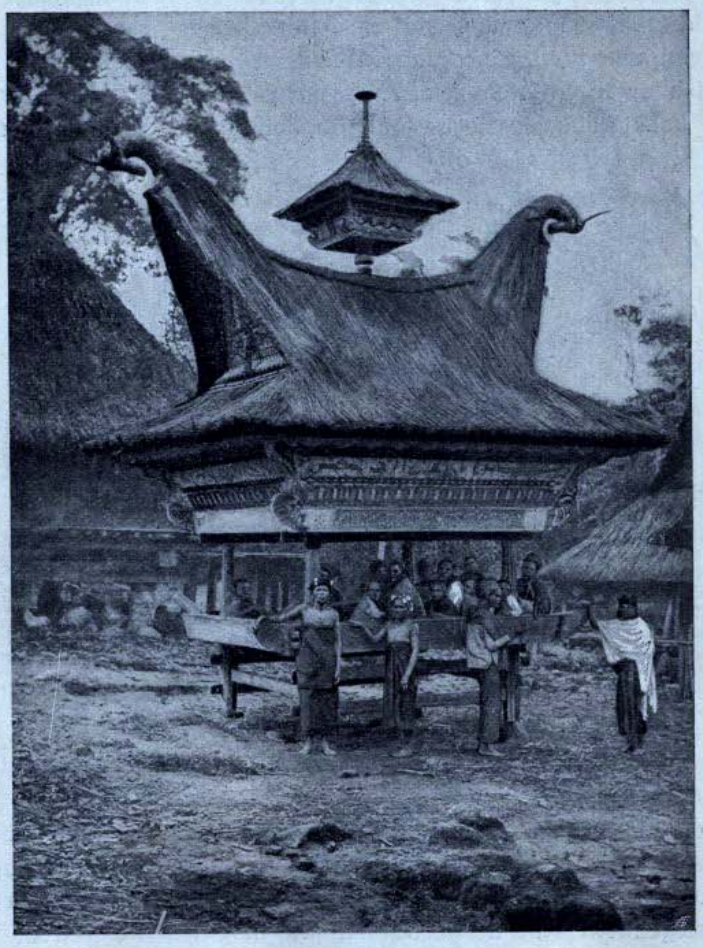

Djamboer.

aardigen vorm. Kijk, ik heb een photographie er van in den zak. We hebben op ons uitstapje nog al wat kiekjes genomen.

De ver vooruitstekende nok loopt aan weerszijden in een karbouwenkop uit, ziet ge wel! De inspringende zijwanden van het dak geven aan de huizen iets typisch, zoodat ze dadelijk in 't oog vallen.

In de Batakdorpen treft men nog een eigenaardig gebouw aan, de zoogenaamde djamboer of sopo. Zie, daarvan heb ik ook een kiekje. Bovenin wordt de rijst van de bewoners geborgen. Hier beneden slapen 's nachts de jongelingen van het dorp en vreemdelingen, die in de kampong overnachten. 's Avonds is het er een drukte van belang; dan verzamelt oud en jong zich en worden allerlei nieuwtjes van den dag behandeld. Ook worden hier door de dorpsbewoners hun belangen besproken, evenals in de dessa's van Java onder den waringin.

Twisten komen tusschen de verschillende dorpen veel voor. Vandaar, dat elke kampong in den regel omgeven is door een aarden wal van 2 à 3 Meter hoog, waarin een nauwe poort toegang geeft tot de buitenwereld. In den laatsten tijd verbetert de toestand in de Bataklanden aanmerkelijk, ook door de zending. De Bataks zijn over 't algemeen lang niet dom en stellen ontwikkeling op hoogen prijs; ja, sommigen van hen gaan zelfs naar Nederland, om te studeeren."

XVIII. IETS OVER DELI EN DE TABAK.

„Hè, dat vind ik aardig," riep de heer Schippers uit, toen hij op een ochtend aan de ontbijttafel bezig was, een brief te lezen.

„Hoor eens, vrouw, mijn vriend van Balen komt over een paar weken te Batavia en hoopt ons dan een bezoek te brengen."

„Waar woont hij tegenwoordig?" vroeg mevrouw.

„De brief komt uit Medan, waar hij werkzaam is op een tabaksplantage bij de bekende Deli-maatschappij."

„Zullen we hem te logeeren vragen?" stelde mevrouw voor.

„Zeker, dat vind ik uitstekend; ik zal nog heden terug schrijven en ik hoop, dat hij de uitnoodiging aanneemt. Je zult eens zien, wat een aardige en gezellige logé je dan krijgt."

Drie weken later bevond de heer van Balen zich reeds als gast in het gezin van de familie Schippers en gevoelde er zich zeer op zijn gemak. Wat waren de avonden in de veranda gezellig en ofschoon de logé gedacht had, hoogstens een week te blijven, werden er nog veel dagen aan vastgeknoopt. Wat een herinneringen aan Soekaboemi werden opgehaald! Elken dag maakten de beide heeren een flinke wandeling. De heer Schippers leidde zijn vriend door alle bekoorlijke plekjes van Nieuw-Batavia en Buitenzorg. Thans kon hij als gids optreden.

„Woont u al lang te Medan?" vroeg mevrouw op een avond.

„Nog slechts een maand of zes," was het antwoord. „Och, ziet u, dat niets doen kon me niet bevallen. Toen ik hersteld uit Soekaboemi vertrok, heb ik mijn best gedaan een prettigen werkkring te krijgen en ik ben gelukkig geslaagd. Een mijner vrienden bezorgde me een betrekking bij de Deli-Maatschappij en..... 't werk bevalt me opperbest. Ik breng bijna den geheelen dag in de vrije natuur door, om toezicht te houden op een groot aantal werklieden. Uren en uren aaneen zit ik soms te paard, maar 't is mijn lust en mijn leven."

„Deli is zeker in de laatste jaren veel veranderd," zei de heer Schippers.

„Ja, dat mag je wel zeggen. Vroeger was het niets dan een wildernis met een paar kleine kampongs en thans? Tal van prachtige tabaksplantages zijn in de plaats van de oerwouden gekomen en verschillende plaatsen zijn als uit den grond verrezen, waarvan Medan in alle opzichten de kroon spant. Het is de residentie van den Sultan van Deli, de standplaats van den Resident van Sumatra's Oostkust en van de hoofdadministratie der Deli-Maatschappij.

De stad met haar westersch voorkomen, maakt een alleraangenaamsten indruk en geen wonder: ze bezit tal van prachtige gebouwen, waaronder vooral het paleis van den Sultan uitmunt. De huizen zijn keurig gebouwd en weelderig ingericht. Men kan aan alles bemerken, dat Medan een zeer welvarende stad is, waar men niet op de penning behoeft te zien. Wat een drukte is er steeds aan het station, waar van alle kanten de zwaar geladen treinen binnensnorren."

„En dat komt nu alleen door de tabak, niet waar?" vroeg de heer Schippers.

„Ja, door de tabak is Medan een welvarende stad en Deli een der productiefste streken van Indië geworden. Geen wonder, dat Medan dikwijls de „tabaksstad" wordt genoemd."

„Is de grond in Deli zoo bij uitstek geschikt voor de tabakscultuur?" vervolgde de heer Schippers.

„O, de grond is zeer vruchtbaar, dat is zeker, doch de geheele oostkust van Sumatra bestaat uit vetten grond. Maar dat Deli juist het tabaksland bij uitnemendheid is geworden, is vooral te danken aan het schrander inzicht van den Sultan, die in 1866 in dat deel van Sumatra regeerde. In plaats van de Europeesche ondernemers af te stooten, werden ze vriendelijk door hem ontvangen. Steeds was hij bereid, hun gronden voor ondernemingen af te staan en de energieke mannen, partij trekkende van de gunstige gelegenheid, maakten van de boschrijke vlakten van Deli een ware goudmijn.

In het paleis van den sultan heerscht groote weelde. De groote zalen, waarin dikwijls schitterende feesten worden gegeven, zijn in één woord prachtig gestoffeerd. En dan moest u den stal met paarden en de keurige rijtuigen en auto's van den vorst eens zien. Van wielersport is hij een eerste liefhebber. Aan de stad heeft hij een groote wielerbaan ten geschenke gegeven, waarop dikwijls wedstrijden worden gehouden, terwijl er ook meer dan eens wedrennen plaats hebben."

Op een volgenden avond, toen ook de beide jongens in de veranda plaats hadden genomen, vertelde de heer van Balen het een en ander over de tabakscultuur. „Stel je voor een stuk land, met zwaar houtgewas, echte woudreuzen, begroeid, onderling door stekelige rotans en andere slingerplanten verbonden tot een ondoordringbare massa, dan zou het u ongelooflijk klinken, als we zeiden: „Op dit terrein zullen we over zes maanden tabak oogsten" en toch is dit het geval. Maar je begrijpt, dat we dan niet met de handen in den schoot behoeven te zitten. Heeft een stuk land dit jaar voor de tabakscultuur gediend, dan mag het 't volgende jaar gebruikt worden, om er rijst te verbouwen, doch daarna blijft het acht jaren braak liggen en in dien tijd verandert het

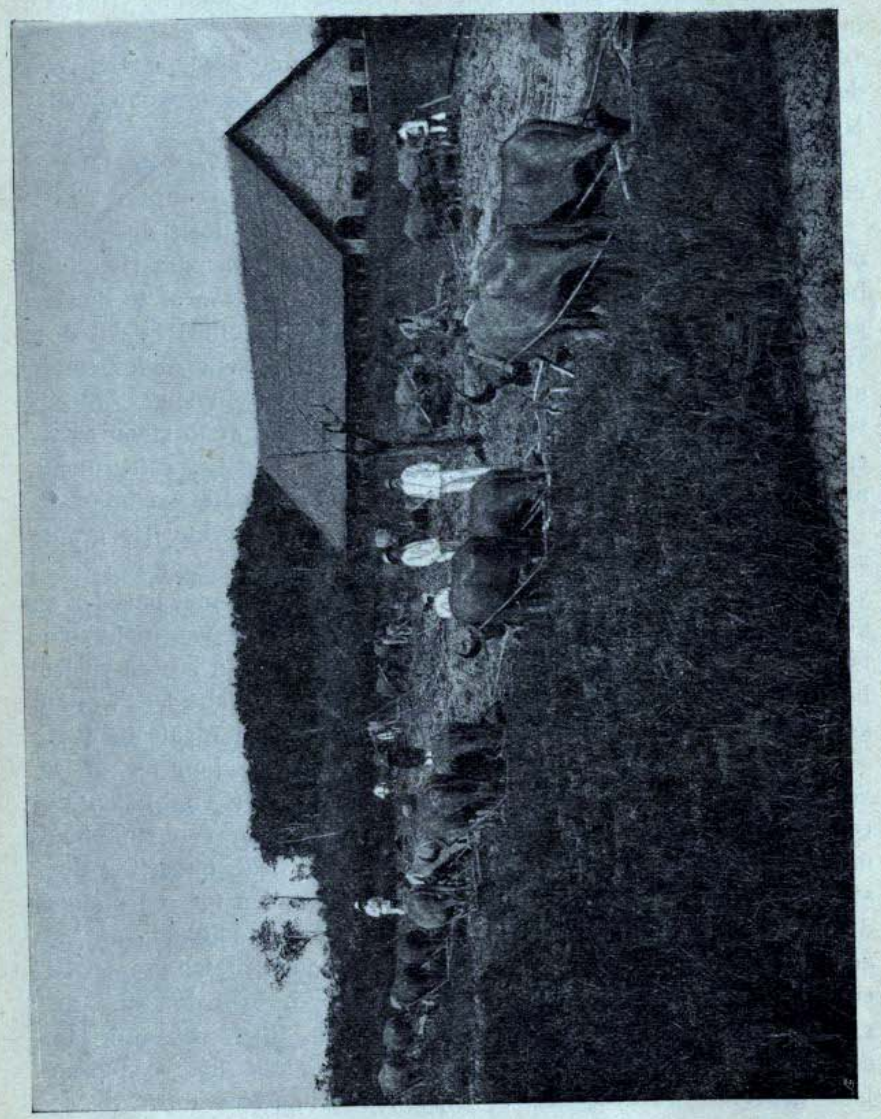

Ploegen met ossen op Deli.

natuurlijk in een wildernis. De grond zou te veel uitgemergeld worden en we zouden een slecht gewas verkrijgen, als we twee of meer jaren op hetzelfde land tabak verbouwden.

De werkzaamheden op een tabaksplantage, die elk jaar in dezelfde volgorde terugkeeren, zou men in drieën kunnen verdeelen: 1. het gereedmaken van de velden, om de jonge plantjes te ontvangen; 2. het planten en de verzorging van het gewas op het veld; 3. de oogst en de verdere behandeling van de tabak.

Het in orde maken van het terrein is wel het zwaarste werk en, om rechtvaardig te zijn, wordt door loting uitgemaakt, welk stuk land door elke afdeeling koelies moet worden bewerkt. Elke tuin kan ongeveer 10000 tabaksplanten bevatten. 's Morgens vroeg reeds zijn de arbeiders druk in de weer, gewapend met hakmes en bijl. De geheele plantenmassa wordt opgeruimd, op hoopen gelegd en aan de vlammen prijsgegeven. Wat een rook stijgt er in Februari in Deli omhoog!

Het ploegen geschiedt met karbouwen. Zijn alle boomen en andere planten weggemaaid, dan wordt het terrein omgeploegd, en de grond van stronken en wortels gezuiverd. Greppels worden gegraven, om het overtollige water af te voeren. Daarna wordt de grond voor de tweede maal omgewerkt, de kluiten worden fijn gemaakt en thans begint men met het overplanten!"

„Dit geschiedt toch bij de meeste cultures," bracht de heer Schippers in het midden. „Ik heb het tenminste bij de koffie, de thee en de rijst ook gezien."

„Ja, bij de tabak is dit ook het geval," vervolgde de heer van Balen. „Tijdens de werkzaamheden op het veld, heeft men in de kweekbedden gezaaid en kleine plantjes verkregen. Och, 't zijn zulke feere kindertjes, ze moeten met bijzondere zorg worden behandeld. De krachtigste plantjes worden in April uit de kweekbedden genomen en overgeplant in de tabaksvelden.

Streng toezicht is nu noodig, want.... de koelie wordt betaald naar het aantal planten en wil, indien hij het eenigszins kan doen, zoo gaarne met den afstand smokkelen. Bij elk plantje wordt een plankje geplaatst, om het voor de felle middagzon te beschutten.

Is zoo het geheele veld beplant, dan kan men nog niet aan rusten denken; integendeel, de planten moeten voortdurend in het oog worden gehouden en vereischen dag in, dag uit groote zorg. 's Morgens vroeg trekt de koelie er op uit, om rupsen, wormen en sprinkhanen te dooden, die de gave bladeren belagen. Om den groei der bladeren te bevorderen, moet elke plant gekopt worden. Verder moet steeds gezorgd worden voor geregelde besproeiing, het ophoogen der aarde tegen de stengels, en alle verkeerde bladeren moeten verwijderd worden; dus er is werk in overvloed! In Juli is de oogsttijd aangebroken en zijn de planten tot manshoogte opgeschoten."

„Zoo'n tabaksveld is dan zeker een fraai gezicht?" vroeg de heer Schippers.

„Ja, een Delisch tabaksveld is een heerlijk gezicht. Wel heb je er geen zee van bloemen, zooals bij de koffie, maar die prachtig blauwig-groene en licht-groene groote bladeren aan stammen van meer dan manshoogte, in enkele of dubbele rijen, schitterend in de felle zon, in alle nuancen afwisselend door de schelle belichting, ritselend en zachtkens wuivend, als een zuchtje over de velden strijkt: dat is werkelijk mooi.

Zooals ik reeds zeide, begint in Juli de oogst. De bladeren worden afzonderlijk van onderen naar boven, naar mate van hun rijpheidstoestand, van den stengel gesneden en, in bundels gebonden, naar de droogschuur gebracht, waar ze te drogen worden gehangen. In den oogsttijd zijn de wegen, die tusschen de verschillende tuinen zijn aangelegd, het tooneel van groote levendigheid."

„Wordt alle arbeid door Chineezen verricht?" vroeg Willem.

„Neen, zij zijn wel in grooten getale vertegenwoordigd, maar we hebben in Deli een echt mengelmoes, wat de werklieden betreft. Menschen uit verschillende streken vinden bij ons werk en eigenaardig is het, dat die onderscheidene rassen ook verschillend werk doen. Zoo zorgen Javanen en andere Maleiers, voor het ontginningswerk, het branden, kappen en rooien der bosschen, het aanleggen van wegen en greppels; de Bengaleezen, afkomstig uit Bengalen, doen voor het meerendeel dienst als oppassers en politieagenten; voor het hoeden van het vee en het drijven der ossenkarren, die de transporten bezorgen, dienen de Klingeleezen, emigranten van de kust van Voor-Indië, terwijl de Boyans, bewoners van het eiland Bawean, en de Bataks zich bezig houden met het bouwen van droogschuren en andere gebouwen."

„Wel verdeeling van arbeid dus," zei de heer Schippers.

„Zeker," antwoordde de heer van Balen, „maar het leeuwendeel der werkzaamheden, het eigenlijke planten, het bewerken van den grond en de behandeling der tabak na het plukken, geschiedt door Chineezen."

Chineesche veldkoelie.

„Zoo'n plantage, ging de heer van Balen voort, „heeft, in vogelvlucht gezien, wel iets van een klein dorp. Voor de verschillende werklieden zijn woningen gebouwd; vooral de Chineesche kongsihuizen zijn goed ingericht.

Ik heb nu toezicht te houden over een paar honderd menschen van verschillend ras," vervolgde hij, „en geloof me, dat je steeds bij de pinken moet zijn. De koelies moeten weten, dat het oog des meesters over alles gaat, want anders lichten ze de hand wel eens met hun werk.

Het drogen van de tabak duurt ongeveer drie weken. Te snel mag het niet geschieden, want dan zouden de bladeren te bros worden en een verkeerde kleur krijgen. Geschiedt het drogen te langzaam, dan verrotten of verschimmelen ze. Oppassen is dus

ook hier de boodschap. Daarom heeft men de droogschuren doelmatig ingericht en de wanden voorzien van kleppen, die geopend worden, zoodra het noodig is.

Van de droogschuren wordt de tabak vervoerd naar de fermenteerschuur, waar ten slotte van alle hoeken der onderneming de oogst wordt ontvangen en gewogen. De aangevoerde tabak wordt in zorgvuldig ineengezette hoopen opgestapeld, van boven met matten bedekt en een tijdlang aan een gistingsproces overgelaten, terwijl voortdurend de temperatuur wordt waargenomen. Is deze te hoog

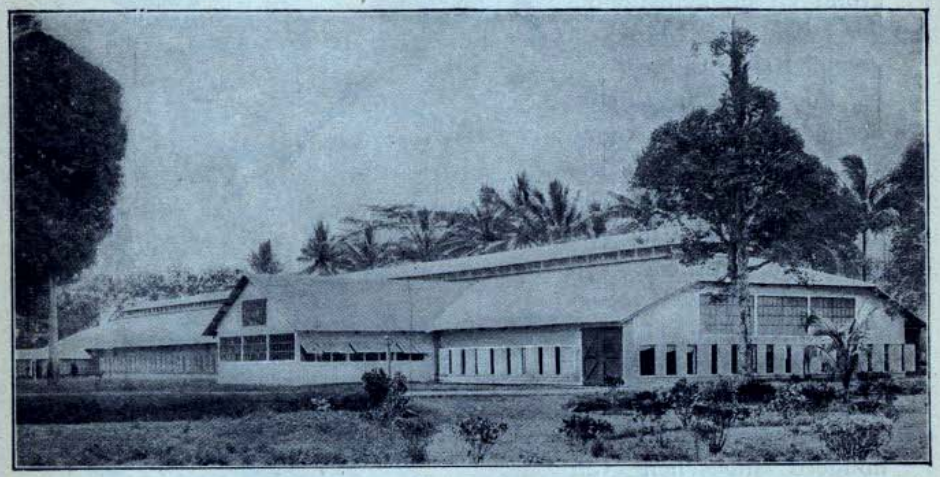

Fermenteerschuur.

geworden, dan neemt men de hoop uit elkaar en de binnenste bundels worden buiten geplaatst. De fermentatie is een rottingsproces, dat echter telkens gestoord wordt, eer er bederf intreedt en voortgezet wordt, tot er geen rotting meer begint en het product gereed is voor de verzending. Is het fermenteeren afgeloopen, dan wordt de tabak door honderden Chineezen gesorteerd en vervolgens in nette pakken, die in fijne matten gehuld zijn, van ongeveer 80 kilo geperst en verzonden. Allereerst worden ze per spoor vervoerd naar de havenplaats van Deli, Belawan. Hier worden ze overgenomen door

een der stoomers van de „Paket", die ze naar Sabang vervoert en vandaar zorgen verder de booten der „Nederland" voor de verzending. Dat vervoer kost natuurlijk veel tijd en is zeer kostbaar. Men heeft het plan opgevat, om de haven van Belawan op afdoende wijze te verbeteren, zoodat ze toegankelijk wordt voor de grootste zeebooten. Dan zal er voor de tabak nog een betere tijd aanbreken!"

„Nu begrijp ik, dat op de plantages te Deli veel te doen is," zei de heer Schippers.

„Ja, ja, er moet hard gewerkt worden," vervolgde de heer van Balen, „en in drukke tijden schiet de Zondagsrust er wel eens bij in. Alleen op de betaaldagen, den eersten en den zestienden van elke maand, staat de arbeid stil en eveneens op de Mohammedaansche feestdagen. Na de verzending treedt er een stille tijd in en krijgen de ambtenaren, die het wenschen, verlof. Je begrijpt nu, hoe ik zoo den tijd heb en mijn gezellig verblijf hier met eenige dagen kan rekken."

XIX. DE CHINEEZEN IN INDIË.

„Het meerendeel van de werklieden zijn dus al weer Chineezen, niet waar?" vroeg de heer Schippers, toen de vrienden den volgenden dag nog wat over Deli keuvelden.

„Natuurlijk mag ik wel zeggen," antwoordde de heer van Balen, „we hebben duizenden aan het werk en het aantal wordt nog hoe langer hoe grooter. Ik zou heusch niet weten, hoe we het zonder hen moesten stellen."

„'t Is toch een merkwaardig volkje," ging de heer Schippers voort.

„Dat is het ongetwijfeld," hervatte zijn vriend; „in vele opzichten moeten we de zonen van het Hemelsche rijk bewonderen."

„Wonen de Chineezen al lang in Indië, pa?" vroeg Willem.

„O, ja jongen, toen de Nederlanders voor het eerst te Bantam kwamen, waren zij er reeds en een levendige ruilhandel ontstond. De Hollanders kochten van hen de peper en omgekeerd namen de Chineezen linnen, om dit bij de inlanders aan den man te brengen. Vijf eeuwen geleden waren ze reeds in West-Borneo

bezig met het delven van goud en diamanten; het Nederlandsche gezag deed zich daar toen nog niet gelden."

„Ik hoor zoo dikwijls spreken van Indo-Chineezen; wat zijn dat toch?" vroeg Willem.

„Dat zal ik je eens vertellen," zei de heer van Balen. „We kunnen de Chineezen in Indië in twee groepen verdeelen, die in sommige opzichten overeenkomen, in andere verschillen. Zooals je weet, is China reusachtig groot en zeer bevolkt. De zuidelijke provinciën evenwel zijn minder vruchtbaar; er wonen te veel menschen. Daarom verlaten velen tijdelijk hun vaderland, om in den vreemde hun geluk te beproeven. In grooten getale komen ze naar de Buitenbezittingen, waar groot gebrek is aan goede werkkrachten.

En 't moet gezegd worden, de Chineesche koelies, zooals wij ze noemen, zijn uitstekende werklieden, dat ondervinden we dagelijks. Hun lichaam is taai en sterk en bestand tegen elk klimaat, hoe ongezond het ook moge zijn. Voor den zwaarsten arbeid zijn zij even geschikt als voor lichtere werkzaamheden.

Arbeidzaam zijn zij in hooge mate; dikwijls zijn ze 's avonds laat nog druk aan het werk, als andere menschen zich ontspannen. Geld, veel geld verdienen, in den kortst mogelijken tijd een flinken spaarpot maken en daarmede naar China terugkeeren, dat is het ideaal, dat hun toelacht. Daarom werken zij hard en zijn zij uiterst zuinig. Hun maaltijden zijn eenvoudig. Zij voeden zich met rijst, visch en weinig groenten; als drank gebruiken ze water of thee. Hun uitgaven beperken ze tot het hoogst noodzakelijke. Over het algemeen zijn de Chineezen zeer verstandig en schrander; bovendien zijn ze spaarzaam en daardoor slagen velen van hen er in tot welstand te komen.

Het is jammer, dat ze zich soms overgeven aan het spel. Komen ze onder den invloed daarvan, dan worden de kalme menschen soms zoo opgewonden, dat ze tot alles in staat zijn. Ook staan ze bekend als groote liefhebbers van opium en in hun vrijen tijd schuiven ze menig balletje. De Chineesche kampen zijn over het algemeen niet zindelijk. Ze houden ook geen rekening met de eerste eischen voor de gezondheid: lucht, licht en reinheid. Evenals in

vele steden zooals Parijs, Londen, Amsterdam, enz. vuile achterbuurten verdwijnen om plaats te maken voor gezonde, frissche volkswijken, worden ook in Indië van lieverlede de ongezonde kampongs der inlanders en de onzindelijke Chineesche wijken verbeterd. De woningen der ontwikkelde Chineezen laten aan reinheid en ruimte weinig te wenschen over en doen niet onder voor die der Europeanen.

De Chineezen, die tijdelijk hier komen, om later weer naar hun vaderland te vertrekken en dus voor ons vreemdelingen zijn en blijven, vormen de eerste groep. Het meerendeel van hen woont in de Buitenbezittingen; slechts een klein deel is op Java werkzaam.

Van de Chineezen, die zich in den loop der eeuwen in Indië vestigden, zijn evenwel ook velen gebleven. Het ging hun voor den wind; ze gevoelden er zich thuis en dachten er niet aan, om weer naar China terug te keeren. Indië is dus voor hen een tweede vaderland geworden. Enkele eigenschappen hebben zij er bij ingeboet, het grootste gedeelte heeft de vlecht vaarwel gezegd, sommigen kunnen zelfs de Chineesche taal niet meer spreken, doch zijn daarentegen met Nederlandsch en Engelsch uitstekend vertrouwd. Hun zeden en godsdienstige gebruiken hebben ze evenwel in eere gehouden. Deze groep, waartoe zeer veel welgestelden behooren, noemt men de Indo-Chineezen, die voor het grootste deel in de groote steden van Java gevestigd zijn. Ze werden in Indië geboren, zijn daar geheel ingeburgerd en kunnen het daarom niet goedkeuren, dat de beperkende bepalingen ten opzichte der Chineezen nog blijven bestaan."

„Maar deze worden toch van lieverlede ingetrokken, niet waar?" vroeg de heer Schippers.

„Zeker, het gouvernement gaat langzamerhand de Indo-Chineezen gelijk stellen met de Westerlingen. In de groote plaatsen richt ze ten behoeve der Chineesche kinderen zoogenaamde Hollandsch-Chineesche scholen op."

Willem wilde gaarne iets meer van die beperkende bepalingen weten.

„Toen de toevloed van vreemde Oosterlingen groot werd en hun houding jegens het gouvernement somtijds veel te wenschen overliet

en minder vriendschappelijk was, achtte men het in het belang der openbare orde noodig, de vrijheid van die emigranten aan eenige bepalingen te binden. De Chineezen hadden vergunning noodig, om zich ergens te vestigen. In sommige streken was hun de toegang streng verboden. Ze mochten zich slechts naar een andere plaats begeven, als ze in het bezit waren van een reispas. In de grootere plaatsen werden hun bepaalde wijken aangewezen, om er te wonen. Ze moesten bestuurd worden door hoofden van hun landaard. Deze waakten voor orde en rust in hun kolonie, zorgden voor het betalen der belastingen, maakten de Chineezen bekend met de regeeringsmaatregelen en brachten de wenschen van hun onderhoorigen over bij de overheid. Ze werden dus beschouwd als een brug tusschen de Chineezen en het gouvernement. Naar het aantal landgenooten, dat onder hun toezicht stond, droegen ze den titel van luitenant-, kapitein-, of majoor-Chinees. Zoetjes aan komt men tegemoet aan de wenschen der Chineezen, om die scherpe bepalingen te laten vervallen."

Een Chinees.

„Wonen de Chineezen in Deli ook bij elkander, zooals op Banka?" vroeg Willem.

„Ja zeker, ze vormen bij ons ook kongsies, doch het volkje houdt zich steeds rustig, want het verdient goed geld. Andere kongsies, b.v. op de westkust van Borneo, hebben wel eens samenzweringen gesmeed tegen het gouvernement en onze troepen moesten meermalen handelend optreden, om orde en rust te herstellen.

Ongelukkig maken sommige Chineezen zich dikwijls erg gehaat. Ge weet zeker wel, hoe ze niet zelden de eenvoudige inlanders geheel in hun macht hebben door dat ellendige voorschotten-stelsel?"

„Neen!"

„Welnu, dan zal ik het u vertellen.

Als een Javaan geld noodig heeft, dan is een Chinees gaarne bereid, het hem te geven en de inlander vindt hem een vriendelijk en hulpvaardig man. Voor elken geleenden gulden zal de Chinees een pikol padi ontvangen, die bij verkoop ongeveer 2 gulden opbrengt. Een winstje dus van 100 procent. Is nu de oogsttijd aangebroken, dan is niet zelden de geheele voorraad voor den hulpvaardigen Chinees. De arme inlander heeft nu niet te eten! Geen nood! De vriendelijke schuldeischer wil hem wel een voorschot geven op den volgenden oogst. Zoo is de arme man geheel aan den sluwen woekeraar overgeleverd. Waarschijnlijk is spoedig alles, wat hij bezit, in handen van den Chinees, die het zonder eenige wroeging neemt! Medelijden met zijn slachtoffer kent hij niet, als er geld te verdienen is."

„Maar kan het gouvernement dergelijke handelingen niet tegengaan?" vroeg de heer Schippers.

„Och, dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. We doen wel al ons best, om het zooveel mogelijk tegen te gaan, doch 't is zeer moeielijk.

Onze Indische maatschappij zou het evenwel niet zonder Chineezen kunnen stellen! Ze kunnen en doen van alles. In de eerste plaats zijn het ijverige en nauwgezette kooplieden, zoowel in 't groot als in 't klein. Hier in Batavia bezitten ze de fraaiste toko's; de klontong-Chinees reist de dessa's af."

„Hoe noemt u die Chineezen?" vroeg Willem.

„Klontong-Chineezen; ken je dien naam niet? Ja, dat komt,

omdat je niet op 't platteland bekend bent. Sommige Chineezen reizen van dessa tot dessa met een zwiependen stok, waaraan zoowel van voren als van achteren een kastje hangt. In het eerste heeft hij verscheidene sieraden als ringen, koralen enz., het andere bevat manufacturen en kleinigheden. In zijn linkerhand heeft hij een eigenaardig instrument, klontong genaamd; een trommeltje, overdekt met een stukje gelooide slangenhuid, waartegen een balletje kan op- en nederkleppen. Met dit trommeltje kondigt hij zijn komst aan. En al heeft de vrouw des huizes niets noodig en verzekert ze dat den koopman verscheidene malen, tien tegen een, dat de klontong-Chinees toch goede zaken doet.

Als landbouwers zijn ze ook in verschillende streken werkzaam. Van de suikerplantages in het Noorden van Java bezitten zij er vele. In grooten getale werken ze op verschillende andere plantages. Op Banka zou men ze voor het zware mijnwerk niet kunnen missen. Chineezen zijn ook dikwijls fabrikanten van olie, wijn, bier en suiker. Waar iets door het gouvernement verpacht wordt, is het vrij zeker, dat een Chinees het meeste biedt.

De belastingen op overzetplaatsen of veeren, dobbelspelen, wajangvertooningen, pandhuizen enz. worden meest alle geïnd door Chineezen, die het recht daartoe hebben gepacht. Alle opiumkitten werden vroeger door hen gehouden en ze wisten door allerlei middelen de eenvoudige inlanders te lokken. De meeste bankiers en geldwisselaars zijn Chineezen, en ze zorgen er voor, dat er een fatsoenlijk winstje gemaakt wordt. Vele woningen der Europeanen behooren aan hen en geloof maar, dat de huurprijs niet te laag is.

Landerijen worden meermalen door hen aangekocht, om ze tegen een flinke som weer te verhuren.

Verder zijn de zonen van het Hemelsche rijk in allerlei bedrijven werkzaam. Onder hen treft men timmerlieden, meubelmakers, metselaars, ververs, rijtuigmakers en kappers aan en het moet gezegd worden: in den regel leveren ze keurig werk. Zij doen dienst als zeeman, visscher, groenteboer, pakjesdrager. Met draaimolen en bioscoop reizen ze door verschillende deelen van den archipel, om de inlandsche jeugd te vermaken, enz. enz.

Bij groote aannemingen is de Chinees steeds een zware concurrent; belangrijke leverantiën voor leger en vloot worden zeer dikwijls gegund aan hem. Zij bezorgen ook de transporten van zout, geld, koffie, enz."

„Ik geloof," vervolgde de heer Schippers, „dat Chineezen overal geschikt voor zijn."

„Dat is zeker waar," hervatte de heer van Balen. „Er zijn onder hen natuurlijk ook minder goede elementen, maar waar heeft men die niet? Over het algemeen vormen ze een degelijk soort menschen, die het devies: „Arbeid adelt", trouw volgen. Ik zou me Indië zonder Chineezen niet kunnen voorstellen."

INHOUD.

Blz.

I. WAJANG EN GAMELAN 5
Plaat: Wajang en Gamelan [3]).

II. DE KOFFIE 10
Plaat: Een koffietuin [2]).

III. DE KINA EN DE RUBBER 17

IV. EEN THEEONDERNEMING 21

V. SOERABAJA. Bestuur, Suiker 27
Plaat: Suikerriet [2]).

VI. DE RIJST 37
Plaat: Rijstbouw [1]).
Een sawah [2]).
Een rijstveld [3]).

VII. MALANG. DE BROMO 46

VIII. IETS OVER KLIMAAT EN GODSDIENST. De zending 52
Plaat: De Moskee [3]).
Modjo Warno [3]).

IX. BALI EN LOMBOK 60

X. MAKASAR 70
Plaat: Markt in Zuid-Celebes [2]).

XI. AMBON 80

XII. BANDA 89

XIII. DE PAPOEA'S 93
Plaat: Papoea's [2]).

XIV. DE MINAHASA 105
Plaat: In de Minahasa [1]).

XV. OP REIS NAAR BANKA EN PALEMBANG 109
Plaat: De Moesi bij Palembang [2]).

XVI. ATJEH 121
Plaat: De Sabanghaven [1]).

XVII. DE DAJAKS EN DE BATAKS 132
Plaat: Kampong in het Barito-stroomgebied [1]).
Groot Dajaksch huis [1]).
Een Dajaksche kampong [2]).
Een Bataksch dorp [2]).

XVIII. IETS OVER DELI 145
Plaat: Tabaksbouw [1]).
Een tabaksplantage [2]).

XIX. DE CHINEEZEN IN INDIË 153

---

[1]) Insulinde in Woord en Beeld, door H. Zondervan. 12 platen met geïllustreerde toelichtingen. J. B. Wolters te Groningen—Den Haag.

[2]) Aardrijkskundige Wandplaten van Nederlandsch Indië, door J. J. ten Have. 2 series van 6 platen met Handleiding. Firma Joh. IJkema te 's-Gravenhage.

[3]) Twaalf schoolplaten van Nederlandsch Oost-Indië, met Handleiding, door E. Nijland. H. E. C. Breyer te Utrecht.

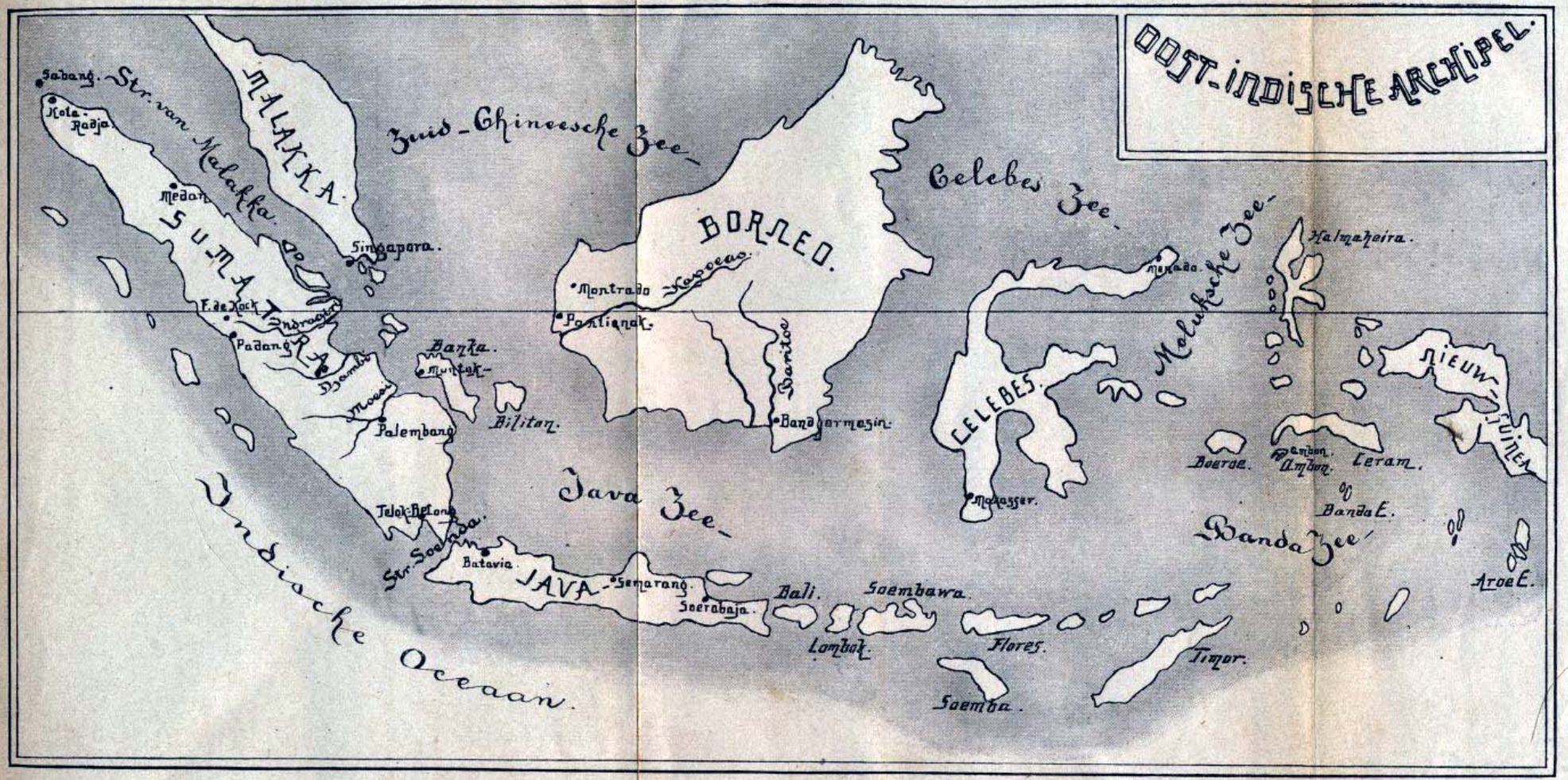
OOST-INDISCHE ARCHIPEL.
Zuid-Chineesche Zee
Celebes Zee
Molukksche Zee
Java Zee
Banda Zee
Indische Oceaan
MALAKKA
SUMATRA
BORNEO
CELEBES
JAVA
NIEUW-GUINEA
Str. van Malakka
Str. Soenda
Sabang
Kota Radja
Medan
Singapora
F. de Kock
Padang
Djambi
Moesi
Palembang
Banka
Muntok
Biliton
Telok-Betong
Batavia
Semarang
Soerabaja
Bali
Lombok
Soembawa
Flores
Soemba
Timor
Montrado
Pontianak
Kapoeas
Baritoe
Bandjermasin
Makasser
Menado
Halmaheira
Boeroe
Ambon
Ceram
Banda E.
Aroe E.

J. L. HOOFTMAN en K. G. HOUWEN,

NEDERLANDSCH-INDIË.

AARDRIJKSKUNDIG LEESBOEK.

I. Naar Nederlandsch-Indië, met 36 zwarte en 2 gekl. plaatjes en 1 uitslaand kaartje . 9*e druk* *f* 0,75
II A. Java, met 42 zwarte en 2 gekl. plaatjes en een uitslaand kaartje van Java . . . . . 9*e druk* - 0,75
II B. Java en Buitenbezittingen, met 60 zwarte en 2 gekleurde plaatjes en uitslaand kaartje 8*e druk* - 0,75
LEERBOEKJE, geïllustreerd . . . . . - 0,30

Voor de school zijn deze boekjes als geknipt. De jeugd houdt nu eenmaal van het concrete en daarvan is hier op voorbeeldige wijze partij getrokken. Van deze aardige lesjes zal bij den leerling heel wat „blijven hangen". Deze geheel eenige boekjes kunnen we onze collega's aan Christelijke scholen met volle vrijmoedigheid en met aandrang aanbevelen. *Paed. Tijdschr. v. h. Chr. Onderwijs.*

SURINAME.

AARDRIJKSKUNDIG LEESBOEK

door HERM. J. JACOBS,

Onderwijzer te 's-Gravenhage.

Geïllustreerd. Prijs f 0,75

Het boekje dat, behalve een goed kaartje van de kolonie en een plattegrond van een Surinaamsche plantage, een groot aantal mooie en leerzame kiekjes geeft, is in prettigen toon geschreven en is onderhoudend van het begin tot het einde. Het geeft inderdaad alles wat elke Hollandsche jongen en elk Hollandsch meisje van deze Nederlandsche kolonie moet weten en menig vaderlandsch onderwijzer zal, wanneer hij het boekje in de klasse laat lezen, tot zich zelf moeten zeggen: „ik heb er ook veel uit geleerd."

Het Koloniaal Weekblad, Orgaan der Vereeniging Oost en West.